

MÁRAI
SÁNDOR

JUDIT
...ÉS AZ UTÓHANG

1875

MÁRAI
SÁNDOR
MŰVEI

Márai Sándor

JUDIT
...ÉS AZ UTÓHANG

AKADÉMIAI KIADÓ
HELIKON KIADÓ

Ez a könyv az első kiadás
(1980, Ujváry „Griff” Verlag, München)
alapján készült.
© Márai estate and
Vörösváry Publishing (Toronto) 1992

Printed in Hungary

JUDIT

Mit nézel, szívem? fényképeket? . . . Nézd csak nyugodtan. Legalább nem unatkozol, amíg főzöm a kávé.

Várj, felveszem a pongyolám. Hány óra? . . . Fél négy? Felnyitom egy pillanatra az ablakot. Nem, ne kelj fel, maradj az ágyban. Nézd, ragyog a holdfény. Ilyenkor egészen csendes a város, mélyen alszik. Félóra múlva, négy után, már zörögnek a teherautók, hozzák a piacra a zöldséget, a tejet, a húst. De most igazán, mélyen alszik Róma, a holdfényben. . . Én legtöbbször nem alszom ilyenkor, mert egy ideje minden éjjel háromkor felébredek egy szívdobbanásra. Miért nevetesz? . . . Nem olyan szívdobbanásra gondolok, mint mikor együtt alszunk. . . Ne röhögj! Az orvos azt mondja, ez az óra, amikor a szív sebessége változik, tudod, amikor átkapcsolják a motort az első sebességről a másodikra. És egy másik ember. . . nem volt doktor. . . egyszer azt mondotta, hajnali háromkor vált a földmágnesség. Te tudod, mi az? Én sem tudom. Egy svájci könyvben olvasta. Igen, ő mondta, az ember, akinek fényképét most a kezében tartod.

Ne mozdulj, angyalom. . . Ha tudnád, milyen gyönyörű vagy, amikor így fekszel az ágyban, fél karral könyökölsz, és a hajad a homlokodba hull! Csak a múzeumokban vannak ilyen gyönyörű férfítetek, mint a tied. És a fejed is, igen. . . hiába, művészfaj. Miért nézel ilyen ravaszon? Tudod, hogy imádlak. Mert gyönyörű vagy. Mert művész vagy. Mert te vagy az egyetlen. Isteni ajándék vagy. Várj, megcsókollak, ne mozdulj! Nem, csak itt, a szemed sarkában! És a halántékon! No, nyughass. Nem fázol? . . . Bezárjam az ablakot? Langyos az utca, és a két narancsfa ragyog a holdfényben, az ablak alatt. Ha nem vagy itt éjjel, sokszor könyökölök az ablakban, nézem a holdfényes, hajnali via Liguriót, ezt a csendes, édes utcát. Mintha lopakodna valaki

a házak mentén, mint a középkorban. Tudod, ki lopakodik? . . . Nem akarom, hogy kinevessél. Nem vagyok én olyan buta, fiam, mert szerelmes vagyok beléd, és mert te vagy az egyetlen és az utolsó! Az öregség lopakodik a via Ligurión, az ablakom alatt, egész Rómában és máshol is, mindenütt a világban.

Az öregség, ez a tolvaj és gyilkos. Egy napon belép a szobába. Bekormozza az arcát, mint a rabló. Két marokkal letépi a fejed búbjáról az üstököt, ököllel szájon vág és kiüti a fogaidat, kilopja a szemedből a fényt, a füledből a hangokat, a gyomrodból a jó íze-
ket és . . . jó, nem folytatom. Miért nevezsz ilyen gúnyosan? . . . Még jogom van szeretni téged, és látod, nem takarékoskodom, zabálok a boldogságból, amit adsz nekem. Nem is lehet eleget tor-
koskodni ebből a mézes-édes boldogságból. . . Nem szégyellem, bevallom, hogy nem tudnék már nélküled élni. De ne félj, nem megyek seprűn utánad, fel a Capitoliumra! . . . Eljön a nap, ami-
kor már nincs jogom szeretni téged, mert öregszem. Az öreg has, a ráncos mell. . . Ne vigasztalj. Tudom én a leckét. Akkor már csak könyöradomány lenne, amit kapnék tőled. Vagy olyan rá-
adás, amit túlóráért fizetnek az alkalmazottaknak. . . Miért nézel ilyen görbén? A szemed sarkából? . . . Meglátod, így lesz. Megta-
nultam, hogy idejében kell elmenni. . . Szeretnéd tudni, kitől tanultam? Igen, ezt is az embertől tanultam, akinek fényképét a kezeden tartod.

Mit kérdezel? Várj, zörög ez a hajnali zöldséges autó. A férjem volt-e? Nem, egyetlenem, nem volt a férjem. Az a másik volt a férjem, ott az album sarkában, a prémkabátos. Nem a második férjem volt, akinek a nevét viselem most, hanem az első. Ő volt az igazi. . . Ha ugyan van ilyesmi. A második csak elveszt feleségül. Pontosabban, megvásároltam, hogy vegyen el feleségül, mert akkor már átmentem a határon, kellett papír meg útlevel. És már jó ideje elváltam az elsőtől. Hol a második fényképe? . . . Nem tudom. Nem őriztem meg, mert látni sem akartam később, álmomban sem. Ha álmodtam róla, kínos álmom volt, mint mikor valaki illetlenségről álmodik, hasig szőrös asszonyokról, ilyes-
mi. . . Mit bámulsz? Minden férfi életén átsétálnak a nők. És van-
nak férfiak. . . , olyan az életük, mint az átjáróház, a nők meg egy-

másnak adják a kapukilincset. Ez is olyan volt. És minden nő életében kopogtatnak a férfiak... Vannak szerény férfiak, akik kopogtatnak, és azt kérik: „Szabad?... Csak egy pillanatra!” Csacsai nők ilyenkor sikongatni kezdenek, felháborodottan kérdik, miféle szemtelenség ez, miért csak egy pillanatra?... És becsapják az ajtót. Később megbánják ezt az elhamarkodott felháborodást. Kémlelni kezdenek az ajtórésen át, lesik, hátha ott áll még a szemtelen férfi, kalappal a kezében... És amikor látják, hogy elment, rosszkedvűek lesznek. És később... néha sokkal később... egy éjszaka kileli őket a hideg, mert már kihűlt körülöttük minden, és eszükbe jut, hogy kár volt elkergetni, hiszen nem is lenne rossz, ha itt lenne a közelben, a hideg szobában, a hideg ágyban, közel, hogy érinteni lehessen, hazudjon, legyen szemtelen, csak legyen... Mint te?... Hál’istennek, te még itt vagy, közel. Te olyan szemtelen voltál, hogy nem tudtalak elzavarni... Mit vigyorogsz? Hál’istennek, mondom. Ne kortyolj ilyen gúnyosan, vigyorogva, te dög.

No, ne murizz. Folytatom, akarod?...

Hogyne, nálam is kopogtattak, nem is kevesen. De ez a második, ez csak papír szerint volt a férjem. Akkor negyvennyolcban, két kofferrel érkeztem Bécsbe, mert már belaktam a demokráciával. Ennyi maradt az uraságból, meg az ékszerek.

Ez az ember, a második férjem, akkor már több esztendeje élt Bécsben. Abból élt, hogy időnként megnősült és aztán elvált. Rögtön a háború végén átsétált Bécsbe, mert agyafűrt ember volt, tudta, okosabb lesz idejében elhagyni szép Magyarországot. Voltak okmányai, a jó ég tudja, hol szerezte? Elvett feleségül, negyvenezret kért a házasságért. Aztán még külön húszat a válásért. Megfizettem, futotta az ékszerekből. Hiszen tudod... Maradt még neked is, igaz?... No látod. Beosztással kell élni. Minden rendben ment, csak az volt a baj, hogy egy délután eljött a szállodába, ahol egyedül laktam, feljött a szobámba, és erősködött, hogy ez nem látszatházasság, neki férji jogai vannak. Persze kirúgtam. Tudod, mostanában ezek a látszatházasságok mindennaposak, a nők férjhez mennek, hogy okmányhoz jussanak idegenben... Van olyan látszatházasság, amiből sebtiben három

gyerek is születik . . . Vigyázni kell. Mondom, kidobtam. Búcsúra elkérte még az ezüst cigarettatárcát, amit meglátott az éjjeli szekrényemen. Aztán nem jött többé, új menyasszonyt keresett.

Az igazi férjem? Az a prémkabátos volt, akinek a képét nézed. Mit mondasz? Látszik, hogy úriember volt? . . . Szó se róla, olyasféle volt, amit úgy neveznek, úr. Csak, tudod . . . nehéz megmondani, mi a különbség emberek között, akik csak úgy tesznek, és aztán kiderül, hogy nem igazi urak. Vannak gazdagok, jó modorúak, de vannak másfélék, akik nem is gazdagok, nem is olyan igazán jó modorúak, és mégis urak. Gazdag, vasalt ember sok van. Úr kevés. Olyan kevés, hogy már beszélni sem érdemes erről. És olyan ritka, mint az állatkertben az a különös állat, amelyet láttam egyszer Londonban, az okapi. Néha már azt hiszem, aki igazán gazdag, nem is tud úgy istenigazában úr lenni. A szegények között még találni néha egyet-egyet. De ezek olyan ritkák, mint a szentek.

A férjem? Mondom, olyan volt, mint egy úr. De nem volt egészen és föltétlenül úr. Tudod, miért nem volt az? . . . Mert megsértődött. Mikor megismert . . . úgy értem, amikor igazán és föltétlenül megismert . . . , akkor megsértődött és elvált. Itt bukott meg . . . De nem volt buta. Tudta, hogy az ember, akit meg lehet sérteni, vagy aki megsértődik, nem igazi úr. Az én fajtámbeliek között is akadt úr. Igaz, ritkán, hiszen olyan szegények voltunk, mint a mezei egerek, amelyekkel együtt aludtunk, laktunk gyerekkoromban.

Az apám dinnyés volt a Nyírségben, kanadás. Így nevezik ott ezeket. Mi olyan koldusok voltunk, hogy a földbe vájtunk gödröt, és ott laktunk télen át, együtt az egerekkel. De ha visszagon-dolok az apámra, mindig úgy látom őt, mintha az úriemberek közül jött volna. Mert nem lehetett megsérteni. Nyugodt volt . . . Ha dühös volt, akkor ütött. Olyan ökle volt, mint a kő. Néha tehetetlen volt, mert a világ lefogta a kezét, mert koldus volt. Ilyenkor hallgatott, pislogott. Tudott olvasni, ákombákomokkal le tudta írni a nevét is, de ritkán élt ezzel a tudással. Inkább csak hallgatott. Azt hiszem, gondolkozott is, de csak röviden. Néha pálinkához jutott, ilyenkor az eszméletlenségig leitta magát. De

ha minden emlékem összerakom, akkor ez az ember, az apám, aki velünk, anyámmal és a gyerekekkel élt a gödörben, az egerek között... emlékszem egy téltre, amikor nem volt cipője, a postamestertől kapott egy lyukas sárcipőt, abban járt, rongyokba göngyölte a lábát... ez az ember soha nem sértődött meg.

Az első férjem, az igazi, cipőszekrényben tartotta a cipőit, mert olyan sok finom cipője volt, hogy külön szekrényt csináltatott számukra. És mindig olvasott, fránya okos könyveket betűzött. Mégis, folytonosan olyan volt, mintha megsértődött volna. Sokáig azt hittem, nem lehet megsérteni egy embert, akinek olyan sok, finom holmija van, hogy külön szekrényt kell vásárolni a cipők részére. Ezt a cipő-dolgot nem véletlenül emlitem. Mikor az uram házába kerültem, valahogy ez tetszett nekem a legjobban. Tetszett, de meg is félemlített... Tudniillik gyermekkoromban sokáig nem volt cipőm. Tízéves elmúltam, amikor először kaptam olyan cipőt, ami a lábamra illett, és az enyém volt, az én tulajdonom. Használt cipő volt, az alispán felesége ajándékozta a szakácsnőnek. Gombos félcipő volt, akkor még viseltek ilyesmit. Szorította a szakácsné lábát, és egy téli reggel, amikor tejet vittem a megyeházra, megszánt, és nekem adta ezt a csodálatos cipőt. Talán ezért örültem úgy az ostrom után, a nagy állóbröndnek, amit aztán otthagytam Pesten, amikor elmentem a demokráciából. Ez a brönd az ostrom után sértetlenül maradt meg a cipőimmal. Ennek örültem... No, elég a cipőkből.

Itt a kávé. Várj, hozok cigarettát is. Fojtogat ez az édes amerikai cigaretta. Jó, megértem, kell a művészetedhez a cigaretta. Meg az éjszakai munka a lokálban, az is olyan, hogy kell a cigaretta. De vigyázz a szívedre, angyalom. Nem élem túl, ha neked valami bajod esik.

Hogyan kerültem az uram házába?... Hát nem feleségnek hívtak oda, gondolhatod. Csak később lett belőlem abban a házban úrnő és feleség, nagysága, igen, méltósága... Cselédnek hívtak, mindenesnek szegődtem.

Miért nézel így? Nem tréfálok.

Mondom, hogy cseléd voltam. Nem is igazi cseléd, csak konyhalány, pesztonka. Mert nagy ház volt ez, édesem, igazi úri ház.

Sokat tudnék mesélni neked erről a házról, meg a szokásaikról, ahogy laktak, ettek, unatkoztak, beszélgettek. Lábujjhegyen éltem én sokáig abban a házban, pisszenni sem mertem, úgy félttem. Igaz, évek teltek el, amíg végre a belső szobákba engedtek, mert nem tudtam semmit, mi a módos, hogyan kell ilyen finom házban viselkedni. Tanulnom kellett. A fürdőszobában, a budi-ban működhettem csak. A konyhában sem engedtek az ételek közelébe, éppen csak krumplit pucolhattam vagy segítettem a mosogatásnál... Tudod, mintha örökké szutykos lenne a kezem. És tartani kell attól, piszkos lesz, amit megfogok. De talán nem is ők gondolták ezt így... a méltósága, meg a szakácsnő, az inas, nem. Én voltam az, aki úgy éreztem, abban a szép házban a kezem nem olyan tiszta, mint ahogy illenék... Sokáig így éreztem. Akkor még vörös volt a kezem, rücskös, hólyagos és érdes. Nem ilyen szép fehér és puha, mint most. Nem szóltak ők semmi rosszat a kezemről. Csak éppen nem mertem nyúlni semmihez, mert félttem, hogy nyoma marad a tárgyakon az érintésnek... Az ételeikhez sem mertem nyúlni. Tudod, ahogy az orvosok vékony gézt, szájkosárfélét kötnek az arcuk elé, amikor operálnak, mert félős, hogy fertőz a leheletük... Úgy fojtottam vissza én is a lélegzetem, amikor a tárgyak fölé hajoltam, amelyeket ők használtak... a pohár fölé, amelyikből ittak, vagy a párna fölé, amelyen aludtak... Igen, neved ki, amikor a klozettsészét tisztítottam utánuk, akkor is vigyáztam, hogy a szép, fehér csésze ne legyen piszkosabb a kezem érintésétől. Ez a félelem, óvatosság sokáig eltartott, amikor abba a finom házba kerültem.

Látom, mire gondolsz! Azt hiszed, ez a félelem és nyugtalanság megszűnt a napon, amikor fordult a sorsom kereke, én voltam az asszony abban a házban, én voltam az úrnő és méltósága... Hát nem, kicsim, tévedsz. Nem szűnt meg. Ez a nap is eljött, de én éppen olyan nyugtalan voltam akkor, mint sok év előtt, mindenek között. Soha nem voltam nyugodt, sem boldog abban a házban.

Miért? Mikor mindent megkaptam ott, minden rosszat és minden jót? Minden bántást és minden elégtételt?...

Nagyon nehéz kérdés ez, szívem. Az elégtétel, tudod... Néha

már azt hiszem, ez a legnehezebb kérdés a világon, az emberek között.

Add csak ide azt a fényképet. Régen láttam . . . Hát igen, ez volt ő, a férjem. A másik? Az a művészképű? . . . Igen, talán művész volt . . . a jó ég tudja. De lehet, hogy mégsem volt igazi művész. Nem volt olyan tetőtől talpig művész, mint például te. Ez látszik a képen is . . . Mindig ilyen gúnyosan és komolyan nézett, mintha semmiben nem hinne, égen és földön semmiben és senkiben, saját magában sem, abban sem, hogy ő is művész . . . Kissé nyúzott ezen a képen, már vénült, amikor a felvételt csináltam róla. Azt mondta, olyan ezen a képen, mint aki használat után van. Tudod, mint azok a pofák a hirdetéseken, használat előtt és használat után. A háború utolsó évében készült a fénykép, két bombatámadás között. Az ablaknál ült és olvasott, nem is tudott róla, amikor lefényképeztem. Nem szerette, ha fényképezik. Nem szerette azt sem, ha lerajzolják. Nem szerette, ha nézik, amikor olvas. Nem szerette, ha szólnak hozzá, amikor hallgat. Nem szerette, ha . . . igen, nem szerette, ha szeretik. Mit kérdezel? . . . Engem szeretett-e? Nem, drágám, engem sem szeretett. Csak éppen megtúrt, egy időben, a szobában, amelynek egyik szöglete látszik a fényképen. Ez a könyvespolc, ez a sok könyv is elpusztult, kevéssel azután, hogy lefényképeztem. Elpusztult a szoba, amit látsz ezen a képen. Elpusztult a ház, aminek negyedik emeletén ültünk akkor, két bombatámadás között, abban a szobában. Minden elpusztult, amit látsz ezen a képen.

Itt a kávé, igyál. Itt a cigarettád. Hallgass.

Ne csodálkozz, szívem. Még mindig ideges leszek, ha erről kell beszélni. Történt velünk egy és más. Mi, akik Pesten éltük végig az ostromot és mindent, ami az ostrom előtt és azután volt . . . Isteni kegyelem, hogy vidéken vészeltél át mindent. Okos, csodálatos ember vagy te.

Hát bizonyos, hogy Zalában minden jobb volt. De mi, akik Pesten, a pincében penészedtünk, és vártuk a bombákat, mi szorultunk. Okos volt az is, hogy csak negyvenhét telén lopakodtál át Pestre, amikor már volt kormány és megnyílt a bár. Elhiszem,

hogy tárt karral fogadtak. De erről ne beszélj senkivel. Sok a gonosz ember, még azt mondja egy muszos, hogy nem ok nélkül lapultál Zalában, negyvenhétig . . . Jó, jó, már hallgatok.

Ez az ember, a művészféle, egyszer azt mondotta, mind megőrültünk, akik átvészeltük az ostromot. És most már úgy élünk a világban, mint az örültek a tébolydában.

Ki volt, mi volt ez a művészféle? . . . Hát nem volt dobos. Csak egy dobos volt a világon, és az te vagy. Nem volt olasz munkavállalási engedélye . . . tudod, olyan munkája volt, amihez nem kell engedély. Egy időben könyveket írt. Ne ráncold a homlokod, tudom, hogy nem szeretsz könyvet olvasni. Nem bírom nézni, ha ráncos az a gyönyörű homlokod. Ne törd a fejed, úgysem ismered a nevét. Mit írt? . . . Szöveget? . . . Olyan dalszöveget, amihez te dobolsz a bárban? . . . Nem, azt hiszem, ilyesmit nem írt. Igaz, amikor megismertem, már olyan kedve volt, hogy talán szöveget is ír a kávéházi énekesnőknek, ha megkéri. Mert akkor már nem érdekelt semmiféle írás. Talán reklámszöveget is írt volna, ha megkéri, vagy röpcédulát . . . úgy lenézte az írást, az írott betűt. A sajátját is lenézte, meg azt is, amit mások írtak, minden teremtet embert . . . Miért? Nem tudom, de gyanítom. Egyszer azt mondta, megérti a könyvégetőket, mert egyetlen könyv sem tudott segíteni az embereknek.

Bolond volt? . . . Látod, erre nem gondoltam. Milyen okos vagy! . . .

Akarod hallani, mi volt odaát, a finom házban, ahol cseléd voltam? Jó, neked ezt is elmondom. De figyelj, mert amit mondok, nem mese, hanem olyan, mint amit az iskolakönyvben úgy neveznek, történelem. Tudom, soha nem volt kenyered a betű, meg az iskola. Azért figyelj most. Mert amit elmondok, már nincsen a világban. Ahogy nincsenek az ősmagyarok, akik lovon járták a világot, és nyereg alatt puhították a húst. És sisakjuk volt, meg páncéljuk, abban éltek és haltak . . . Ezek is ilyen történelmi alakok voltak, az én uraim: mint Árpád meg a hét vezér, ha még emlékszel a falusi iskolából . . . Ide ülök melléd az ágyra. Adj egy cigarettát. Köszönöm. Hát az úgy volt . . .

Szeretném megmagyarázni neked, miért nem éreztem jól magam abban a finom házban? Mert igazán jók voltak ott hozzám. Az öreg méltósága úgy bánt velem, mint egy árvával. Tudod, mint egy szegény kis lélekkel, lúdtalpú rokonnal, aki elszegényedett családból került hozzájuk, a gazdagokhoz. És a jótévő család mindent elkövet, hogy ne éreztesse a jövevényel a sanyarú eredetét. Talán ez dühített legjobban, ez a jóság.

Már az öregúrral hamarabb megbékéltem. Tudod, miért? Mert komisz volt... Ő volt az egyetlen a családban, aki soha nem volt hozzám jóságos. Soha nem szólított Juditkának. Nem adott olcsó ajándékot, uraságtól levetett holmit, mint az öreg méltósága vagy a fiatalúr, aki elvett később feleségül, és úgy adta nekem ajándékba a méltóságos címzést, mint az öreg méltósága a vedlett téli kabátját... a kormányfőtanácsosi címzést, amit a férjem lenézett, nem is használta. Nem volt szabad méltóságos úrnak szólítani a férjem, mindig csak így szólunk hozzá, doktor úr... De engem már méltóságoztak. És mikor elvett a férjem, hagyta, nem szólt bele, inkább gúnyosan túrte, hogy a cselédség most már engem is méltóságozzon, mint aki mulat azon, amit mások, az ostobák még komolyan vesznek...

Az öregúr más volt. A méltóságosságot eltúrte, mert praktikus ember volt, aki tudta, hogy az emberek nagy többsége nemcsak kapzsi, hanem hiú és buta, nem lehet semmit tenni az ilyen ellen... Az öreg soha nem kért. De mindig parancsolt. Ha rosszul csináltam valamit, olyat mordult, hogy ijedtemben kiejtettem kezemből a tálat. Ha reám nézett, megizzadt a tenyerem, úgy remegtem. Mindig úgy nézett, mint a bronzból öntött szobrok itt az olasz városokban, a tereken... tudod, a szobrok, a század elejéről, amikor már a polgárokat öntötték bronzba... pókhasas mukikat, szalonkabátban, vasalatlan nadrágban, tehát egy hazafit, aki semmi mást nem csinált, csak felkelt reggel, és aztán estig hazafi volt. Vagy megalapította a városi lóhús mészárszéket, és azért szobrot kapott... És a nadrágjuk, amit aztán bronzba öntöttek, éppen olyan trottyos volt, mint eredetiben, amikor még szövetből szabták... Az öreg is ilyen század eleji bronzpillantással nézett maga körül, mint a régi, igazi polgárok a szobrokon.

Levegő voltam számára, mintha nem is lennék ember, csak alkatrész egy szerkezetben. Mikor bevitettem a szobájába reggel a narancslevet... , mert ilyen különösen éltek ezek, narancslével kezdték a napot, aztán, hajnali torna és dögönyözés előtt, üres teát ittak, és csak később reggeliztek úgy igazán, két pofára, a nappaliban, olyan szertartásosan, ahogy nálunk falun húsvétkor miséztek... mikor bevitettem neki a narancslevet, soha nem merem az ágy felé sandítani, ahol az öreg feküdt és villanyfény mellett olvasott. Nem mertem a szemébe nézni.

Az öreg ebben az időben még nem is volt olyan nagyon öreg. És most már megmondom neked, hogy néha, amikor a sötét előszobában felsegítettem a kabátját, megesett, hogy az ülepembe csípett vagy meghúzta a fülem... félreérthetetlenül jelét adta, hogy tetszem neki, és csak azért nem kezd velem valamit, mert jó ízlésű ember, aki rangján alulvalónak tartja, hogy viszonyt kezdjen a házban egy cseléddel. De én, aki cseléd voltam a házban, egyáltalán nem így gondoltam... Ha az öreg erőszakoskodik és akar valamit, valószínűleg engedelmeskedem... öröm és kedv nélkül, csak mert úgy éreztem, nincs jogom ellenkezni, mikor ilyen hatalmas és szigorú ember akar tőlem valamit. Valószínűleg ő is így gondolta, és nagyon meglepődik, ha ellenkezem.

De erre nem került sor. Ő volt az úr, ennyi volt az egész, tehát az történt, amit akart. Lázas betegségben sem jutott volna eszébe, hogy engem feleségül is lehet venni. És soha, álmában sem tűnődött azon, helyes-e vagy helytelen, ha befektet az ágyába? Ezért jobban szerettem a helyzeteket, amikor az öregnek szolgáltam abban a házban. Egészséges voltam, fiatal, a testemmel és az ösztöneimmel éreztem és szagoltam az egészséget, és ódzkodtam mindentől, ami beteg. Az öreg még egészséges volt. A felesége és a fia... igen, aki elvett később feleségül... már beteg volt. Az eszemmel akkor még nem tudtam ezt, csak gyanítottam.

Mert minden veszélyes volt abban a szép házban. Sokáig úgy nézelődtem ott, mint mikor gyerekkoromban egyszer betegen a kórházba kerültem. Nagy élmény volt számomra a kórház, talán a legszebb és a legtöbb, amit gyerekkoromban megéltem. Egy

kutya harapott meg, itt a vádlimon, és a községi orvos nem tűrte, hogy a szüleim a gödörben ápoljanak egy harapással... a gödörben, ahol laktunk, és ronggyal kötözzenek, ahogy szoktuk, ha valami véres bajunk volt... Csendőrt küldött érettem, és kényszerített, hogy kórházba menjek.

A közeli kisváros kórháza régi épület volt, de nekem úgy tetszett, mint valamilyen csodálatos, mesébe való varázskastély.

Minden érdekelt és mindentől félttem ott... Már a szag, az a vidéki kórházzsag is olyan izgalmas volt! És vonzó is, mert új volt, másféle, mint a szag a gödörben, a föld alatti barlangban, ahol együtt laktam a faterral meg anyámmal és a testvéreimmel, mint az állatok, a görény meg a pocok meg a hörcsög. Veszetség ellen kezeltek, fájdalmas oltásokat kaptam, de törődtem is én az oltással, veszetséggel!... Éjjel-nappal figyeltem, a közös kórteremben, ahol az öngyilkosokkal, a rákosokkal, a nyavalyatorósokkal együtt feküdtem. Később Párizsban láttam a múzeumban egy szép metszetet, régi francia ispotályt ábrázolt, a forradalom idejéből, boltíves termet, ahol rongyos alakok üldögéltek az ágyakon. Ilyen valószínűtlen volt ez a kórház is, ahol gyermekkorom legszebb napjait töltöttem, a napokat, amikor félős volt, hogy kitör rajtam is a veszetség.

De nem tört ki, meggyógyítottak. Legalábbis nem akkor tört ki és nem úgy, ahogy a tankönyvekben leírják ezt a betegséget. Azért lehet, hogy maradt bennem valami a veszetség mérgéből... később néha gondoltam erre. Azt mondják, a veszett élőlények mindig szomjasak, de ugyanakkor irtóznak a víztől... Ilyesfélét én is éreztem, amikor már jól ment a sorom. Nagy szomjúságot éreztem egész életemben, de aztán meghököltem és iszonyodtam, amikor módom volt oltani ezt a szomjúságot... Ne félj, nem haraplak meg!

Erre a kórházra emlékeztem, meg a veszetségre, amikor abba a szép házba kerültem.

A kert nem volt nagy, de olyan szagos volt, mint egy vidéki drogéria. A háziak különös füveket hozattak külföldről. Mert ezek mindent külföldről hozattak, még a vécépapírt is!... Ne nézz

ilyen görbén, hitetlenül!... Soha nem vásároltak, mint más közönséges halandók, csak telefonáltak a szállítóknak, és azok aztán beszereztek mindent, ami kellett... a húst a konyhába, a cserjéket a kertbe, az új gramofonlemezt, a részvényt, a könyveket, a szagos sót, amit a fürdővízbe kevertek, az illatos szeszeket, amivel mosdás után kenték az arcukat, testüket, a szappanokat és a pomádékat, melyeknek olyan álomszerű, izgalmas, édes és dühítő szaguk volt, hogy mindig felémelyedtem, és ugyanakkor sírni szerettem volna a meghatottságtól, amikor takarítottam utánuk a fürdőszobában és szagoltam a szappanukat meg a kölnijüket, mindent, ami szagban, váladékban utánuk maradt...

Nagyon különösek a gazdagok, angyalom. Nézd, én sokáig olyan gazdagféle is voltam. Komorna mosta reggel a hátam, és kocsim is volt, csukott kupé, amit a sofőr vezetett. És volt nyitott sportkocsim is, abban száguldoztam... És nem szégyelltem magam közöttük, elhiheted. Nem voltam rest, sem szemérmes, megtömtem a retikülöm. Voltak pillanatok, amikor úgy képzeltem, én is gazdag vagyok. De most már tudom, soha, egyetlen pillanatra sem voltam igazi gazdag. Nekem csak ékszereim voltak meg pénzem, bankszámlám. Mindezt tőlük kaptam, a gazdagoktól. Vagy elvettem tőlük, amikor mód volt erre, mert okos kisleány voltam én, megtanultam a gödörben, gyermekkoromban, hogy az ember ne legyen lusta, mindent fel kell emelni, megszagolni, beleharapni, eldugni, mindent, amit a többiek elhajítanak... egy lyukas zománCFazekat éppen úgy, mint egy briliáns-gyűrűt... Az ember nem lehet elég szorgalmas, ezt már pende-lyes kisleány koromban megtanultam.

Most, mikor itt az esős idő, elgondolkozom néha, elég szorgalmas és odafigyelős voltam-e? Nincs lelkiismeret-furdalásom. Inkább azon tűnődöm, nem felejtettem-e ott valamit?... Például az a gyűrű, amit tegnap eladtál... kitűnően adtad el, drágám, nem azért mondom, hiszen senki nem tud olyan tökéletesen ékszert eladni, mint te, nem is tudom, hová lennének nélküled?... szóval, azt a gyűrűt az öreg méltósága viselte. Ezüstlakodalomra kapta az urától. Ezt a gyűrűt véletlenül találtam meg egy fiókban, mikor az öreg meghalt. Akkor már én is úrnő voltam a házban,

hivatalos személy. Felhúztam ujjamra a gyűrűt, nézegettem. És eszembe jutott, hogy egyszer régen, sok év előtt, amikor a házba kerültem, takarítás közben . . . amíg az öreg méltósága a fürdőszobában pepecselt . . . megtaláltam a pipereasztalon felejtett tárgyak között ezt a régimódi, kövér kövesgyűrűt. És akkor felhúztam az ujjamra, nézegettem, de olyan izgatottan, remegve, hogy aztán gyorsan eldobtam a gyűrűt az asztalra, és a vécére siettem, mert az egész testem görcs facsarta, és rám jött a rossz hasi nyugtalanság. Így felizgatott az a gyűrű. Hát aztán nem szóltam a férjemnek semmit. És amikor az öreg halála után megtaláltam ezt a családi kegytárgyat, egyszerűen zsebre vágtam. Nem loptam el, járt nekem, hiszen a férjem minden ilyen csillogó kacatot nekem adott, amikor az anyja meghalt. De jólesett, hogy ezt az egyet, amit az öreg mindig olyan büszkén viselt, a férjem tudta nélkül tettem zsebre. Őriztem is, egészen tegnapig, amikor végre eladtad.

Miért nevezsz? . . . Nem hiszed, hogy a vécépapírt is külföldről hozatták? Nézd, négy fürdőszoba volt abban a házban . . . egy az asszonynak, ezt halványzölddel csempézték, egy a fiatalúrnak, ez sárga volt, egy az öregnek, az sötétkék volt. Minden fürdőszobába olyan színű vécépapírt hozattak Amerikából, amilyen a csempe színe volt. Amerikában sok mindent tudnak, ott nagy ipar van és sok a milliomos. Oda szeretnék még eljutni egyszer . . . Úgy hallottam, a férjem is . . . az első, az igazi . . . odament, amikor a háború után elszánta magát, hogy meglép a népi demokráciából. De vele már nem akarok találkozni . . . Miért? Hát csak! Azt hiszem, van az, hogy két ember mindent megbeszél, és aztán már nincs mit mondani egymásnak.

De ez sem biztos. Lehet, hogy van egy beszélgetés, aminek nincsen vége . . . Figyelj, mesélek tovább.

A cselédségnek is volt fürdőszobája abban a szép házban, de azt csak közönséges fehér csempével borították. És a papír, amit mi cselédek használtunk, egyszerű fehér papír volt, kissé érdes . . . Nagy rend volt abban a házban.

Az öreg volt a rugója ennek a rendnek. Mert minden úgy ketye-

gett nálunk, mint a finom női karkötő órában, amit két hét előtt adtál el. A személyzet hajnali hatkor kelt. Már a takarítás szertartására is úgy kellett készülni, mint a nagymisére. A seprők, kefék, portörölő rongyok, a puha vásznak, melyekkel az ablakokat töröltgettük, a kenőcsök a parkettára és a bútorokra, azok a finom zsi-radékok, melyekkel a padlót kentük, és olyanok voltak, mint amilyent a glamour nőcskék számára készítenek méregdrágán a tyukmonyból a szépezési szalonok... aztán a zúgó, izgalmas gépezetek, a porszívó, amely nemcsak a szőnyegekből szívta fel a port, hanem villanyos erővel kefélt is, a vikszelő gépe, amely olyan tükörfényesre csiszolta a parkettát, hogy munka közben néha elbáméskodtam, mint a görög domborműveken a nimfák... a fénylő padló fölé hajoltam, és úgy bámultam magam abban a tükörben, önfeledten, riadtan, káprázó szemmel néztem a tulajdon arcomat, ahogy a múzeumban láttam azt egy képen, amely egy Narcissus nevű fiúleányt mutatott, aki csodálja a tó tükörében a bájos buzi ábrázatát...

Úgy öltöztünk be minden reggel a takarításra, mint a színészek az előadásra. Jelmezt öltöttünk. Az inas zekét húzott, ami olyan volt, mint mikor ujjastól kifordítanak egy férfikabátot. A szakácsnő, mint mikor a műtőben felölti a személyzet a steril fehér köpenyt, a főkötőt, mert már várják a sebészt és a beteget. Én, mint egy népszínműben a gyopárszedő leányka, bóbitával bekötöttem a fejem, már hajnalban!... Látnom kellett, hogy nemcsak a csinosság kedvéért öltöztetnek jelmezbe, hanem óvatossági és tisztasági okból is, mert nem bíznak bennem, félnek, hogy tisztátalan vagyok, bacilusgazda. Ezt nem mondták a szemembe, dehogyis!... Talán nem is gondoltak erre úgy igazán, szavakkal... Csak hát védekeztek, minden és mindenki ellen védekeztek. Ilyen volt a természetük. Rendkívül gyanakvóak voltak. A bacilusok ellen védekeztek, a tolvajok ellen, a hideg és a meleg, a por és a léghuzat ellen. Védekeztek a kopás és romlás, a szuvasodás ellen. Mindent védtek, örökké, a fogaikat és a bútorok huzatát, a részvényeket és a gondolatokat, amelyeket örököltek vagy kölcsönkaptak egy könyvből... Mindezt nem tudtam az eszemmel. De annyit értettem, az első pillanattól, amikor

a házba léptem, hogy ellenem is védekeznek, mert talán fertőző vagyok.

Fertőző, miért is? . . . Fiatal voltam, makkegészséges. Mégis orvossal is megvizsgáltattak. Utálatos vizsgálat volt, és mintha az orvos is restellte volna. Idős ember volt a háziorvosuk, iparkodott tréfásan esni túl a finnyás vizsgálaton . . . De éreztem, amikor az orvosi, sőt háziorvosi eszével helyesli a vizsgálatot . . . fiatalúr, diákember volt a házban, tartani kellett tőle, hogy előbb-utóbb viszonyt kezd velem, a gödörből idekerült konyhaleánnyal. Féltetek, hogy bekapja tőlem a tüdőbajt vagy a francot . . . szóval, éreztem, hogy ez az okos, öreg ember valahogyan szégyelli is ezt a nagy óvatosságot és előrelátást. De nem voltam beteg, hát megtűrtek a házban, mint egy jó vérű kutyát, amelyet nem kell beoltani. És a fiatalúr nem kapott tőlem semmiféle betegséget. Csak éppen, sokkal később, egy napon elvett feleségül. Erre az egy veszélyre, erre a váratlan fertőzésre nem gondoltak idejében. Azt hiszem, erre a háziorvos sem gondolt . . . Így kell vigyázni, drágám. Azt hiszem, a frász kitöri őket, már legalábbis az öregurat, ha egyszer eszébe jut, hogy ilyen fertőzés is van a világon.

Az öregasszony másféle volt. Ő mást féltett. Nem a férjét, nem is a fiát, a vagyont. Ő az egészséget féltette . . . Tudod, úgy látta a családot, aztán a gyárat, a palotaszerű lakást, az egész nagyszerűséget, mint valamilyen ritka régiséget, amiből már csak egy példány van. Mint egy kínai vázát, ami sokat ér, tudom is én, talán milliókat. És ha eltörik, nem lehet pótolni. Az egészséget, az életüket . . . akik voltak és ahogy éltek . . . , úgy látta és féltette, mint egy remekművet, ami kincseket ér. Néha gondolok arra, hogy talán nem is volt olyan buta ez a féltés. Mert valami elpusztult ott, amit nem lehet pótolni.

Mit kérdezel? Hogy örült volt-e? Hát persze, mind örültek voltak ezek. Csak az öregúr nem volt örült. De mi, a többiek, akik a házban éltünk, a személyzet is . . . látod, majdnem azt mondtam, az ápolók . . . lassan mi is megkaptuk az örültséget. Tudod, mint a pistaházban az ápolók, a segédorvosok, a főorvos, lassan ők is bekapnak valamilyen fertőzést abból a finom, láthatatlan, szűrhetetlen méregből, ami a bolondság. Ami terjeng, csírázik a kórter-

mekben, ahol a bolondok élnek . . . akkor is fertőz, ha nem tudja kimutatni semmiféle kémcső. Aki egészségesen bolondok közé kerül, lassan maga is bolond lesz. Mi sem voltunk normálisok, akik szolgáltuk, etettük, mosdattuk őket . . . az inas, a szakácsnő, a sofőr meg én . . . Mi voltunk a belső szolgálatosok, mi kaptuk meg tőlük elsőnek a bolondság nyavalyáját . . . Majmoltuk a modorukat, gúnyosan és mégis komolyan, áhítatosan . . . Iparkodtunk úgy élni, öltözködni, viselkedni, ahogy ők. Mi is kínálgattuk egymást ebédnél a konyhában, választékos szavakkal és cikornyás mozdulatokkal, ahogy odabenn, a nagy ebédlőben láttuk. Mi is azt mondtuk, ha eltörtünk egy tányért: „Ideges vagyok! . . . Migrén kínoz!” Szegény mutter, hat gyereket szült a gödörben, de soha nem hallottam tőle, hogy migrén kínozza. Valószínűleg azért nem, mert soha nem hallott a migrénről, azt sem tudta, eszik-e vagy isszák az ilyesmit . . . De nekem már volt migrémem, mert hamar kikupálódtam, és ha trampli módon eltörtem a konyhában egy tányért, halántékomra szorítottam a tenyerem, szenvedően néztem, és azt mondtam a szakácsnénak: „Úgy látszik, déli szél van . . .” És nem vigyorogtunk egymás szemébe, a szakácsné meg én, nem neveltük ki egymást, mert most már mi is megengedhettük magunknak, hogy migrénünk legyen. Gyorsan változtam. Nemcsak a kezem fehéredett, másképpen is fehéredtem, befelé. Mikor az anyám egy napon meglátott . . . harmadik éve szolgáltam akkor a házban . . . sírni kezdett. De nem az örömtől sírt. Félelmében sírt, mintha dupla orrom nőtt volna.

Őrültek voltak a háziak, de olyan őrültek, akik napközben udvariasan beszélgetnek, a hivatali időben ellátják a tennivalókat, nyájasan mosolyognak, kifogástalanul hajlonganak, és aztán, váratlan pillanatban, mondanak valami illetlent, vagy átmenet nélkül mellbe döfik egy ollóval az orvost . . . Tudod, mi árulta el, hogy őrültek? Talán, hogy olyan merevek voltak. A mozdulataik, a szavaik is merevek voltak. Nem érződött a mozdulataikon az a hajlékonyság, az a puhaság, természetesség, ahogy az egészségesek viselkednek. Mosolyogtak vagy nevettek, de úgy, mint a színész, aki hosszú gyakorlat és nekikészülés után beigazítja mosolyra a száját. Csendesen beszéltek,

különösen, ha valamiért nagyon nekidühödtek. Akkor egészen csendesen szóltak, alig mozgatták a szájukat, csak susogtak. Soha nem hallottam hangos szót, veszekedést abban a házban. Csak az öreg mordult néha egyet, de már ő is fertőzött volt, mert utána ijedten lenyelte a hangját, elharapta a spontán, haragos káromkodást.

Úgy hajlongtak egymás felé, ültükben is, mint a cirkuszban a trapézművészek, mikor lengenek a hintán és megköszönik a tapsot.

Úgy kínálgatták egymást étkezés közben, mintha vendégségben lennének, idegenben. Tessék, édesem, és nem parancsol, drágám? . . . – így ment ez. Időbe telt, de aztán megszoktam.

A kopogást is meg kellett szokni. Tudod, soha nem léptek be kopogás nélkül mások szobájába. Egy fedél alatt laktak, és mégis olyan messze éltek egymástól, mintha nagy távolságok, láthatatlan országhatárok választanák el egymástól a hálószobákat . . . Az öregasszony a földszinten aludt. Az úr az első emeleten. A fiatalúr, a férjem, a másodikon, a manzardon. Neki külön lépcsőt is építettek a birodalmához, ahogy külön autója is volt és később külön inasa. Nagyon vigyáztak, hogy ne zavarják egymást. Azért gondoltam néha, hogy örültek. És amikor a konyhában utánaoztunk őket, egyáltalán nem gúnyoskodtunk. Egy-két éven át, az első időben, megesett, hogy ámulatomban néha elnevettem magam . . . De amikor láttam az öregebb cselédek, az inas, a szakácsnő felháborodását . . . mintha szentségtörést követtem volna el, mintha kigúnyoltam volna a legszentebbet . . . észbe kaptam, és elszégyelltem magam. Megértettem, hogy nincs itt semmi nevetnivaló. Az örület soha nem nevetséges.

De több is volt itt, más is, mint egyszerű örület. Csak lassan értettem meg, mi ez a más . . . Mit őriznek ilyen eszelős gonddal, merev-görcsös tisztálkodással, kórházi rendszabályokkal, modorral, kérlekedésemmel és parancsoljdrágámmal? . . . Nem a pénzüket őrizték, vagy nem csak azt. Mert a pénzzel is másképpen voltak ezek, mint mi, a többiek, akik még nem születünk bele a pénzbe. Mászt védtek, őriztek ők, nemcsak a pénzt . . . Ezt sokáig nem értettem. Talán soha nem értem, ha nem találkozom

egy napon ezzel az emberrel, akinek a fényképét nézted az elébb. Igen, az a művészféle. Ő megmagyarázta.

Mit mondott?... Egyszer azt mondta, ezek nem valamiért, hanem valami ellen élnek. Ennyit mondott. Látom, nem érted. De én most már értem.

Talán, ha mindent elmondok, te is megérted. Azt sem bánom, ha elalszol közben.

Ott hagytam el, hogy olyan szaga volt abban a házban mindennek, mint a kórházban, az én gyönyörűséges, nagy, gyermekkori élményem kórházában, ahol veszettség ellen kezeltek. Olyan tisztasága volt, milyen is?... Nem volt természetes ez a szag. Már a sok viasz, amivel kentünk mindent, a pádimentumot, a bútorokat, a parkettát, meg a vegyszerek, amivel az ablakot, a szőnyeget, az ezüstöt, a réztárgyakat fényesítettük, tisztogattuk... ez mind nem volt természetes. Aki belépett a házba... és hozzá még onnan érkezett, ahonnan én... rögtön szimatolni kezdett, mert fojtogatta ez a sok mesterséges szag. Ahogy a kórházban úszik a karbol, a jodoform szaga, úgy terjengett itt a szobában a tisztítószerek, a takarító folyadékok, aztán a külföldi szivarok, az egyiptomi cigaretták füstjének, a drága likőröknek, a vendégek illatszereinek kipárolgása. Mindez megülepedett a bútorok szövetében, a huzatokban, a függönyökben, beleitta, belerágta magát minden tárgyba.

Az öregasszonynak külön tisztasági mániája is volt. Nem érte be az inas takarításával meg az én munkámmal. Havonta egyszer a városból hozatott tisztasági szakembereket, akik úgy jöttek, mint a tűzoltók, létrákkal és különös gépezetekkel és még külön felmostak, levakartak, beeresztettek mindent. Ablaktisztító is járt hozzánk, akinek nem volt más dolga, csak még egyszer megmosni, letörölgetni az ablakokat, amelyeket mi, a belső személyzet, egyszer már megmostunk. A mosókonyhának olyan szaga volt, mint egy műtőnek, ahol a bacilusokat műtét előtt sugárzással, kék fényű lámpákkal irtják. De olyan fenséges is volt ez a mosókonyha, mint a ravatalozó egy drága, előkelő belvárosi temetésrendező intézetében... Mindig áhítattal léptem be ide,

már persze csak akkor, ha megengedte a méltósága, hogy segítsék a mosónőnek, aki olyan akkurátusan mosta, hajtogatta a fehérneműt, ahogy falun a halottmosó asszony hajtogatja a frissiben elszenderültek hulláit. Gondolhatod, hogy reám, a tramlpira, nem bíztak olyan magas szaktudást igénylő, finom munkát, mint a nagymosás!... Külön mosónő járt a házba, ennek minden három hétben nyitott levelezőlapon küldött idézést a méltósága, hogy örüljön és készüljön, mert jöhet, várja a szennyes!... Hát jött is, boldogan. Én csak segítettem neki a finom ingek és gatyák, damaszt asztalneműek, vastag vászon ágylepedők és cihák mán-gorlásánál, facsarásánál. Dehogysis bízták reám a nagymosást!... De aztán egy napon nem jött a hívásra a mosónő. Levelezőlap jött helyette, a leánya írta. Emlékszem minden szóra, mert én vittem fel a postát, és persze elolvastam a nyitott levelezőlapot. Ezt írta a mosónő leánya: „Drága jó méltóságos asszony, a mama nem jöhet mosni, mert meghalt.” És aláírta: „Kezét csókolja Ilonka.” Emlékszem a méltósága arcára, ahogy összehúzta a szemöldökét, mikor a lapot olvasta. Bosszúsan nézett, a fejét csóválta. De nem szólt semmit. Hát akkor előléptem, és egy ideig megengedték nekem a mosást, amíg új mosónőt találtak, olyat, aki szakmai volt és még élt.

Mert mindent szakemberrel végeztettek a házban. Ez is kedves szavuk volt, a szakember. Ha elromlott a csengő, nem az inas csinálta meg, hanem elhívták a szakembert. Senkiben nem bíztak, csak a szakemberben. Járt hozzánk egy ünnepélyes pofa, keménykalapot viselt, olyan volt, mint az egyetemi tanár, mikor konzíliumra hívják, vidékre. Ez volt a tyúkszemvágó. De nem volt ez olyan mindennapos tyúkszemvágó, akihez a magunkfajta betér valahol a városban, lehúzza a cipőjét és odanyújtja neki a lábát, hogy metélje a tyúkszemet vagy a vastag bőrt a bütykön, dehogyis!... És nem is volt közönséges, egyszerű, hazai tyúkszemvágó, ilyet mi nem engedtünk be a házba. Névjegye volt ennek a szakembernek, a nevét megtaláltad a telefonkönyvben. Ezt olvashattad a neve mellett: „Svájci lábápoló”. Ő járt hozzánk, minden hónapban, a svájci lábápoló. Mindig fekete ruhát viselt, és olyan ünnepélyesen adta át érkezésekor a kemény kalapját,

kesztyűjét, hogy félelmemben legszívesebben kezet csókoltam volna neki. Az én lábam fagyott volt, tudod, a gödörben elfagyott a hideg nyírségi télen, és mindig felhólyagzott, bűtykeim is voltak, meg benőtt a körmöm, néha úgy fájt, járni se bírtam. De álmomban sem mertem arra gondolni, hogy az én lábam is kézbe veheti egyszer ez a lábművész. Táskát hozott magával, mint az orvosok. Fehér köpenyt öltött, a fürdőszobában gondosan megmosta a kezét, bemosakodott a műtétéhez, aztán a kézitáskából elővett egy villamos masinát, olyan kisebbfajta fogorvosi fúrószerkezetet, leült a méltósága, vagy az öregúr, vagy a férjem lába elé, és a villamos vésővel hámozni kezdte a nemes bőrkeményedéseket... Ilyen volt a tyúkszemvágónk. Mondhatom, lelkem, életem egyik legszebb pillanata volt, mikor én voltam az úrnő abban a finom házban, és parancsot adtam, hogy a szobaleány hívja fel telefonon a svájci lábápolót, mert kezeltetni óhajtom a méltóságos bűtykeimet. Mindent elhoz az élet, csak várni kell. Ezt is elhozta.

De nem ő volt az egyetlen szakember, aki járt hozzánk. Sok minden következett még aztán, hogy reggel bevittem az öregnek a narancslevet. Ágyban feküdt, villany mellett, angol újságot olvasott. A magyar újságot, amelyek szép számmal jártak a házba, inkább csak mi olvastuk, a cselédek, a konyhában vagy a vécén, ha unatkoztunk. Az öregasszony német újságot olvasott, az öregúr angolt, de inkább csak azokat az oldalakat, ahol hosszú sávok voltak, a külföldi tőzsdék mindennapos árjelzései, mert nem tudott jól angolul, de a számok érdekelték... A fiatal vegyesen olvasta a német meg a francia lapokat, de úgy láttam, inkább csak a címeket. Valószínűleg úgy vélekedtek, hogy ezek az újságok többet tudnak, mint a mi hírlapjaink, hangosabban tudnak rikkantani vagy nagyobbat tudnak füllenteni. Ez is nagyon tetszett. Áhítatos és szorongó érzéssel szedtem össze szobáikban a sok elhajított, lepedőnyi külföldi újságot.

Hát aztán, narancslé után, ha éppen nem volt soron a svájci lábápoló, minden hajnalban megérkezett a méltóságához a dögönyöző. Pápaszemes nő volt, fiatal és szemtelen. Tudtam, hogy lop is, a fürdőszobában, a finom pipereholmik között enyves kézzel babrál. De lopott süteményt is, déligyümölcsöt, melyet előző

estéről a társalgóban felejtett az inas . . . gyorsan befalt két pofára valamilyen otffelejtett ínycséséget, éhség nélkül, éppen csak, hogy kárt tegyen a házban. Aztán ártatlan arccal belépett a méltóságához, és jól megdögönyözte.

Az urakhoz is járt dögönyöző, így nevezték: svéd tornatanár. Ezzel kissé tornásztak, úszónadrágban, reggeli előtt. Aztán a tornatanár fürdőt készített, és nekivetkőzött, hogy forróvizes és hidegvizes kupákkal meglocsolja a fürdőkádban az uramat, meg az öreget, sorjában. Látom, nem érted, mire volt ez . . . Lelkem, sokat kell még neked tanulni. A forró meg a hideg vizet azért váltogatta a tornatanár, hogy a vérkeringésük felpeszdzüljön, mert máskülönben nem tudtak olyan izmos elevenséggel nekimenni a napnak, mint ahogy szükséges . . . Nagy rend volt itt és tudományosság, mindenben. Időbe tellett, amíg a sok szertartás rendjét, összefüggését megértettem.

Nyáron, reggeli előtt, hetenként háromszor a tréner jött, akivel teniszezték a kertben. A tréner idősebb ember volt, ősz, nagyon elegáns, olyan, mint egy angol bölcselkedő a rézmetszeten, ami a régi időből került a múzeumba. Elnéztem őket a személyzeti szoba ablakából, titokban. Kezem a szívemre szorítottam, és csaknem elsírtam magam a meghatottságtól, olyan gyönyörűséges, szívszorító volt az előkelő látvány, amint a két öreg úr, a tréner és a gazda, finoman teniszezték, mintha szavak helyett labdával diskurálnának . . . Izmos, napsütötte, bronzszínű ember volt a gazdám, az öregúr . . . A patina télen is ottragadt a képén, mert ebéd után, szieszta közben, kvarclámpával, mesterséges napsütéssel barnította magát. Talán ez az arcszín is kellett, hogy tekintélyesebb legyen az üzleti életben . . . nem tudom, csak gyanítom. Élemedett korában is teniszezett még, mint a svéd király. Remekül illett neki a fehér nadrág, a színes kötött ujjas! Tenisz után zuhanyoztak. A teniszhez külön zuhanyuk volt, lenn az alagsorban, egy parafával pádimentumozott, csempézett tornaszobában, ahol mindenféle tornaszer is akadt, dongalétra, meg olyan hülyecsónak, tudod, aminek csak ülőkéje volt és rugós evezője. Azzal gyakorolták az evezést, ha rossz volt az idő és nem mentek a klubházból kajakkal a Dunára.

Aztán elment a svájci lábapoló, a dögönyözőnő, a svéd torna-
tanár és a tréner... már aki éppen soron volt. És akkor felöltöztek.

Úgy néztem én ezt mind, a cselédszoba ablakából, mint a pócsi
búcsún a festett, sátrakban kiállított, fancsali és mégis megható
szenteket nézi a vándor búcsús. Valami felfoghatatlan volt mind-
ebben, földöntúli, már nem is emberszabású. Így éreztem egy
ideig, az első években.

A reggelihez, sajnos, sokáig nem mehettem be, mert ez már
a nagy szertartások egyike volt. Sok idő telt el, amíg nekem is
megengedték, hogy ministráljak a reggelijükhöz. Persze soha
nem ültek le kócosan a reggelizőasztalhoz slafrokban. Felöltöz-
tek, olyan gondosan, mint a menyegzőre. Akkor már tornásztak,
tusoltak, fürödtek, az inas megberetválta az uramat és az öreget.
Beleolvastak a német, az angol vagy a francia újságokba. Beret-
válkozás közben rádiót is hallgattak, de nem a híreket, mert tar-
tottak tőle, hogy amit hallanak, talán elrontja a reggeli jókedvü-
ket... Könnyű, vérpezsdítő tánczenét hallgattak, olyan hejehuja
zenét, ami felvidította a szívüket és kedvet adott nekik a nap
nehéz, gondterhes feladataihoz.

Aztán felöltöztek, nagyon gondosan. Az öregnek volt egy gard-
róbszobája, beépített ruhaszekrényekkel. Természetesen a méltó-
ságának is volt ilyen szobája, meg az uramnak is. Ott őrizték
a különféle évszakokra, alkalmakra való köntösöket, tokban,
kámforban, mint a miseruhákat. De volt közönséges ruhásszek-
rényük is, ahol a mindennapra való ruhaféléket tartogatták, azt,
amire éppen sebtiben szükség lehet, hogy minden gyorsan kéznél
legyen. Most, amikor beszélek erről, orromban fintorog a ruhás-
szekrények szaga. Angliából hozattak valamilyen szert, ami olyan
volt, mint a kockacukor, de ha megszagoltad, hát az őszi széna-
boglyák szaga áradt szét a szobában. Ilyen mesterséges szénaszag-
gal tömte meg a méltósága a ruhásszekrényeket meg a fiókokat,
ahol a fehérneműt tartogatták.

Mert nemcsak ruhásszekrényük volt, meg cipőszekrényük...
jaj, te, milyen gusztus volt az nekem, felért a vasárnapi kimenő-
vel, amikor végre a cipőszekrényükre is reászabadultam, meg-
találtam a különféle cipőtisztító, bőrápoló, fényesítő szereket, és

úgy istenigazában nekiestem a cipóiknek, köpés, nyálazás nélkül, a remek, zsíros szerekkel, a szeszes pucoló folyadékkal, a puha kefékkel és kendőkkel! . . . És ragyogóra, vakítóra fényesíthettem az öregúr vagy az uram valamelyik bakancsát! . . . – szóval nemcsak a ruhák és a cipők állottak külön szekrényben, hanem a fehérneműek is. De azok is műfaj és minőség szerint, külön az ingek, a gatyák! Úristen, micsoda ingek és gatyák! . . . Azt hiszem, amikor először vasaltam az uram rövid batiszt gatyáját, akkor szerelmesedtem bele! . . . – a monogramja is benne volt a gatyában, a jó ég tudja, minek? . . . És valahol a köldöke közelében, a monogram fölött, a nemesi korona. Mert nemes emberek voltak ezek, ha nem tudnád, a zsebkendőjükön, az ingen és gatyán is viselték a nemesi koronát. Az öreg a tetejébe még békebeli udvari tanácsos is volt, nemcsak olyan közönséges kormányfőtanácsos, mint a fia . . . valamilyen nagy különbség volt ez, mint egy lépcsővel feljebb a báró és a gróf között. Mondom, idő kellett, amíg ezt megértettem.

De volt kesztyűfiók is, ahol a különféle kesztyűk heverték, elmebajos rendben, mint a heringek a bádogdobozban, ecetben és olajban. Az utcai, a városi, aztán a vadászathoz, autóvezetéshez való, szürke, sárga, fehér, őzbőr, szarvasbőr kesztyűk, meg a prémmel bélelt téli kesztyűk. És külön a glaszékesztyűk, parádés alkalmakhoz. És a fekete gyászkesztyűk, melyeket a temetéshez húztak fel, amikor nagy ünnepélyesen elkapartak valakit. Aztán a puha galambszín kesztyűk, amilyent a zsakетthez és a cilinderhez viseltek. De ezeket soha nem húzták fel, csak kézben vitték, mint a királyok a jogart . . . Hát a kesztyűk. Aztán a kötött ujjasok, minden fajta kötött mellény, ujjas és ujjatlan, hosszú és rövid, vastag és vékony, minden színben, minden minőségben, skót gyapjúból való mellénykék . . . Volt olyan is, amit este öltöttek fel, házikabát nélkül, sportosan, amikor leültek pipázni a kandalló elé, ősszel. És ilyenkor szárított fenyőgallyat kevert az inas a parázsba, csak hogy minden tökéletes legyen, mint egy angol képesújságban a pálinkahirdetés, amikor a lordot mutatják, amint nyájasan pipázik a kandalló előtt és már benne van a napi szeszadag. És vigyorog a skót ujjasban, szelíden . . .

Aztán volt másféle, a krémszínű, amit túzokvadászathoz öltöttek fel, amikor keskeny karimás tiroli kalapot viseltek, zergetollal. És volt tavaszi és nyári kötöttujjasa is az uramnak. Meg persze mindenféle színű és vastagságú a sportokhoz, télen. Meg olyan, amiben az irodába ment, meg... De nem bírom én ezt mind elmondani.

És mindehhez ez a dohos szénaszag. Mikor először feküdtem az uram ágyába, feljött a torkomban a szag, ez a perverz-ravasz férfiszag, régről, régről, tudod, mikor először vasaltam a gatyáját, először raktam rendbe a fehéreneműs szekrényét... És olyan boldog voltam, hogy a nagy izgalomtól meg a szagtól és az emlékektől hányni kezdtem. Mert tudod, az uram testének is ilyen szénaszaga volt, hiszen ilyesféle szappant is használt. Meg a szesz, amivel az inas beretválás után bekente az arcát, meg a hajvize is ilyen dohos, őszi szénaboglyaszagú volt... alig érezhető, csak egy lehellet. És mégis, olyan volt, mintha nem is ember lenne, hanem valamilyen kora őszi szénaboglya egy múlt századbeli francia képen... Talán ezért kezdtem hányni, mikor először lefeküdtem az ágyába és átölelt. Mert akkor már én voltam a felesége. A másik, az első, elment. Miért?... Ő sem bírta ezt a szagot? Ezt az embert?... Nem tudom. Nincs olyan bölcs, aki meg tudná mondani, miért áll össze férfi meg nő, aztán miért mennek szét? Én csak azt tudom, az első éjszaka, amit az uram ágyában töltöttem, olyan volt, mintha nem is egy emberrel feküdtem volna, hanem valamilyen idegen, mesterséges szaggal. Ez az idegenség úgy felizgatott, mint egy hánytató. De aztán megszoktam. Később már nem hánytam, nem volt hasmenésem, ha szólt hozzám vagy öleltekünk. Mindent megszokik az ember, még a boldogságot és a gazdagságot is.

De a gazdagságot nem tudom neked úgy istenigazában elmondani... pedig látom, csillog a szemed, érdekel, mit tanultam és láttam ott közöttük? Hát érdekes is volt. Olyan volt, mint egy különös utazás, idegen országban, ahol másképpen laknak, esznek-isznak, születnek és halnak az emberek...

Azért jobb itt veled, ebben a szállodában. Te ismerősebb vagy. És minden, ami veled és körülötted van, ismerősebb... Igen,

még a szagod is bizalmasabb. Azt mondják, ebben a csuda büdös gépi világban, amit úgy neveznek, civilizáció . . . az emberek elfelejtenek szagolni, elsorvad az orruk . . . De én még állatok között születtem, és mint az olyan szegény gyerekek, akik állatok között születnek, mint a kis Jézus . . . én is ajándékba kaptam a szagolás képességét, amit a gazdagok már elfelejtettek. Az én uraim nem ismerték már a saját szagukat sem. Ezért sem szerettem őket. Nekik csak szolgáltam, elébb a konyhában . . . Később a szalonban és az ágyban. Mindig csak szolgáltam nekik. De téged szeretlek, mert ismerős a szagod. Csókolj meg. Köszönöm.

Nem mondhatok el neked a gazdagságról mindent, mert reánk virradna, nem is egyszer, hanem ezerszer és még egyszer, mint a keleti mesében. Éjszakákon és éveken át tudnék mesélni. Ezért nem is mondom el, mi minden volt még a szekrényeikben, meg a fiókjaikban, hányféle köntös, mint a színházban a jelmez és a kellék, minden szerepre, az élet minden pillanatára való holmi! Nem lehet azt elmondani. Majd inkább azt mondom el neked, mi volt a lelkükben . . . Ha érdekel? Tudom, érdekel. Hát maradj veszteg és figyelj.

Mert egy idő múltán megértettem, hogy az a rengeteg kincs és kegytárgy, amit felhalmoztak a szobáikban és a szekrényeikben, igazában nem is kell nekik. Turkáltak benne, ímmel-ámmal, de a valóságban nem sokat törődtek azzal, lehet-e használni a tárgyakat, és ha igen, mire? Az öregnek is olyan ruhatára volt, mint egy megvénült jellemszínésznek. De ő, látod, hálóingben aludt, nadrágtartót viselt, reggel bajuszkötővel jött ki a fürdőszobából, még olyan kis brillantinos bajuszkéfeje is volt, a felzetten apró tükörrel! . . . Legszívesebben egy kopott, kissé már rongyos könyökű slafrokban sétált reggel a szobájában, holott az ő szekrényeiben is lógott fél tucat finom, selyem házikabát, dressing gown, mindenféle ilyen vacak, amit a méltóságától kapott karácsonyra vagy névnapra.

Az öreg krákogott néha, de illedelmesen beleegyezett, hogy sok minden nem lehet másképp, mint ahogy van. Megcsinálta a pénzt, a gyárat, alkalmazkodott a szerephez, amit csinált is, örö-

költ is... de titokban, legszívesebben, kuglizni szeretett volna délután a közelben, egy pasaréti kocsmában, és közben hosszúlépést inni... De okos volt, és tudta, hogy amit az ember megalkot, az valahogy megalkotja az embert is... Ez a pasas mondta egyszer, a művészféle... tudod, azt mondta, minden a visszájára fordul, és az ember soha nem szabad, mert az is fogja, kötözi, amit alkotott. Hát az öreg a gyárat és a gazdagságot alkotta meg, és belenyugodott, hogy mindez most már bezárja őt is, nem lehet menekülni előle. Ezért nem kuglizott délutánonként a Pasaréten, hanem bridzselt a milliomosok klubjában, a belvárosban, sanyarú képpel.

Volt ebben az öreg emberben valamilyen keserű és gúnyos okosság, amit nem tudok elfelejteni. Mikor átadtam neki reggel az ezüstitálcán a narancslevet, felnézett az angol újságból, amelyben a részvények árfolyamát böngészte, feltolta homlokára a szemüvegét, rövidlátó mozdulattal kinyújtotta kezét a pohár után... de a bajsza körül volt valamilyen gúnyos vigyorgás, mint mikor orvosságot iszik egy ember, aki nem hisz az orvosságban... És így is öltözött, ezzel a vigyorral. Volt a bajsza körül valami. Mert ez az ember még bajuszt viselt, mint Ferenc Jóska, tudod, olyan káundká bajuszt, monarchikus szörzetet. Ahogy az egész ember még egy másik világból maradt itt, a másféle, valóságos békéből, amikor az urak még valóságos urak és a cselédek igazi cselédek voltak. És a nagyvállalkozók olyan iparosok, akik egyszerre ötvenmillió emberre gondoltak, amikor gyártottak egy új gőzgépet vagy egy korszerű palacsintasütőt. Ebből a világból érkezett az öreg, és látnivalóan szűk volt neki ez az új, ez a mini világ... Persze a kis világháborúra gondolok, amikor ezt mondom.

Gúnyosan mosolygott, a bajsza körül játszott, villódzott ez az önmegvető és világkinevető vonás. Így öltözött, így teniszezett, így ült le a reggelizőasztalhoz, kezet csókolt a méltóságának, finoman és udvariasan beszélgetett..., de mindig úgy, mint aki lenézi az egészséget. Ezt szerettem benne.

Megértettem, hogy az a sok holmi, amivel megtömték a házat, nem használati tárgy az ő számukra, hanem rögeszme. Tudod, olyan, mint mikor valaki idegbajos, és kényszerűségből végez

bizonyos mozdulatokat, például napjában ötvenszer mos kezet. Így vásároltak ezek ruhát, fehérneműt, kesztyűt, nyakkendőt. A nyakkendőre külön emlékszem most, mert azokkal sok bajom volt. Én tartottam rendben az uram és az öreg nyakkendőit. Hát szó se róla, volt egypár nyakkendőjük. Nincs a szivárványnak olyan színárnyalata, amilyenhez hasonló, kötnivaló vagy pillangós, vagy készen kötött nyakkendő ne lógott volna a ruhásszekrényükben, színek szerint sorakozó rendben. Talán még ibolyántúli színekben is voltak nyakkendőik... ez sem lehetetlen.

Mert tudnod kell, hogy ugyanakkor senki nem öltözött egyszerűbben, egyszínűbben, mint az uram. Soha nem viselt egyetlen feltűnő ruhadarabot sem. Soha nem láttál rajta kiáltozó, nyelvelő nyakkendőt, semmi ilyesmit. Ahogy mondják, polgárian öltözött... Hallottam egyszer, amint az öreg csendesesen azt mondta a fiának: „Nézd, ez olyan, mint egy dzsentrí”. És egy emberre mutatott, aki ott állott a közelükben, zsinóros bundában, vadászkalapban. Elkerültek mindenkit, aki nem volt polgár, az ő fogalmaik szerint való polgár... tehát olyan ember, aki nem tartozik lefelé senkinek és nem függ felülről senkitől. Az uram valahogy mindig ugyanazt a ruhát viselte, vastag, sötétszürke szövetből varrott öltönyt. És hozzá egyszínű, sötétes, sima nyakkendőt, minta nélkül. Persze a valóságban az évszakok, a házi és társadalmi, világi szokások szerint ő is felöltött másféle ruhát. Volt vagy harminc ruhája meg cipője, meg mindenféle hozzávaló kesztyű, kalap és más kacat. De ha visszaemlékezem reá... ritkán látom, álmomban, és mindig úgy néz reám, mint aki haragszik valamiért... ezt nem értem!... – olyan sötét színű ruhában látom, komoly, dupla soros, szürke ruhában, mintha uniformist viselne.

És az öreg is olyan volt, mintha régimódi szabású öltönyt, szalonkabátot viselne, ami nagylelkűen eltakarja a pocakot. Ez csak káprázat volt, de mégis így tetszett!... Nagyon vigyáztak, hogy semmi ne üssön el rajtuk, a környezetükben, életmódjukban attól, ami rejtőző, elvonuló, színtelen. Tudták ők, mi a pénz, már a nagyapjuk is gazdag volt, magas rangú hivatalnok és szőlőbirtokos. Nem kellett tanulniok a gazdagságot, ahogy manapság

magolja a megtollasodott bugris, aki legszívesebben cilinderral a fején ülne be reggel a vadonatúj amerikai kocsiba... Minden csendes volt abban a házban, a nyakkendők színe is. Csak éppen befelé, elrejtve, semmi nem volt nekik elég... Ez volt a mániájuk, a teljesség. Ezért lógott a rengeteg ruha a szekrényben, ezért a számtalan, felesleges cipő, fehérenemű, nyakkendő... A férjem nem törődött semmiféle divattal, már a vérében volt, mi illik és mi a fölösleges. De az öreg még nem volt egészen biztos a tennivalókban, a nagyúri sokféleségben. Az ő ruhásszekrényében például az ajtó belső oldalán nyomtatott, angol nyelvű táblázat lógott, azon lehetett olvasni, milyen időben, milyen színű ruhához, miféle nyakkendő illik... Például kedden, áprilisban, esős napon, sötétkék ruhához fekete alapon halványkék csíkos nyakkendő... és így. Nagyon nehéz gazdagnak lenni.

Hát ezt magoltuk, a gazdagságot. Én velük bifláztam, éveken át, kidagadt szemmel. Olyan áhítatosan tanultam a gazdagságot, mint a tanyai iskolában a Hiszekegyet.

Aztán megértettem, hogy nem ez vagy az a ruha, ilyen vagy olyan nyakkendő kell nekik igazában, hanem valami más. A teljesség kellett nekik. Ez volt a szenvedélyük. Ettől voltak mániások, a vágytól, hogy minden teljes legyen. Úgy látszik, ez a gazdagok nyavalyája. Ezeknek nem ruha kell, hanem ruhatár. És egy ruhatár nem elég... Ha többen vannak a házban, gazdagok, akkor több ruhatár kell nekik. Nem azért, hogy használják, csak hogy legyen.

Nézd, például egy napon felfedeztem, hogy a villaház második emeletén, a nagy erkély fölött van egy csukott szoba, kis erkélylyel... szoba, amelyet soha nem használtak. Valamikor ez volt a gyerekszoba. Itt nevelkedett az uram, kölyök korában. Évtizede nem lépett más a szobába, csak a személyzet. De mi is csak egyszer az esztendőben, mikor takarítottunk. Leeresztett redőnyök, kulcsra csukott ajtó mögött szunnyadt ebben a szobában minden, ami az uram gyermekkorához tartozott. Mint egy múzeumban a tárgyak, amelyek egy örökre elmúlt korszak használati szerszámaikat, kellékeit, jelmezeit mutatják... Elszorult a szívem, amikor először léptem ebbe a szobába. Takarítani küldtek oda

kora tavasszal. A linóleumos pádimentumon még érzett a fertőtlenítőszer fanyar-savanyú szaga, amivel mindent tisztogattak ebben a szobában, ebben a higiénikus ólban... valamikor, a letűnt ókorban, amikor itt még egy gyerek élt, viháncolt, hasfájásról panaszkodott... A fehér falra művész festett játékos, színes rajzokat, állatokat, mesealakokat, törpét és Hófehérkét. Világoszöld bútorok állottak a szobában, halvány olajfestékkel színezték a bútorok, remekbe ácsolt hálós babaágy, csodálatos gyermekmétrég, aztán körben a falon a polcokon, káprázatos játékok, macskók, építőkockák, villanyvasutak, képeskönyvek... minden görcsös rendben, mint egy kiállításon.

Elszorult a szívem, mikor ezt mind megláttam... Siettem felnyitni az ablakot, a redőnyt, levegő után kapkodtam. Nem tudom elmondani, mit éreztem, amikor először léptem a szobába, ahol az uram gyerek volt. Esküszöm neked, hogy nem a gödörre gondoltam, ahol nevelkedtem. Nem volt nekem olyan rossz dolgom a gödörben, hidd el... igaz, nem volt jó sem. Másképpen volt ez is, mint mindig minden, ami valóság. A gödör valóság volt. A szegénység más a gyerekeknek, mint ahogy azok a felnőttek képzelik, akik soha nem voltak igazán szegények. A gyerekek a szegénység mindig hecc is, nemcsak nyomorúság... Jó a szegény gyerekeknek a piszok, amiben lehet henteregni és fetrengeni. És nem kell kezet mosni a szegénységben, mert minek?... Csak a felnőtteknek rossz, nagyon rossz a szegénység... mindennél rosszabb, olyan, mint a rüh és bélcsikarás. Az a legrosszabb, a szegénység... És mégis, amikor abba a szobába léptem, nem irigyeltem az uram. Inkább sajnáltam, mert ott nevelkedett, abban a műtőszerű gyerekszobában. Megéreztem, hogy az ember, akit így és itt neveltek, nem lehet teljes és egész ember... csak olyan, mint egy ember!... Hasonlít az emberre. Így éreztem.

Ez is olyan teljes volt, a gyerekszoba. Már nem is lehetett tökéletesebb. Mint a ruhatáruk. Mint a cipőtáruk. Mindenből tár kellett ezeknek... Mert a ruhatár és a cipőtár mellett kellett nekik a saját külön könyvtár, aztán a képtár, mint a gyárban a raktár! Volt a házban egy elkülönített, lakattal őrzött helyiség a padláson, az volt a hivatalos lomtár. És ebben a sok tárban nemcsak ruhát,

cipőt, fehéreneműt, könyvet, képet őriztek, hanem a teljességet őrizték, a rögeszmét.

Valószínűleg a lelkükben is volt valamilyen tár, ahol a rögeszméiket ápolgatták, szép rendben, naftalinban. Mert mindenből több volt nekik, mint amennyi szükséges... két autó, két gramofon, s konyhában volt két fagylaltgép, a szobában több rádió, messzelátócső... tokos, olyan, amit a színházba vittek, gyönyös, zománccal borított látszó, aztán másféle, lóversenyhez való, meg olyan, amit akkor akasztottak a nyakukba, ha tengeren, a hajó fedélzetén bámulták a naplementét... nem tudom biztosan, de lehetséges, hogy külön gukkerük volt a hegyek bércei, a napfelkelte és a napnyugta, vagy a suhanó madarak számára... Mindent megvettek, amitől teljesebb lett a teljesség.

Az inas beretválta őket, de volt az uram fürdőszobájában fél tucát önborotva, az új és legújabb modellek. És aztán egy szarvasbőr tokban másik fél tucát beretvakés, svéd, amerikai, angol pengék, pedig soha nem nyúlt késsel az arcához. De így voltak az öngyújtókkal is. Az uram minden öngyújtót megvásárolt, aztán bedobta a fiókba, ott rozsdásodott a sok remek szerszám, mert legszívesebben a közönséges gyufát használta... Egy napon villanyberetvát hozott haza, bőrtokban... de soha nem nyúlt hozzá. Ha új sorozatot vásárolt a gramofon számára, mindig teljes lemezsorozatot hozatott, egy nagy zeneszerző valamennyi művét, egyszerűen, a teljes Wagnert és a teljes Bachot, mindenféle előadásban. Semmi nem volt olyan fontos neki, csak az, hogy minden Bach ott legyen a szekrényben, minden Bach, a teljes, érted?...

És a könyvek. A könyvkereskedő már nem is várta meg, amíg elszánják magukat a vásárlásra, hanem házba küldött nekik minden olyan új könyvet, amiről fel lehet tenni, hogy talán kézbe veszik egyszer. Az inas dolga volt, felválni a példányokat, és aztán felvágott állapotban, de legtöbbször olvasatlanul elhelyezni az újdonságokat a könyvtárban. Olvastak, hogyne olvastak volna!... Az öreg szakkönyveket, útleírásokat olvasott. Az uram csuda művelt ember volt, még a verseket is szerette. De a sok könyvet, amit a könyvkereskedők udvariaskodás ürügyén reánk sóztak, anyától született ember nem is olvashatta el, hiszen egy

élet kevés lett volna ahhoz. Mégsem küldték vissza a könyveket, úgy érezték, nincs joguk ehhez, mert pártolni kell az irodalmat. És hozzá mindig az idegesség és nyugtalanság, hogy a szép regény, amit éppen megvettek, nem teljes, vagy, Isten őrizz, talán van valahol egy másik regény, ami teljesebb, mint amit ők hozattak a múlt héten Berlinből! . . . Nagyon félték, hogy valamilyen könyv, tárgy, szerszám kerülhet a házba, ami csak magányos példány, minta érték nélkül, tehát nem teljes.

Minden teljes volt nálunk, a konyhában és a szalonban, a sokféle tárban . . . Minden teljes volt, tökéletes. Csak az életük nem volt teljes.

Mi hiányzott belőle? A nyugalom. Te, nem volt ezeknek egy nyugodt percük sem. Pedig órarend szerint éltek, mély csend volt a házban, az életükben. Soha egy hangos szó. Soha egy meglepő fordulat. Mindent kiszámítottak, előre láttak, a gazdasági válságot, a torokgyíkot, az időjárást, az élet minden fordulatát, még a halált is. Mégsem voltak nyugodtak. Talán megbékélnek, ha egyszer elszánják magukat, hogy nem élnek ilyen előrelátóan . . . De ehhez nem volt szívük, sem merszük. Úgy látszik, nagy bátorság kell ahhoz, ha valaki csak úgy él, bele a világba, órarend nélkül, készletek nélkül . . . beleél az órába, a napba, meg a pillanatba . . . És nem vár semmit. Nem is remél. Csak van . . . Hát ezek nem voltak képesek erre, nem tudtak csak lenni . . . Tudtak felkelni, nagyszerűen, mint régen a királyok, akik az egész udvar jelenlétében öblögetik a szájukat. Tudtak reggelizni, olyan körülmenyesen, ahogy a pápa misézik itt, Rómában, abban a külön kápolnában, amelynek falát egy öreg ember kifestette mindenféle pucér alakokkal . . . Jártam ott a múltkor. És a pápa kápolnájában eszembe jutott az én régi uraimnak reggeli szertartása.

De megették a reggelit, ünnepélyesen. És aztán hasznosan éltek. Napestig gyártották a nagyszerű gépeket, és mind eladták, amit gyártottak. Aztán kitaláltak új gépeket. És közben társalogtak. És éjjel fáradtan megtértek pihenni, mert egész nap hasznosak, műveltek, rendtartók, illedelmesek voltak. És ez nagyon fárasztó! Te művész vagy, nem tudod, milyen fárasztó, amikor valaki már korán reggel tudja, mit csinál majd éjfélig? . . . Te csak

élsz, ahogy a nagyszerű, művészi természeted parancsolja, és nem tudod előre, miféle ötlet jut majd eszedbe, amikor dobolsz, amikor elragad művészet közben a ritmus és feldobod a dobverőket a levegőbe, mert a szaxofonos olyat böffentett, hogy felelsz neki a dobolással... Művész vagy, spontán. De ezek az én uraim másfélék voltak. Foggal és körömmel őrizték azt, amit alkottak. És nemcsak a gyárban alkottak, hanem reggeli és ebéd közben is. Akkor is alkottak valamit, amit ők műveltségnek neveztek, amikor mosolyogtak, vagy az orrukát fújták, diszkrétén... Fontosabb volt számukra, hogy megőrizték azt, amit munkával és modorral, az egész életükkel alkotnak, fontosabb volt számukra a megőrzés, mint maga az alkotás...

Mintha egyszerre több életet élnének. Mintha egy időben élnék az apáik és a fiaik életét is. Mintha nem is lennének külön, egyszerű, soha vissza nem térő, személyes élőlények, hanem csak mozdulat egy hosszú életben, amit nem annyira az egyes ember él, hanem a család, a polgári család... Ezért őrizték a fényképeket, a családi csoportfelvételeket, olyan aggályos gonddal, ahogy a múzeumokban őrzik egy korszak hírességeiről a remekbe festett arcképeket... Nagymama és nagyapa eljegyzési fényképét. Apa és anya esküvői képét. Egy tönkrement nagybácsi szalonkabátos vagy zsirardikalapos képét. Egy boldogtalan vagy boldog nagynéni ábrázatát, amint fátyolos kalapban, napernyővel kezében, mosolyog... Ez mind ők voltak, együtt, valamilyen lassan alakuló és lassan múló személyiség, a polgári család... Nekem ez nagyon idegen volt. Nekem a család még szükségesség volt, kényeszer. Ezeknek feladat volt...

Hát ilyenek voltak. És mert mindent távolságban láttak, hosszú időben szemléltek, ezért soha nem voltak igazán nyugodtak. Csak az nyugodt, aki a pillanatban él. Ahogy csak az nem fél a haláltól, aki ateista, nem hisz az Istenben... Te hiszel? Mit morogsz? Bólogatsz, hogy igen, de mennyire?... Én csak egy embert láttam, akiről biztosan tudom, hogy nem félt a haláltól... Az a művészféle, igen. Nem hitt Istenben, ezért nem félt semmitől, a haláltól sem, az élettől sem. A hívők nagyon félnek a haláltól, ezért megkapaszkodnak mindenben, amit a vallások ígérnek,

elhiszik, hogy van élet a halálon túl, meg ítélet . . . Ez a művészféle nem félt. Azt mondta, Isten, ha van, nem lehet olyan kegyetlen, hogy örök életet adjon az embereknek . . . Te, ezek mind ilyen dilisek, ezek a másféle művészek . . . De a polgárok féltek a haláltól, ahogy az élettől is féltek. Ezért vallásosak voltak, meg takarékosak, erényesek . . . Mert féltek.

Látom a szemedet, nem érted. Az agyukkal ők talán értették, mert műveltek voltak. De a szívükkel és a mirigyeikkel ők sem értették. A szívük és a mirigyeik örökké nyugtalanok voltak. Félték, hogy a sok számítás, tervezés, rendberakás nem ér semmit, egy napon vége lesz valaminek . . . minek is? A családnak? A gyárnak? A vagyonnak? . . . Nem, ezek az emberek tudták, hogy amittől félnek, nem ilyen egyszerű. Attól féltek, hogy elfáradnak egy napon, és nem tudják összetartani az egészet . . . tudod, ahogy a digó technikus mondta a minap, amikor a vacak használt, öreg kocsinkat oda vittük, hogy nézze meg, mi a baj? . . . Emlékszel, azt mondta, még fut a kocsi, a motorban nincs repedés, de anyagfáradtság van a szerkezetben. Mintha ezek az én uraim is attól féltek volna, hogy anyagfáradtság van abban, amit összetákoltak, nem tudják összetartani az egészet . . . és akkor vége lesz egy műveltségnek.

No, de nem mesélek róluk többet. Úgysem lenne vége . . . Gondold csak el, miféle titkaik lehettek még a fiókjaikban, meg a falba épített páncélrekeszekben, ahol az okmányokat, részvényeket, ékszereket tartogatták . . . Vállat vonsz? Hát édes egyetlennem, ez nem így van, ahogy mi, prolik gondoljuk. A gazdagok nagyon különösek. Lehet, hogy a lelkükben is van valamilyen rekesz, ahol őriznek valamit . . . és ennek a láthatatlan rekesznek a széfkulcsát szerettem volna ellopni tőlük, hogy megtudjam, mi van bennük? . . . A gazdagok valahogy akkor is gazdagok, ha kifosztják őket. Láttam az ostrom után előmászni a pincéből a gazdagokat, külön a keresztényeket, aztán a zsidókat, akik valahogyan ép bőrrel megmaradtak, de elébb olyan alaposan kifosztották őket, hogy már nem is lehet jobban . . . Ezek a keresztény és zsidó gazdagok, akiket kiraboltak, házukat elpusztította a bomba, üzletüket tönkretette a háború, meg ami utána következett . . .

a nagy változás, aminek már szaga volt, hogy készülnek valamire a komcsik . . . ugyanezek a kirabolt gazdagok az ostrom után, még vagy két éven át, megint villaházban laktak, az asszonyaik butonokkal és kékrókásan ültek a Gerbeaud-ban . . . Hogyan csinálták? Nem tudom. De biztos, hogy éppen úgy éltek, mint a háború előtt és alatt. Éppen úgy éltek, éppen olyan igényesen ettek, öltözködtek. Mikor elindult az első vonat külföldre, és engedélyt kaptak a pesti orosz parancsnokságtól, hogy ők is utazhatnak . . . már panaszkodtak, hogy a hálókocsiban, amely Zürichbe vagy Párizsba vitte őket, bevásárló körútra, nem kaptak másféle fekvőhelyet, csak a felső ágyat . . . érted? Úgy látszik, a gazdagság valamilyen állapot, mint az egészség vagy a betegség. Vagy gazdag valaki, és akkor rejtélyes módon, örökké gazdag, vagy nem az, és akkor hiába van sok pénze, soha nem lesz igazi gazdag. Úgy látszik, hinni is kell abban, hogy az ember igazán gazdag. Ahogy a szentek vagy a forradalmárok hisznek abban, hogy ők mások . . . És büntudat nélkül kell gazdagnak lenni, máskülönben felfordul minden . . . Az álgazdag, aki szemforgatva a szegényekre gondol, amikor bifszteket eszik és pezsgőt iszik, a végén a rövidebbet húzza, mert nem őszinte, nem meggyőződéssel gazdag, csak szenteskedve gyáván, alamuszin . . . Szigorúan kell gazdagnak lenni. Lehet jótékonykodni, de ez csak olyan fügefalevél. Figyelj, drágám. Remélem, ha én már nem leszek, és te egy napon találkozol valakivel, akinek több ékszere maradt, mint nekem, nem leszel érzelmős . . . Ne haragudj. Megmondom, ahogy gondolom. Add ide azt a drága művészkezedet, a szívemre szorítom. Érzed? . . . Érted dobog, a proliért. No látod.

Elég az, hogy okos kisleány voltam én, hamar megtanultam a gazdagság minden csínját-bínját. Sokáig cselédeskedtem náluk, és kitanultam a titkot. De aztán otthagytam őket egy napon, mert eluntam a várást. Mit vártam? . . . Hát azt, hogy az uram rám éhezzen. Mit nézel? . . . Jól vártam, minden fortéllal és erővel.

Nézd csak meg a fényképét, nézd meg jól. Ezt a képet megőriztem, mert pénzért vásároltam a fotográfustól, amikor még cseléd voltam náluk, és ő az első feleségével élt.

Megigazítom fejed alatt a vánkost. Feküdj kényelmesen, nyújtózz el. Te csak mindig pihenjél, amikor velem vagy, gyönyörűségem. Azt akarom, hogy jól érezd magad, amikor velem vagy. Éppen elég fáradságos, amikor dolgozol éjjel a bárban, a zenekarban. Itt, az én ágyamban, ne csinálj mást, csak szeress engem, és aztán pihenj.

A férjemnek is ezt mondtam? . . . Nem, szívem. Nem akartam, hogy jól érezze magát, amikor az ágyamban fekszik. Éppen itt volt a baj . . . Valahogy nem bírtam elszánni magam arra, hogy jól érezze magát velem. Pedig igazán mindent elkövetett szegény feje, minden áldozatot meghozott érettem. Szakított a családjával, a társaságával, a szokásaival. Valósággal kivándorolt hozzám, mint egy vagyombukott gavallér a tengerentúlra, egzotikus országba. Talán éppen ezért nem tudtam soha megbékélni vele, mert nem volt otthon nálam . . . Örökké csak úgy élt velem, mint aki egy napon kivándorolt az érdekes, fűszeres, meleg Brazíliába, és ott aztán feleségül vett egy bennszülött nőt. És csodálkozik az idegen világban, hogyan került ide? És amikor együtt van a bennszülött nővel, bizalmasan, közben másra gondol. Haza gondol? Talán. Ez idegesített. Ezért nem akartam, hogy egészen jó legyen neki, amikor velem van, az asztalnál vagy az ágyban.

Mi volt, hol volt a haza, amire gondolt? . . . Az első asszony? . . . Nem hiszem. Tudod, az a haza, az igazi, nincs a térképen. És nagyon sok minden van benne. Nemcsak az, ami szép volt ott és jó, hanem az is, ami ellenséges volt vagy utálatos. Ezt a leckét most már mi is tanuljuk, hiszen nekünk nincs többé hazánk, igaz? Ne képzeld, hogy még egyszer lesz hazánk, ha egyszer, látogatóba vagy másképp, hazamegyünk . . . Lesz viszontlátás, elérzékenyülés, lesz, aki szívgörcsöt kap, a másik henceg majd, lobogtatja az idegen útlevelet vagy előveszi a traveler csekk-könyvet, azzal fizet . . . De az a haza, amire közben idegenben gondolt, nem lesz többé. Te álmodsz még Zaláról? Én is álmodom néha a Nyírségről, de aztán mindig fejfájással ébredek. Úgy látszik, a haza nemcsak vidék, város, ház, emberek, hanem egy érzés. Mi? . . . Vannak-e örök érzések? Nem, drágám, nem hiszem. Tudod jól, hogy imádlak, de ha egy napon már nem imádlak,

mert megcsalsz vagy meglépsz . . . ez lehetetlen, igaz? . . . Szóval, ha úgy esne, ne hidd, hogy szívgörcsöt kapok, ha aztán mégis viszontlátlak egy napon. Majd beszélgetünk, nyájasan . . . de *arról* nem beszélünk többé, mert *az* megszűnt, elgőzölgött. Ne búsulj. A haza csak egyszer van az életben, mint a szerelem, az igazi. És elmúlik, mint a szerelem, az igazi. Ez jól van így, hiszen másképp nem is lehetne kibírni.

Az első asszony, az uram felesége . . . Finom asszony volt. Nagyon szép, fegyelmezett. Leginkább ezt irigyeltem, a fegyelmezettségét. Úgy látszik, ezt nem lehet megtanulni, sem pénzen venni. Ez vele születik az emberrel. Lehet, hogy mindaz, amit ezek a másféle emberek, a gazdagok áhítatosan művelnek, igazában nem is más, csak ilyen fegyelem. A vérsejtjeik is fegyelmezettek voltak, a mirigyeik is. Ezt a képességüket gyűlöltem, és az uram tudott erről. Az első asszony művelt volt, fegyelmezett, és az uram éppen ezért szökött meg egy napon tőle, mert már elfáradt a fegyelemtől. Én nemcsak egy nő voltam számára, hanem a nagy vizsga és próba, a kaland, egyszerre puma és vadászat, sikasztás és az is, mintha valaki jó társaságban hirtelen odaköp a szőnyegre. A rosseb érti ezeket. Hozok egy konyakot, háromcsillagosat, jó? . . . Megszomjaztam a sok beszédben.

Igyál, életem. Igen, így iszom majd, odateszem a szájam, ahol a te szájad érintette a poharat . . . milyen meglepő, gyöngéd, csodálatos ötleteid vannak. Sírni tudnék, amikor ilyesmi jut az eszedbe. Hogyan csinálod ezt, nem is értem? . . . Nem mondom, az ötlet nem egészen új, lehet, hogy már más szerelmesnek is eszébe jutott . . . , de számomra mégis nagy ajándék.

Így, most ittam utánad. Látod, a férjem soha nem ajándékozott meg ilyen gyöngédséggel. Soha nem ittunk közös pohárból és nem néztünk közben egymás szemébe, mint most mi ketten . . . Inkább vett egy gyűrűt, ha örömet akart szerezni . . . igen, azt a szép gyűrűt a türkizzel, amit a múltkor olyan kedvtelve nézegetél, azt is tőle kaptam. Ilyen közönséges volt . . . Mit mondasz, szívem? . . . Jó, majd odaadom, becsültesd meg azt a gyűrűt is a te remek becsüsödnél. Minden úgy lesz, ahogy akarod.

Meséljek még a gazdagokról? Nem lehet azokról mindent el-

mondani. Hiszen úgy éltem én közöttük, éveken át, mint az alvajáró. Olyan megrettenten és holdkórosan. Soha nem tudtam, milyen hibát csinálok, amikor szólok hozzájuk, vagy hallgatok, vagy kézbe veszek valamit . . . Nem szidtak, dehogy is szidtak. Inkább oktattak, tanítottak, finoman, elnézéssel és tapintattal, úgy, mint a talián énekes itt az utcán tanítja a majmot, hogyan kell a vállára ugrani és ott mórlikázni. De úgy is tanítottak, mint egy nyomorékot, aki nem tud járni, sem tenni-venni, ahogy kell . . . Mert az voltam, amikor hozzájuk kerültem, nyomorék. Nem tudtam úgy igazi módra semmit. Nem tudtam járni, az ő értelmükben, sem köszönni, sem beszélni, hát még enni! . . . Fogalmam sem volt, hogyan kell enni! Azt hiszem, akkor még hallgatni sem tudtam, úgy igazán, minden következménnyel, szóval, gonoszul. Csak hallgattam, mint a sült hal. De aztán sorjában megtanultam a leckéket, amit feladtak . . . Szorgalmas voltam, gyorsan magoltam. Végül meglepődtek, milyen gyorsan és sokat tanultam . . . meglepődtek, levegő után kapkodtak. Nem hengegek, de azt hiszem, elcsodálkoztak, amikor egy napon vizsgázni kezdettem.

Például, amikor a mauzóleumból vizsgáztam. Jaj, te, a mauzóleum! . . . Tudod, az úgy volt, elébb, mikor még cseléd voltam az urak házában, láttam, hogy mindenki lopja őket. A szakácsné kosárpénzt csinál, az inasnak hozzáírták a kereskedők a vastagabb számjegyeket a bor meg a pálinka, a finom szivarok árához, a sofőr lopta és eladta a benzint. Ez mind természetes volt, az urak is tudták, hozzátartozott a házirendhez. Én nem loptam, mert csak pesztonka voltam, hát nem volt mit lopni . . . De később, amikor már méltósága voltam, eszembe jutott minden, amit az alagsorban, a konyhában láttam, és a mauzóleum túl nagy kísértés volt, nem tudtam ellenállni.

Mert egy napon a férjem . . . az igazi úr, az úr . . . feleszmélt, hogy az élete nem teljes, mert nincs sírboltjuk a budai temetőben. A szülei, az öregúr meg az öregasszony még régimódi halottak voltak, egyszerű, viseltes márványlap alatt porladtak, sírbolt nélkül. A férjem, amikor eszébe jutott ez a mulasztás, nagyon elkomorodott. De aztán észbe kapott, és szorgalmas szaladgálásba kezdettünk, hogy pótoljuk ezt a szarvashibát. Engem bízott meg,

tárgyaljak a tervezővel, a pallérral, hogy tökéletes sírboltot építsünk az öregeknek. Akkor már volt több autónk, nyári lakásunk Zebegényben, téli öröklakásunk a svábhegyi társasházban, aztán természetesen volt városi lakásunk a Rózsadombon, és volt egy szép kastélyunk a Dunántúlon, közel a Balatonhoz, a birtokon, ami valamilyen üzleti cserebere végén maradt az uram nyakában. Nem panaszkodhattunk a lakásszükségről.

De sírboltunk még nem volt. Siettünk pótolni ezt a kínos mulasztást. Persze nem bízhattuk a munkát akármilyen közönséges építészre. A férjem kinyomoztatta, ki az első sírboltszakértő a városban... Terveket hozattunk, Angliából és Olaszországból, fényezett, vastag papírra nyomtatott könyveket... az ember nem hinné, milyen gazdag a sírbolt-szakirodalom... Mert csak úgy kapásból meghalni, azt mindenki tud... aztán elkaparják, és kész. De az urak másképpen élnek, és persze másképp halnak. Ezért a szakember segítségével kiválasztottunk egy mintát, és gyönyörű szép, kupolás, belül tágas, szellős, száraz sírboltot építettünk. Elsírtam magam, amikor ezt a finom sírboltot először láttam belülről, mert egy pillanatra eszembe jutott a gödör a nyírési homokban, ahol laktunk. Hát ez a sírbolt tágasabb volt, mint a mi gödrünk. Óvatosságból hat fekvőhelyre méretezték a belső helyiséget, a két öregnek, az uramnak és aztán még három személynek, mit tudom én, kinek?... Talán a vendég halottaknak, ha éppen úgy fordul, hogy vendégségbe jön valaki, és aztán helyben kell kinyújtóztatni. Elnéztem a három fölös sírhelyet, és megmondtam az uramnak, inkább a kutyák kaparjanak el, de nem fekszem be az ő kriptájukba soha!... Láttad volna, hogy nevetett, amikor ezt mondtam!...

Így aztán felkészültünk minden eshetőségre. Természetesen villanyvilágítás is volt a kriptában, kétféle fény, kék és fehér. Mikor minden a helyén volt, elhívtuk a papot, és felszenteltettük ezt a hulla-kéjlatot. Volt itt minden, angyalom... arany betűk a bejárat felett. És tapintatosan, kicsinyített alakban, látható volt a család nemesi címere is a homlokzaton... tudod, ahogy a gatyájukra is odahímeztették a nemesi koronát... Aztán volt előtér, ahol virágot ültettek, meg oszlopos bejárá, amolyan előszoba már-

ványpaddal a látogatók számára, ha éppen kedvük szottyant megpihenni, mielőtt meghalnak. A cintermen és a díszes vasajton át kellett belépni a szalonba, ahol elhelyeztük az öregeket. Igazi sírbolt volt ez, mintha nem is harminc-ötven esztendőre készült volna, amikor kidobálják a temetőből az előkelő halottakat is, hanem az örökkévalóság idejére, amikor a kürtök szavára pizsamában és dressing gown-ban kelnek majd ki a koporsóból a nemesebb, úri hullák. Nyolcezer pengőt kerestem a sírbolton, az építész nem akart többet adni. Folyószámlám volt egy bankban, buta fejfel oda fizettem be ezt a kis különkeresetet, és a férjem egy napon véletlenül megtalálta a postán a bank értesítését, amely hírül adta, hogy az én szerény kis mellékesem a kamatokkal ennyire és ennyire szaporodott... Nem szólt, dehogyis szólt, mit gondolsz?... De látszott rajta, hogy rosszul esett neki. Úgy gondolta, egy családtag ne keressen a szülők sírboltján... Érted ezt? Én ma sem értem. Csak elmondtam, hogy lássad, milyen különösek a gazdagok.

Valamit még elmondok. Mindent megszoktam, elviseltem, szóltanul. De volt egy szokásuk, amit nem bírtam el. Ma is nagyokat nyelek, mert émelygek, ha eszembe jut. Nem bírom, na!... Egy és más megéltem az elmúlt években, és a leckének még nincs vége. De mindent elviselek már, mindenbe belenyugszom. Meglátod, a végén talán még az öregedésbe is belenyugszom, szóltanul. Hanem azt a szokásukat nem bírtam, azt az egyet... Ha rágondolok, vörös leszek a tehetetlen dühtől, mint a pulyka.

Az ágyra gondolsz? Igen, de nem úgy, ahogy te képezed. Az ágygal tartozott össze ez a dolog, de másképp. A hálóingükről volt szó, meg a pizsamáról.

Látom, nem érted. Hát nehéz is elmondani. Mert nézd, mindent bámultam és csodáltam én abban a házban, áhítattal, mint a zsiráfot az állatkertben... a színes vécepapírt, a svájci lábapolót, mindent. Megértettem, hogy ilyen rendkívüli emberek nem élhetnek közönséges, mindennapos rendtartás szerint. Másképpen kell tálni nekik az ételt, másképp vetik nekik az ágyat, mint közönséges halandók számára. Természetes, hogy másféle ételeket főznek nekik, mert talán a bélrendszerük is más, ahogy másféle a kenguru bele is... Nem tudom pontosan megmondani, ho-

gyan van ez, a bélrendszerükkel . . . de ezek másképpen emésztettek, mint mi, közönséges emberek. Nem természetesen, annak rendje és módja szerint, hanem úgy, hogy különös hashajtókat szedtek, rejtélyes beöntéseket adtak maguknak . . . Ez is olyan titokzatos volt.

Hát ezt mind csak bámultam, szájtátva, néha libabőrösen. A műveltség, úgy látszik, nemcsak a múzeumokban látható, hanem az ilyen emberek fürdőszobáiban is, meg a konyhában, ahol főznek nekik. Ezek még az ostrom alatt, a pincében is másképp éltek, elhiszed? . . . Mikor mindenki babot meg borsót evett, ők még mindig finom külföldi konzervdobozokat nyitogattak, strasbourg-i libamájat eszegettek. Láttam egy nőt a pincében, három héten át, egy volt miniszter feleségét, az ura meglépett az oroszok elől Nyugatra, de a feleség itt maradt, mert volt itt valakije . . . te, akár hiszed, akár nem, ez a nő a pincében, a bombák között is fogyókúrázott. Vigyázott a vonalaira, olasz olajban sütött magának spirituszlángon valamilyen ízes nadragulyát, mert félt, hogy a zsíros bab, meg mind a mócsing, amit akkortájt halálfélelmükben és lelki zavarukban összefaltak az emberek, meghizlalja! . . . Ha eszembe jut, elgondolkozom, milyen különös dolog a műveltség.

Itt, Rómában úgy hevernek a csodálatos szobrok, képek, nemes szövetek, mint nálunk az ócskások üzleteiben a régi világ sok lomos hulladéka. De lehet, hogy itt, Rómában ez a sok remek dolog csak egyik arca a műveltségnek. Lehet, hogy műveltség az is, ha valaki úgy főzet magának a konyhán, mint ahogy ezeknek a gazdagoknak főztek, vajjal vagy olajjal, bonyolult receptek szerint, melyeket az orvos dolgozott ki számukra – mintha ezek nemcsak a fogukkal és a bendőjükkel táplálkoztak volna, nem, külön leves készült a májuk, másféle hús a szívük, más minőségű saláta az epéjük, külön mazsolás édestészta a hasnyálmirigyük számára. És aztán elvonultak a rejtélyes emésztő szerveikkel a magányba, emésztteni . . . Hát ez is műveltség volt! Megértettem én ezt, egész szívemmel helyesletem, csodáltam is. Csak azt a szokásukat a hálóinggel meg a pizsamával, azt nem értettem soha. És nem bírtam belenyugodni. Verje meg az Isten, aki kitalálta! . . .

Ne fészkelődj, megmondom. A hálóinget úgy kellett odakészíteni nekik a vetett ágyra, hogy hátulról felhajtottam az alját, a két karujját szétfektettem... Érted?... A hálóing vagy a pizsama-kabát ebben az alakzatban olyan volt, mint az arabus, egy keleti zarándok, amikor imádkozik és arccal a földre borul, két karját előrenyújtja a homokban... Miért akarták így? Nem tudom. Talán, mert kényelmesebb felölteni, egy mozdulattal kevesebb, hiszen csak hátulról kellett bebújni, és már kész volt az éjjeli öltözködés, nem kellett még egy cihelődő mozdulattal fárasztani magukat, mielőtt pihenni tértek. De engem ez a túlzott előrelátás valahogy halálra dühített. Ezt az egy különösségüket nem bírtam elviselni. Mindig reszketett a kezem az izgalomtól, az ellenkezéstől, amikor ágyaztam nekik, és úgy hajtogattam, illesztettem a hálóingeket, meg a pizsama kabátját és nadrágját, ahogy az inas megtanított. Miért?...

Látod, ilyen különös az ember. Akkor is különös, ha nem születik gazdagnak. Minden ember zabos lesz valahol és megbokrosodik. Még a szegény ember is, aki sokáig eltűr mindent, belenyugszik mindenbe, áhítatosan és tehetetlenül elviseli a világot, úgy, ahogy kapja... de aztán elkövetkezik egy pillanat, minden este, amikor ágyaztam és odakészítettem nekik az idomított helyzetben a hálóinget. Ez volt az a pillanat, amikor megértettem, hogy az emberek egy napon nem bírják tovább az életben kialakult helyzeteket... az egyes ember és a népek... és valaki ordítani kezd, hogy elég volt, változtatni kell. És a népek ilyenkor kimennek az utcára, törni, zúzni kezdenek... De az már csak cirkusz. A forradalom, tudod, az igazi, az már elébb megtörtént, csendben, az emberekben. Ne bámulj ilyen mulyán, gyönyörööm.

Lehet, hogy esztelenség, amit mondok. De nem kell mindenben értelmet keresni, amit az emberek mondanak, vagy csinálnak. Azt hiszed, értelmes és következetes, hogy én például itt fekszem most veled ebben az ágyban? Nem érted, szívem?... Nem baj. Te csak hallgass és szeress. Kettőnk között ez a logikus, akkor is, ha nincs semmiféle értelme.

Hát ez volt a hálóinggel. Utáltam ezt a szokásukat. De aztán ebbe is beletörődtem. Hiába, ők voltak az erősebbek. A felsőbb-

rendű lényeket lehet gyűlölni, lehet rajongani értük, de nem lehet megtagadni őket. Én egy ideig rajongtam értük. Aztán félni kezdettem közöttük. Aztán meggyűlöltem őket. Annyira meggyűlöltem, hogy beálltam közéjük gazdagnak, felvettem a ruháikat, befeküdtem az ágyba, ahol ők feküdtek, vigyázni kezdtem a vonalaimra, és a végén már én is hashajtót szedtem lefekvés előtt, mint a gazdagok. Nem azért gyűlöltem őket, mert gazdagok voltak és én szegény... ne érts félre. Szeretném, ha valaki végre megértené ebben a dologban az igazat.

Most olyan sokat beszélnek meg írnak erről az újságokban meg a népgyűléseken. Igen, még a moziban is erről van szó, a múltkor megértettem, amikor a híradót néztem. Mindenki erről beszél, nem tudom, mi ütött az emberekbe? ... Valószínűleg nem jó az embereknek, úgy nagyjából és egészében, azért beszélnek erről ilyen sokat, a gazdagokról meg a szegényekről, az oroszokról meg az amerikaiakról. Hát ehhez nem értek. Azt is mondják, a végén nagy forradalom lesz, és akkor az oroszok győznek és általában azok, akik szegények. De éjjel a bárban egy finom ember... azt hiszem, dél-amerikai, suttogják, hogy a hamis fogsorában is heroin van elrejtve, így árulja a mérget... azt mondotta, az nem úgy lesz, hanem végül az amerikaiak győznek, mert nekik van több pénzük.

Ezen elgondolkoztam. A szakszofonos is azt mondta, a végén az amerikaiak fúrnak egy nagy lyukat a földre, azt megtöltik atombombával, és aztán egy kis szemüveges muki, aki most elnök a tengerentúl, guggolva, kezében égő gyufaszállal, odasettenkedik a lyukhoz, meggyújtja az atombomba kanóciát, és akkor minden a levegőbe repül. Ez első hallásra úgy hangzik, mint egy nagy csacsiság. De én már nem tudok nevetni az ilyen esztelenségeken. Sok mindent láttam, ami kevés idővel elébb éppen ilyen ostobaságnak rémlett, és aztán egy napon valóság lett. Igen, általában úgy láttam, mentől nagyobb képtelenséget mondanak az emberek, annál biztosabb, hogy az ilyen bődületes butaság valóság lesz egy napon.

Soha nem felejttem el, amit fecsegték nálunk, Pesten, a háború végén az emberek... Például egy napon végigrakták a budai

Duna-partot a németek ágyúkkal... Óriási ágyúkat ástak be a hidak előtt, feltörték az aszfaltot, gépfegyverfészket építettek végig a szép, gesztenyefalombos budai Duna-parton. Az emberek savanyú képpel nézték mindezt, de akadtak okosok, akik azt mondták, nem lesz ostrom Budapesten, mert ez a sok félelmetes fegyver... a nagy ágyú a hidak előtt, az ekrazitos dobozok a hidakon... ez mind csak csalétek... Így akarják megtéveszteni az oroszokat, de a valóságban nem akarnak harcolni... Így beszéltek. Hát nem volt csalétek a sok ágyú, nem sikerült a megtévesztés. Egy napon megérkeztek az oroszok a Duna-partra, és ripityára lőttek mindent, az ágyúkat is. Ezért nem tudom, úgy lesz-e, ahogy a dél-amerikai mondotta, de tartok tőle, hogy a végén minden úgy lesz, éppen azért, mert első hallásra ilyen képtelenség, amit mondott.

Nagyon elgondolkoztatott az is, amit ez a finom ember mondott, hogy a végén majd az amerikaiak csinálnak valamit, ami döntő lesz, mert az amerikaiak gazdagok. Ehhez értek, a gazdagokhoz. Úgy tapasztaltam, nagyon kell vigyázni a gazdagokkal, mert irdatlanul ravaszok. Erejük van... a jó ég tudja, mi ez az erő? Biztos csak az, hogy agyafúrtak, nem könnyű velük. Már abból is kitetszik ez, amit a hálóingről mondtam neked. Akinek így kell odakészíteni éjszakára a hálóinget, mint ahogy nekem megparancsolták, az nem lehet közönséges ember. Az ilyen ember tökéletesen tudja, mit akar, nappal és éjszaka is tudja, és a szegény ember helyesen cselekszik, ha keresztet vet, amikor a gazdagok útjába botlik. Nem szajkolhatom eléggé, hogy én mindig az igazi gazdagokra gondolok, tehát nem azokra, akiknek csak pénzük van. Azok nem olyan veszélyesek. Mutogatják a pénzt, mint a gyerek a szappanbuborékot. Úgy is végzik, mint a szappanbuborék, elpukkad kezükben a pénz.

Az én uram igazi gazdag volt. Talán ezért volt mindig gondterhes.

Adj még egy pohárkával, csak egy ujjnyit. Nem, hagyj, szívem, most nem iszom utánad. Nem kell megismételni a gyönyörű ötleteket, mert elkopnak, elveszítik a varázsukat. Ne haragudj.

Ne sürgess, csak sorjában tudom elmondani.

Megsértődött, igen, örökké megsértődött. Ezt én soha nem értetem, mert a szegények közül jöttem. Van itt valamilyen nagy cinrosság az igazi szegények és az igazi nagyurak között... egyiket sem lehet megsérteni. Az apámat, aki mezítlábas kanadás volt a Nyírségben, éppen olyan kevéssé lehetett megsérteni, mint II. Rákóczi Ferencet. A férjem röstellte, hogy sok pénze van, de-hogyis mutogatta! Legszívesebben álruhát viselt volna, hogy ne lássák rajta a gazdagságot. És olyan finom volt a modora, olyan csendes volt, olyan félelmesen udvarias, hogy szóval, modorral, cselekedettel nem is lehetett megsérteni, hiszen az ő finomságáról legurult minden külső sértés, mint a lótuszlevélről a vízcsepp. Nem, csak ő tudta saját magát megsérteni. De ez a hajlam aztán el is hatalmasodott benne, mint egy gonosz, beteg szenvedély.

Később, amikor a férjem gyanítani kezdte, hogy valami baja van, kapkodni kezdett, mint a nagybeteg, aki egy napon nem bízik a híres orvosokban, tudósokban, és elmegy a füvesasszonyhoz, mert az talán segít... Így jött el hozzám egy napon, a feleségétől meg a régi életéből. Azt hitte, én vagyok a füvesasszony az ő számára. De nem tudtam én neki semmiféle gyógyító füvet főzni...

Add csak ide azt a fényképet, hadd nézzem még egyszer. Igen, ilyen volt ő, tizenöt év előtt.

Mondtam már, hogy sokáig a nyakamban hordtam ezt a képet? Egy kis tokban, lila szalagon? Tudod, miért?... Mert pénzt adtam érte. Akkor még cseléd voltam, a keresetemből vettem, ezért aztán megbecsültem. A férjem soha nem tudta, milyen nagy dolog az, ha a magamfajta pénzt ad valamiért, amire nincs életbevágóan szüksége. Már úgy értem, olyan igazi pénzt, néhány pengőt a fizetéséből vagy a borralalóából. Később úgy szórtam a férjem pénzét, az ezresek, mint cselédkoromban reggel a tollseprűből a port. Az nem volt pénz számomra. De amikor ezt a fényképet vettem, dobogott a szívem, mert szegény voltam, és úgy éreztem, bűn, ha másra is kiadok pénzt, mint a legszükségesebbre. Ez a fénykép akkor, nekem, bűnös fényűzés volt... Mégis megtettem, elmentem titokban a híres, divatos belvárosi fényképészhez és megfizettem az árát, nem alkudtam. A fényké-

pező nevetett, olcsón adta. Ez volt az egyetlen áldozat, amit ezért az emberért hoztam.

Jó növésű volt, öt centivel magasabb, mint én. Soha nem változott a súlya. Úgy szabályozta a testét, mint a szavait, a beszédmodorát. Télen felszedett két kilót, de azt már májusban leadta, és aztán úgy maradt karácsonyig. Ne hidd, hogy fogyókúrázott, szó sem volt nála ilyesmiről. Csak éppen úgy bánt a testével, mint egy alkalmazottal. Rendelkezett vele.

A szemével, a szájával is rendelkezett. Külön nevetett a szeme, külön a szája, már ahogy éppen kellett. Csak együtt nem nevetett soha a kettő... Például, ahogy te neveltél, egyetlenem, felszabadultan, édes, mosolygós szemmel és szájjal, amikor tegnap olyan kitűnően eladtad a gyűrűt és jöttél hozzám a jó hírrel!...

Hát erre ő képtelen volt. Vele éltem, a felesége voltam és előbb, amikor a cselédje voltam, természetesen még sokkal nagyobb bizalmasságban éltem vele, mint később, amikor már csak a felesége voltam. De olyan teli tüdőből, igazán soha nem láttam nevetni.

Mindig inkább csak mosolygott. Mikor Londonban megismerem azt a minden hájjal megkent görögöt, aki aztán mindenféle megtanított... ne faggass, mire tanított, nem tudok mindent elmondani, hiszen reánk virradna... hát ez a görög azt mondta, vigyázzak az angolok között arra is, hogy társaságban soha ne nevessek, mert az közönséges. Mindig inkább csak mosolyogjak. Elmondom neked ezt is, mert akarom, hogy mindent tudjál, ami hasznodra lehet az életben.

A férjem nagyszerűen tudott mosolyogni. Irigységemben néha úgy éreztem, meg tudnám étetni, amiért így tud mosolyogni. Mintha tanulta volna valahol. Valamilyen titkos egyetemen, ahol a gazdagokat tanítják... És a mosolygás is a tantárgyak egyike. Például akkor is mosolygott, amikor becsapták. Néha próbára tettem. Én is becsaptam, és figyeltem... Becsaptam az ágyban, ott is figyeltem. Voltak pillanatok, amikor ez veszélyes volt. Soha nem lehet tudni, hogyan felel egy ember, akit becsapnak az ágyban?...

Engem akkor még halálra izgatott ez a veszély. Nem csodálkoztam volna, ha egy napon kést hoz a konyhából, és hasba szúr, mint a sertést a disznóöléskor. Ez persze csak álom volt, úgynevezett vágyálom. Ezt a szót egy orvostól tanultam, akihez jártam egy ideig, majomságból, divatból, mert gazdag voltam, és megengedhettem magamnak, hogy lelki problémáim legyenek. Az orvos ötven pengőt kapott egy órára. Ezért a pénzért jogom volt lefeküdni a rendelőben a díványra és elmondtam neki az álmaim, meg mindenféle malacságot, ami eszembe jutott. Más ember fizet érte, ha egy nő lefekszik a díványra és malacságokat beszél. De ennek én fizettem, és ilyen szavakat tanultam, mint gátlás meg vágyálom. Hajjaj, sokat tanultam én. Nem volt az olyan könnyű, az urak között!

De mosolyogni soha nem tanultam meg. Úgy látszik, ahhoz más is kell. Talán, hogy az embernek már az öregapja is mosolygott. Ezt is gyűlöltem, mint azt a mókát a hálóinggel... gyűlöltem a mosolyukat. Mert amikor becsaptam az uram az ágyban... úgy tettem, mintha jól érezném magam vele, de ez nem volt igaz... és ő biztosan érezte ezt, de nem húzott törte, hogy leszúrjon, hanem mosolygott. Ült a nagy francia ágyban, kócosan, izmosan, kisportoltan, kissé szénaszagúan, és nézett reám, üveges, merev pillantással. És mosolygott. Akkor kedvem lett volna sírni, tehetetlen szomorúságomban és dühömben. Bizonyos, hogy később, amikor meglátta a lebombázott házat, vagy még később, amikor egy napon kizsuppolták a gyárból meg a vagyónából, éppen így mosolygott.

Ez a nagy gonoszságok egyike az emberek között, ez a másféle, úri mosoly. Ez a gazdagok igazi bűne. Ezt nem lehet megbocsátani... Mert megértem, ha valaki üt és gyilkol, amikor bántják. De ha csak mosolyog és hallgat, akkor már nem is tudom, mit kellene kezdeni vele? Néha úgy éreztem, minden büntetés kevés erre. Minden kevés, amit én, egy nő, aki előmáztam a gödörből, aztán az útjába kerültem, kitalálhatok ellene. Minden kevés, amit a világ csinálhat vele, a vagyónával, a birtokával, mindennel, ami fontos neki... A mosolyt kell elvenni tőle. Ezt nem tudják azok a híres forradalmárok?...

Mert a részvény meg a drágakő valahogy mindig újra kinő a kezük alatt, később is, amikor már mindent elvesztettek. Amikor ezeket az igazi gazdagokat pőrére vetkőztetik, még mindig marad valamilyen rejtélyes vagyonuk, amit semmiféle földi erőszak nem tud elvenni tőlük... igen, amikor egy igazi gazdag, akinek ötvenezer hold földje volt, vagy gyára, ahol kétezer munkás dolgozott, mindent elveszít... még mindig gazdagabb, mint a magamfajta, amikor jól megy a sora.

Hogyan csinálják?... Nem tudom. Nézd, én olyan időben életem, amikor odahaza rossz sor járt a pénzes, gazdag emberekre. Minden és mindenki összeesküdött ellenük. Gondosan kidolgozott, aprólékos tervek szerint vettek el tőlük, sorjában, mindent... A látható vagyont... Aztán, agyafúrt praktikával, a láthatatlant is. És mégis, ezek az emberek a végén még mindig módosak maradtak.

Csak bámultam mindezt, tátott szájjal, és nem háborodtam fel. Nem gúnyolódtam, dehogyis! Nem akarok most nagyáriát énekelni neked a pénzről meg a szegénységről és a gazdagságról. Ne érts félre. Tudom, jól hangzana, ha most hajnalban kiabálni kezdenék, hogy gyűlöltem a gazdagokat, mert pénzükhöz volt, hatalmuk... Gyűlöltem, igen, de nem a gazdagságukat gyűlöltem. Inkább félttem tőlük, de olyan áhítatosan, ahogy a vadember fél a mennydörgéstől meg a villámtól. Haragudtam rájuk... de úgy, ahogy valamikor régen haragudtak az emberek az istenekre. Tudod, az aprókra, a hasasokra, az emberszabásúakra, akik pofáznak is, paráználkodnak is, nagy kópék, beavatkoznak az emberek mindennapi rendetlenségébe, belefeküsznek az emberek ágyaiba, a nők életébe, beletunkolnak a fazekakba, egészen úgy viselkednek, mint az emberek. De mégsem azok, hanem istenek, közepes, kiségitő, emberszabású istenek...

Hát így éreztem én, amikor a gazdagokra gondoltam. Nem a pénzükhöz, a palotáikhoz, a drágaköveik miatt gyűlöltem őket. Nem voltam lázadó proli, sem osztályöntudatos dolgozó, szó sincs föla... Miért nem voltam? Mert olyan mélyről jöttem, hogy már tudtam mást is, mint amit a hordóról szájaltak. Tudtam azt,

hogy mindennek az alján, egészen mélyen, nincs, soha nem volt, soha nem lesz igazság. És ha egy igazságtalanságot megszüntetnek valahol, a helyébe tesznek egy másik igazságtalanságot. Aztán volt az alján az is, hogy nő voltam, szép is voltam, mindig oda vágytam, ahol süt a nap... Mondd, bűn ez? Lehet, hogy a forradalmárok... azok, akik abból élnek, hogy azt ígérik, minden jó lesz, ha annak a helyébe, ami van és rossz, tesznek valamit, ami másképp rossz... lehet, hogy megvetnek ezért. De veled őszintén akarok beszélni. Neked mindent oda akarok adni, amim van még, nemcsak az ékszereket... ezért megvallo-
lom, hogy a gazdagokat legfőképpen azért gyűlöltem, mert csak a pénzüket tudtam elvenni tőlük. A többit, ami a gazdagságnak legalább úgy titka és értelme, a másféleségnek legalább olyan félelmes varázsa volt, mint a vagyon... ezt a többet nem adták ide. Olyan jól elrejtették, hogy nincs az a forradalmár, aki el tudja ragadni tőlük... Jobban elrejtették, mint a külföldi bankok páncélszekrényeiben a drágaságokat, mint a kertjükbe elásott aranyakat.

Nem adták ide azt, hogy hirtelen, átmenet nélkül másról tudtak beszélni, mint ami abban a pillanatban éppen izgalmasan vagy fájdalmasan időszerű volt... Amikor dobogott a szívem valamilyen vad indulattól, mert haragudtam, vagy szerelmes voltam, vagy mert megbántottak... Mert igazságtalanságot láttam, mert szenvedett valaki, és én éppen ordítani szerettem volna a felháborodástól... Ilyenkor ők csendesek maradtak, és mosolyogtak. De nem tudom én ezt szavakkal elmondani. Valahogy semmit nem lehet szavakkal igazán elmondani, semmit, ami az életben nagyon fontos... Tudod, ami olyan fontos, mint a születés vagy a halál. Azt még azokkal a bizonyos igazi szavakkal sem lehet elmondani. Talán a zene elmondja, nem tudom... Vagy ha az ember vágyakozik és megérint valakit, így... Ne mozdulj. Ez az én másik barátom nem ok nélkül bújta a vége felé a szótárákat. Keresett egy szót. De nem találta meg.

Hát akkor ne csodálkozz, ha én sem tudom elmondani. Én csak beszélek... Hol van a beszéd attól, amikor valaki igazán elmond valamit!...

Add vissza a fényképet. Igen, ilyen volt, amikor megismertem. Később, amikor utoljára láttam... az ostrom után... akkor is ilyen volt. Annyira változott csak, ahogy egy jobbfajta tárgy változik a használatban... kissé fényesebb lesz, simább, polírozottabb. Úgy öregedett, mint egy jó beretvapenge vagy egy borostyánszipka.

Isten tudja... Talán okosabb, ha nekidurálom magam és megkísérlem elmondani. Tudod, majd a végén kezdem. Talán így megérted... akkor is, ha elhallgatom az elejét.

Az volt a nyavalyája, hogy polgár volt. Ki az, mi az?... A vörösek úgy mutatják, mint egy komisz, hasas alakot, aki naphosszat a részvények árfolyamát lesi, és közben nyúzza a munkásokat. Valahogy én is így képzeltem, amíg közénk nem kerültem. De később megértettem, hogy ez az egész móka a polgárral meg az osztályharccal másképpen van, mint ahogy nekünk mondták, a proliknak.

Ennek az embernek az volt a rögeszméje, hogy azt hitte, a polgárnak van még valamilyen szerepe a világban... nemcsak az, hogy vállalkozik, vagy majmolja azokat, akik régen valamikor hatalmasak voltak, amikor ő, a polgár, még nem volt hatalmas... Azt hitte, ő, a polgár, a végén csinál valamilyen rendet a világban... az urak már nem lesznek olyan nagyon urak, mint régen voltak, és a prolik nem maradnak olyan koldus fajzat, mint amilyenek voltunk... Azt hitte, valahogy mindenki elpolgárosodik, az egyik lefele, a másik felfele, ha ő, a polgár, a helyén marad ebben a világban, ahol minden és mindenki tótágast állt. És egy napon megszólított. Azt mondta, szeretne elvenni feleségül engem, a cselédet.

Nem értettem pontosan, mit beszél, de abban a pillanatban úgy gyűlöltem, hogy legszívesebben leköptem volna. Karácsony volt, éppen a kandalló előtt guggoltam, és készültem begyűjtani. Úgy éreztem, ez a legnagyobb sértés, ami valaha hozzám ért. Meg akar venni, mint egy ritka fajta kutyát... így éreztem. Azt mondtam neki, menjen az utamból, látni sem akarom.

Hát akkor nem is vett el feleségül. Később, ahogy múlt az idő,

megnősült. Azt a finom nőt vette feleségül. Gyermeük is született. A kicsi meghalt. Az öregúr is meghalt, ezt sajnáltam. Mikor meghalt, olyan volt a ház, mint egy múzeum, ahová már csak látogatóba járnak az érdeklődők. Nem csodálkoztam volna, ha néhány napján, vasárnap délelőtt iskolásgyerekek csöngetnek be a villa kapuján, tanulmányi látogatás céljából... A férjem akkor már külön házban élt a feleségével. Sokat utaztak... Én az öreg méltóságával maradtam. Nem volt buta az öregasszony. Félttem tőle, de szerettem is. A régi asszonyok tudása pislákoltt benne. Recepteket tudott, amitől gyógyult a máj vagy a vese. Meg azt is tudta, hogyan kell helyesen mosakodni, zenét hallgatni... A mi kettőnk dolgáról is tudott, a fia lázadásáról, szavak nélkül... a kettőnk hosszú verekedéséről, ahogy csak a nők tudnak kitapogatni mindent, mint a radargép... kitapogatták a titkot a férfi körül, akihez valami közük van.

Így tudta, hogy a fia reménytelenül magányos, mert a világ, amibe született, amihez tartozott, szőröstül-bőröstül... aztán az emlékeivel, az álmaiban is, ébren is... már nem védi többé. Nem védi, mert feloszlóban van, mint a régi szövetek, amelyeket már nem lehet használni, dísztakarónak sem, törölőrongynak sem... mert a fia már nem támadott, csak védekezett. És aki nem támad, aki csak védekezik, az már nem él, csak létezik... Az öregasszony egy szövő-fonó, erős nőstény ösztöneivel tapogatta ezt a veszélyt. Úgy ismerte ezt a titkot, ahogy családokban tudnak valamilyen sötét, törzsi betegségről, ami öröklődik, amiről nem szabad beszélni, mert nagy érdekek tapadnak hozzá, hogy ne menjen híre a betegségnek... mintha örökletes nyavalyatörés vagy vérzékenység pusztítana a családban.

Mit nézel? Igen, én is ideges vagyok, nemcsak az urak. És nem az urak között lettem ideges. Már ilyen idegesféle voltam én a gödörben is, odahaza... ha ugyan volt egyáltalán valaha is számomra valami, amit az emberek odahazának neveznek. Ha kimondom ezt a szót, család vagy otthon... nem látok semmit, csak egy szagot érzek. Föld, sár, egerek, emberek szaga ez. Aztán, az egész fölött, az a másféle szag, ami az én félig állati, félig emberi gyermekkorom felett is lebegett, a világoskék ég, az esőtől

nedves, gombaszagú erdő, a napfény íze, ami olyan volt, mint mikor fémtárgyat érint a nyelve hegyével az ember . . . Ideges gyerek voltam én is, miért tagadjam? . . . Nekünk is vannak titkaink, nemcsak a gazdagoknak.

De én a végéről akarok neked beszélni, a pillanatról, amikor utolszor láttam a férjem. Mert tudom, ahogyan itt ülök most veled, hajnalban, egy római hotelszobában, olyan valóságosan tudom, hogy akkor láttam utoljára.

Várj, ne igyunk többet. Inkább egy feketét . . . add a kezed, szorítsd a szívemre. Dobog, igen. Minden hajnalban dobog . . . Nem a fekete, nem is a cigaretta okozza, nem is az, hogy veled vagyok. Azért dobog a szívem, mert eszembe jutott a pillanat, amikor utoljára láttam.

Ne hidd, hogy a vágyakozás dobogtatta meg a szívemet. Nincs semmi ilyen mozi-dolog ebben a szívdobogásban. Mondtam már, hogy nem szerettem őt soha. Volt egy idő, amikor szerelmes voltam belé . . ., de csak azért voltam szerelmes, mert még nem éltem vele. A kettő együtt nem megy, tudod? . . .

Aztán minden úgy történt, ahogy a bolond, szerelmes fejemmel kiterveltem. Az öregasszony meghalt, és én elmentem Londonba . . . mutasd csak azt a másik fényképet! Hát ez javabeli görög ember volt, édesem! Énekelni tanított Londonban, a Sohóban. Nagy svihák volt, és olyan gyönyörűen tudta forgatni a tüzes, sötét szemét, úgy tudott suttozni, esküdni, olyan önkívületben tudta mutatni a szeme fehérlését, mint itt a dalszínházban az a nápolyi tenorista, akit a minap hallgattunk.

Nagyon egyedül voltam én akkor London városában. Tudod, minden olyan irdatlan nagy abban az angol kősvatagban . . . az unalom is irdatlan. Csak éppen az angolok már kitanulták a maguk unalmát, értenek hozzá. Én cselédnek mentem oda. De a londoni házban, ahová elszegődtem . . . akkortájt úgy keresték Londonban a külországi cselédeket, mint a régi időkben a szerencseny rabszolgákat . . . Van egy városuk, Liverpool, amelyről azt mondják, néger koponyákra épült! . . . hát ezt nem tudom biztosan! . . . de a nagy házban nem bírtam a cselédi állapotot sokáig,

mert egészen másféle műszak volt cselédnek lenni Londonban, mint odahaza. Jobb is volt, de rosszabb is. Nem a munka. Az, hogy dolgozni kellett ott is, nem bántott. A nyelvükön csak gagyogtam, ez már nagyon zavart... De inkább bántott az, hogy nem is cseléd voltam én abban a házban, hanem alkatrész. És nem is egy angol családban és háztartásban voltam alkatrész, hanem valamilyen nagy üzemben, ahol importtal foglalkoznak... Én voltam az egyik import cikk. Hozzá nem is igazi angol családhoz szegődtem, hanem csak olyan bevándorolt, gazdag német zsidó házában voltam cseléd, Londonban... Az úr Hitler elől menekült a családjával Angliába, vastag gyapjú alsóneműket árult a katonaságnak. Olyan alapos német zsidó volt, aki legalább annyira német, mint zsidó. Skalptrizurát viselt, és azt hiszem... ezt nem tudom biztosan, de nem lehetetlen... sebésszel nyiszálattatott az arcára felületes párbajnyomokat, mert szeretett volna olyan snájdig lenni, mint a kardlapozó német diákok. Erre kellett gondolnom, amikor néha elnézegettem az ábrázatát.

De jó emberek voltak, és olyan görcsösen, lelkesen játszották az angolságot, ahogy az igazi angoloknak akkor már nem is volt kedvük és módjuk ilyesmihez... Külső, kertes városnegyedben laktunk, szép házban. Az uraságok négyen voltak, mi, a cselédek öten és még egy bejárónő. Én voltam az ajtónyitogató. Volt inas és szakácsnő, mint odahaza. És volt konyhaleány és sofőr is. Ezt mind rendjén valónak találtam. A régi, nagy angol családok közül akkor már csak kevesen tartottak ilyen szertartásos személyzetet. A nagy családi házakat eladták, átépítették, de a kevés úri házában, ahol még a régi szokások szerint éltek, betartották a kötelező személyzeti létszámot. A konyhaleány egyetlen mozdulatot sem vállalt az én munkámból. És az inas inkább levágta a kezét, mintsem segítsen a szakácsnének. Mind alkatrészek voltunk, és ketyegtünk... és tudod, mi volt a nyugtalanító? Soha nem tudtam, mi az, amiben így ketyegtünk mi, az alkatrészek, tehát az uraságok és a személyzet?... Egy pontosan járó, finom svájci óra, vagy egy robbanásra időzített pokolgép?... Volt ebben a finom, csendes, angol életben valami nyugtalanító... Tudod, ahogy ezek is mindig mosolyogtak... mint az angol detektívregények-

ben mosolyognak a gyilkos és az áldozat, finoman beszélgetnek arról, hogy az egyik készül megölni a másikat... És közben mosolyognak. Ez unalmas volt. Rosszul bírtam ezt a fűtött, mosott, vegytisztított, angol unalmat. És amikor közöttük voltam, a konyhában vagy a társalgóban, soha nem tudtam, jó helyen nevetek-e? A társalgóban természetesen csak befelé nevettem, hangtalanul, mert nem volt jogom nevetni, amikor ők, az angolosdit játszó uraságok egymásnak vicceket meséltek... De a konyhában sem tudtam, mikor nevetek helyesen?... Mert nagyon szerették a humort. Az inas előfizetett egy vicclapra, és ebéd közben felolvasta az érthetetlen, számomra inkább bárgyú, mint mulatságos angol tréfákat. Valamennyien hangosan hahotáztak, a szakácsnő, a sofőr, a konyhaleány és az inas... És közben, fél szemmel, ravaszon reám sandítottak, nevetek-e, értem-e a remek angol adomát?

De én legtöbbször csak annyit értettem az egész mókából, hogy túljárnak az eszemen, és nem is a viccen mulatnak, hanem rajtam. Mert az angolokat majdnem olyan nehéz megérteni, mint a gazdagokat. Nagyon kell vigyázni közöttük, mert mindig mosolyognak, akkor is, amikor valami alattomosat gondolnak. És olyan bárgyúan tudnak nézni, mintha kettőig sem tudnának számolni. De a valóságban nem olyan bárgyúak, mint ahogy néznek, és kitűnően tudnak számolni, különösen, amikor be akarnak csapni valakit. De akkor is mosolyognak, nyájasan, becsapás közben.

Engem, az idegent, a fehér négert az angol cselédek persze mélységesen lenéztek... De talán nem néztek le olyan nagyon, mint ahogy az idevándorolt gazdáimat, a gazdag német zsidókat nézték le. Engem irgalmasan néztek le. És talán sajnáltak is, mert nem értettem tökéletesen a *Punch* című vicclap káprázatos humorát.

Ezért csak éltem közöttük, ahogy tudtam. És vártam... mert nem tehettem mást.

Mire vártam? A Lohengrinre, aki egy napon otthagyt miattam csapot, papot, és eljön érettem?... Az emberre, aki akkor még a másik asszonnyal élt, a gazdaggal?... Tudtam, hogy eljön az én időm, csak ki kell várni.

De azt is tudtam, hogy ez az ember magától soha nem mozdul. Egy idő múlva én leszek kénytelen elmenni érette, és két kézzel megragadni az üstökét, kihúzni őt az életéből, mint a fuldoklót a mocsárból. Így képzeltem.

Egy vasárnap délután megismerkedtem a Sohóban a göröggel. Soha nem tudtam meg, igazában mi a foglalkozása? Azt mondotta, vállalkozó. Gyanúsán sok pénze volt, autót is tartott... az ilyen kerekés izé akkoriban még ritkább volt, mint ma. És éjjel a klubokban kártyázott. Azt hiszem, egyszerűen csak az volt a foglalkozása, hogy levantei volt. Az angolok nem lepődtek meg, ha valaki abból élt közöttük, hogy levantei. Udvariasan, mosolyogva, hümmögve és bólogatva tudtak ők mindent rólunk, az idegenekről. És hallgattak. Csak akkor sziszegtek egyet, ha valaki megsértette azt, amit ők jó modornak neveznek... De soha nem lehetett kitudni igazában mi az, amit ők jó modornak neveznek.

Ez az én görögöm mindig valahol a határon bicegett közöttük. Nem csukták be, de mikor velem voltam, lokálban, finom vendéglőben, néha úgy nézett a forgóajtó irányába, mintha várná a hekusokat. Igen, ilyen hegyes füle volt... no, tedd vissza a helyére ezt a képet is. Mit tanultam tőle? Mondom, énekelni tanultam, Ő fedezte fel, hogy hangom van. Igazad van, más egyebet is tanultam tőle. Jaj, milyen szamárr vagy!... Mondom, hogy levantei volt. Felejtsük el a görögöt.

Ne szólj közbe. Már mondtam, hogy csak a végét akarom elmondani. Minek a végét?... Hát azt, hogy hiába volt minden, titokban valahogy mindig gyűlöltem a férjem. De imádtam is, mint egy őrült.

Abban a pillanatban értettem meg, amikor szemközt jött velem, az ostrom után, a hídon. Milyen egyszerűen hangzik ez... Most kimondtam, és látod, nem történik semmi. Itt fekszel Rómában, a szállodai szobában, az ágyban, amerikai cigarettát pőfékelünk, illatos kávé párolog a török rézkancsóban, hajnalodik, félkarral könyökölsz a párnán és így nézel reám... Homlokodba hull az a gyönyörű, brillantinos hajad. És várod, hogy meséljek. Ilyen csodálatosan változik minden az életben. Szóval mentem az ost-

rom után a hídon, és akkor egyszerre szembejött velem a férjem... Ennyi az egész? Ilyen egyszerű?

Most, amikor kimondtam, magam is elcsodálkozom, milyen sok minden elfér egy mondatban. Például azt mondja az ember, ostrom után... Csak úgy kimondja, igaz?... De a valóságban nem volt ez ilyen egyszerű. Tudnod kell, akkor, február vége felé, még durrogott a Dunántúlon a háború. Városok és falvak égtek, embereket öltek. De Pesten és Budán már majdnem úgy éltünk, ahogy egy városban él az ember... igaz, úgy is éltünk, ahogy a nomádok éltek az idők elején, vagy a vándorcigányok. Február közepe felé az utolsó nácit is kiverték Pestről és Budáról... és aztán lassan, halkuló dörgéssel, mint a vihar, távolodott a front, mindennap messzebről kurrogott az égzengés. Az emberek előmászta a pincékből.

Te persze azt hihetted ott a békés Zalában, hogy mi, akik Pesten rekedtünk, mind dilisek voltunk. Igazad van, ha kívülről nézte valaki, ami azokban a hetekben, hónapokban, az ostrom után történt, nem képzelhetett mást. Kívülről el sem lehet gondolni, mit érez, hogyan beszél egy ember, aki a gyalázat és a pokol gyehennájából tápázkodik fel. A bűzből, ahol heteken át pácolták. A szutyok, a mosdatlanság, a víztelenség, az emberi, testi közösködés piszkából támolyogtunk elő. De nem akarlak ostromkrimivel szórakoztatni. Úgy mondom el, ahogy megmaradt emlékebe, összevissza... Sok minden zavaros lesz, amikor erre az időre gondolok. Mint mikor a moziban elszakad a filmszalag, tudod... egyszerre nincs értelme a történetnek, a néző káprázva bámulja a szürkén villódzó ürességet a vásznon.

A házak még füstöltek, mintha egész Buda, a szép díszlet, a Vár, a régi városnegyed egyetlen máglya lenne. Engem Budán ért ez a nap. Az ostromot nem a lakásom pincéjében csináltam végig, mert a ház, ahol akkoriban laktam, még a nyáron bombát kapott. Elköltöztem onnan egy budai szállodába... aztán, amikor már körülállták az orosz csapatok a várost, átmentem szállásra egy ismerőshöz... Ki volt az ismerős? Ne faggass. Majd elmondom, sorjában.

Akkoriban nem volt nehéz szállást találni Pesten. Mindenki

máshol aludt, lehetőleg nem otthon. Emberek, akik nyugodt lélekkel otthon is maradhattak volna, mert nem tettek semmi rosszat . . . de azért érzésben olyan csodaszarvasos emberek voltak, orrontották, hogy közeledik a nagy farsang vége, és egyszeribe megjátszották, hogy ők is félnek, rejtőznek, mintha nem lenne lehetetlen, hogy őket is keresni, üldözni kezdik az oroszok vagy a komcsik . . . Mintha mindenki álruhát öltött volna. Mintha egy nagy társaság valamilyen ördögös, farsangi játékot kezdett volna. Mintha mindenki felöltözne perzsa jósnak, szakácsnak, mintha mindenki álszakállt ragasztana . . . olyan kísértetiesen elváltoztak az emberek.

De másképpen is volt ez. Színre-szemre úgy tetszett, mintha ez a társadalom berúgott volna a sok potya italtól, amit a nácik a pincékben, a nagy szállodák, vendéglők raktáraiban találtak és aztán ott felejtettek, mert már nem volt idejük meginni, meneteltek Nyugat felé . . . Olyan volt, ahogy leírják, akik túléltek a nagy repülőszerencsétlenségeket meg a hajótöréseket, amikor lakatlan szigetre vagy valamilyen havas hegycsúcsra kerülnek az utasok . . . és eltelik három nap, négy nap, elfogynak a készletek. És az emberek, finom urak és nők, nézegetni kezdik egymást, lehet-e beleharapni valakibe, mert kitört rajtuk az éhség . . . Mint abban a filmben, amikor az a fogkefebajszos kis színész, a Chaplin és az óriás barom aranyásó kergetik egymást Alaszkában, mert a nagy ember fel akarja falni a kicsit . . . Volt valami örült az emberek szemében, ahogy egy tárgyra néztek, vagy arról beszéltek, hogy itt vagy ott lehet még enni valamit. Mert elhatározták, mint a hajótöröttek a szigeten, hogy minden áron, akár emberevés árán, de túléljük a hajótörést . . . És a tartalékot ott gyűjtötték, ahol éppen találták.

Az ostrom után láttam valamit a valóságból. Mint akinek a szeméről bicskával lemetélik a hályogot. És egy pillanatra visszafojtottam a lélegzetem, olyan érdekes volt, amit láttam.

A Vár még égett, a pincéből kecmeregtünk elő. A nők vénaszonyynak öltöztek, rongyosak és kormosak voltak, azt hitték, így szabadulnak az erőszakos oroszoktól. A halál szaga, a pince dögbúze párologott a ruhánkból és a testünkéből. Mindenfelé a járda

szélén, közel és messze otffelejtett kövér bombák böffentek. A széles úttesten mentem, hullák, törmelékek, döglött harckocsik, szárnyaszegett Rata-repülőgépek rozoga csontvázai között. A Krisztinavároson át mentem a Vérmező felé. Kissé támolyogtam, a levegőtől, a tévégi napfénytől, attól, hogy élek... De már cammogtam, mint a többi tíz- és tízezer ember, mert már volt valamilyen sebtiben összetákolt híd a Dunán át. Púpos tákolmány volt, olyan, mint a dromedár háta. Az orosz katonaság rendőrsintérei fogdosták össze a munkásokat, azok építették a vörös hidászok parancsára két hét alatt a hidat. És megint lehetett Budáról Pestre menni. Én is loholtam, ahogy tudtam, mert minden áron, minél előbb át akartam jutni Pestre. Már nem bírtam tovább... mit? Viszontlátni a régi lakásunkat? Dehogyan. Most megmondom neked, ahogy volt.

Az első reggel, amikor végre volt híd, siettem át Pestre, mert körömlakklemosót akartam venni, a Belvárosban, a régi drogériában.

Miért bámulsz reám, mint egy örültre?... Úgy volt, ahogy mondom. Buda még lángolt. Pesten kilógott a házak bele. De a két hétben, amíg a budai bérház pincéjében rothadtunk, férfiak, gyerekek és nők... amíg körülöttem éheztek, visítottak, egy öreg ember meghalt ijedtében... és mind koszosak voltunk, mert nem volt víz... Ebben a két hétben semmi nem kínt úgy, mint az, hogy elfelejtettem körömlakklemosót hozni az óvóhelyre. Amikor elhangzott az utolsó szirénvonítás és elkezdődött az ostrom, kárminvörösre lakkozott körmökkel mentem le a pincébe. És aztán ott maradtam, vörös körmökkel, két héten át, amíg elesett Buda. És a vörös körmeim megfeketedtek a piszoktól.

Mert tudod, abban az időben már én is vörös körmöket viseltem, mint a glamurnők. Férfi nem érti ezt... De engem az ostrom alatt halálra izgatott, hogy nem tudtam, mikor lesz végre mód átrohanni Pestre, a régi drogériába, ahol jó minőségű békebeli körömlakklemosót lehetett kapni.

A lélekbúvár, akinek minden alkalommal ötven pengőt fizettem, hogy hetenként háromszor lefeküdjek a rendelőjében a díványra és aztán malacságokat beszéljek, mert betartottam

én mindent, ami kellett az úri élethez... ő biztosan megmagyarázta volna, hogy nem is a piszkos lakkot akartam lemosni a körmeimről, hanem valamilyen másféle piszkot, az ostrom előtti életem piszkát... De ez nem biztos. Én csak azt tudtam, hogy már nem vörös, hanem fekete a körmöm, és ettől meg kell szabadulni. Ezért loholtam át a hídon, első nap, mihelyst lehetett.

Amikor az utcába értem, ahol régen a lakásunk volt, ismerős alak sietett át előttem a járdán. A vízvezeték szerelő volt, kerületi bennszülött, tisztességes idősebb ember. Mint akkor sokan, ez az ember is szürke szakállt növesztett, sztari papának, öreg mukinak álcázta magát, így remélte, hogy az oroszok nem viszik el munkára, vagy messzebb, Jekatyerinburgba. Nagy csomagot cipelt a kisöreg. Megörültem, amikor elmenőben megismertem. És egyszerre hallottam, amint ezt kiáltja a lakatos felé, aki egy romházban lakott, az úttest másik oldalán:

– Jenő, szaladj a Központiba, ott van még anyag!

És a másik, a hórihorgas lakatos, rekedt, lelkendező hangon felelt:

– Jó, hogy mondd, sietek!...

Álltam a Vérmező szélén, sokáig néztem utánuk. Az öreg, részeges bolgárt láttam, fát hordott télen az úri házakba. Most előlépett az egyik romházból és gondosan, aggályosan, ahogy a pap viszi a feltámadás ünnepén a körmenetben a szentséget, aranykeretes tükröt emelt a magasba. A tükör villogott a pezsgő, tél végi fényben. Olyan áhítatosan lépdelt a bolgár bácsi, úgy emelte az aranykeretes tükröt, mint mikor valaki az élet végén megkapja a tündérektől az ajándékot, amire titokban mindig vágyott, amiről gyermekkorában ábrándozott. Látnivaló volt, hogy a bolgár bácsi abban a pillanatban lopta a tükröt. Nyugodtan haladt a romok között, mintha végre valamilyen nagy ünnepély zajlana a világban, és ennek a titokzatos, ünnepi varázslatnak ő lenne egyik megajándékozott, díjnyertes ünnepeltje... Ő, a bolgár, a lopott tükörrel.

Megdörzsöltem a szemem, úgy néztem utána. Aztán ösztönösen elindultam a romház felé, ahonnan kilépett az öreg. A kapu

állt még, de a lépcső helyén törmelékből összehantolt domb vezetett az emeletre. Később hallottam, harmincnál több bombát, aknát, gránátot kapott ez az öreg budai ház. Ismerősök laktak itt is, egy varrónő, akinél dolgoztattam néha, egy állatorvos, aki kezelte a kutyámat, az első emeleten lakott a nyugalmazott kúriai bíró a feleségével, velük uzsonnáztunk néha a régi budai cukrászdában, az Augusztban. A Krisztinaváros mindig is inkább olyan volt, mint egy osztrák kisváros, nem hasonlított egyetlen budapesti városnegyedre. Családi bizalmasságban éltek itt az őslakók és az odavándoroltak is, finom és csendes összeesküvésben, amelynek nem volt semmiféle célja vagy értelme, csak éppen annyi, hogy mindenki ugyanahhoz az osztályhoz, a nyugdíjas, vagy szöszmötölő munkával szerényen megtollasodott polgársághoz tartozott. És aki alulról tévedt ide, eltanulta az őslakosok modorát, szerény volt, illedelmes. A lakatos és a szerelő is... Nagy család élt a Krisztinavárosban, jó modorú, törvényt és tekintélyt tisztelő család.

Ebben a házban is ilyen emberek éltek – a házban, melynek romjai közül a lopott tükörrel lépett elő a bolgár. És sietve lépdelt, mint elébb a helybeli szerelő és a lakatos, akik biztatták egymást, hogy jó lesz tevékenynek lenni, amíg tart a farsang, ég Buda, nincs rendőr, sem jogrend. És a Központiban van még anyag, amit nem raboltak el a ruszók és a jasszok.

Vittem a fülemben a szót, mint egy dallamot... ezt a csibész rikkantást, azt az alvilági, cinkos vijjogást. Beléptem az ismerős házba, felmáshztam a törmelékdombon az emeletre, és egyszeriben ott találtam magam a kúriai bíróék lakásában, a középső szobában, a szobára reáismertem, mert egyszer teázunk itt a férjemmel, meghívtak az öregek. A szoba mennyezete hiányzott, egy bomba átszakította a háztetőt, magával rántotta a második emeleti társalgót. És most itt hevert minden... padlásgerendák, fedélcserépek, ablakkeretek, egy ajtó a felső lakásból, téglá és malter... aztán a nyomorék bútorok darabkái, egy empire asztalláb, egy Mária Terézia korabeli szekrény homlokzata, vitrin, lámpák, valamilyen lucskos, vizes-porhanyós oldatban...

A törmelék alól kitetszett egy keleti szőnyeg csücske. Az öreg

kúriai bíró fényképe is itt hevert a történelmi ganéjban... ezüstkeretes fénykép volt, szalonkabátosan, pomádés hajzattal állott az öreg a fényképész elé. Ezt áhítattal néztem, mert volt valami szentképszerű az ünnepélyes, öreg alakban, olyan nepomukis. De aztán eluntam a nézelődést, a cipóm hegyével félretoltam a fényképet. Több lakás törmelékét dobálta ide a bomba. Olyan volt az egész, mintha a történelem hulladékából szemétdombot rendezett volna be valaki. A lakók még nem másztak fel a pincéből, vagy talán el is pusztultak az óvóhelyen... Már indultam lefelé, amikor észbe kaptam, hogy nem vagyok egészen egyedül.

Az ajtónyíláson, ami a romfalon át összekötötte a szobát a szomszéd lakás egyik helyiségével, négykézláb mászott elő egy ember, hóna alatt egy doboz ezüst evőeszközzel. Zavar nélkül köszöntött, olyan udvariasan, mintha látogatóban lenne itt. A szomszéd szoba a kúriai bíró lakásának ebédlője volt, onnan lépett elő a látogató. Hivatalnok volt, látásból ismertem, ő is itt lakott, a városnegyedben, tisztos krisztinai polgár... „A könyvek!”... – mondta sajnálkozva. „Milyen kár a könyvekért!”... Együtt másztunk le az emeletről, segítettem vinni az ezüst evőeszközöket. Fesztelenül beszélgettünk. Elmondotta, hogy ő igazában a könyvek miatt jött ide, mert az öreg bírónak nagy könyvtára volt, szépirodalom, meg jogi könyvek, kötve... és ő nagyon szereti a könyveket. Ezért úgy gondolta, „megmenti a könyvtárat”. Sajnálkozva mondotta, hogy nem sikerült a könyvmentés, mert a szomszédban is beszakadt a mennyezet, a könyvek eláztak, olyan pépes mindje, mint a papírzúzában. Az ezüst evőeszközökről nem szólt, azt csak úgy mellékesen szedte fel, könyvek helyett...

Csevegtünk, négykézláb másztunk lefelé a lépcsők helyében maradt szemétdombon. A hivatalnok gálánsan mutatta az utat, néha megfogta a könyököm, és segített, hogy átbillenjek a veszélyes, grádicsos fordulókon. Így vándoroltunk, kifelé a romházból. A kapuban megpihentünk, elbúcsúztunk. Az őslakó elégedetten ballagott, hóna alatt az ezüst evőeszközökkel.

Ez a kisöreg, aztán a bolgár, a szerelő és a lakatos magánszorgalomból tevékenykedett... tudod, olyanok voltak, mint amit később maszeknek neveztek... Úgy gondolták, ideje magánúton

megmenteni azt, amit elébb nem loptak el a nácik és a nyilasok, aztán az oroszok, meg a hazasettenkedett kommunisták... Úgy gondolták, hazafias kötelesség, ha idejében réteszik a kezüket mindenre, ami fogható... ezért „menteni” kezdettek. És nemcsak a magukét mentették, hanem a maguk zsebére a másét is, mielőtt az orosz katonák vagy a komcsik tarisznyájába vándorol az anyag... Nem voltak túl sokan, de feltűntek a szorgalmukkal... És a többiek... kilencmillió vagy még több ember... tudod az, akit úgy neveztek, a nép... első időben valamilyen hűdéssel benuházták ezeket, akik a nép nevében loptak... Elébb már heteken át raboltak a nyilasok. Olyan volt ez, mint a ragadós járvány... Elraboltak a zsidóktól mindent... a lakást, a birtokot, az üzletet, a gyárat, a patikát... aztán a hivatalt, és végül az életet. Ez nem volt maszek, ez már intézményes munka volt. Aztán megjöttek a ruszkek. Azok is éjjel-nappal raboltak, házról házra, lakásról lakásra. A ruszkekkel jöttek a saroglyában a komcsik, akiket Moszkvában képeztek ki, hogyan kell fehérre véreztetni egy népet... Te, a nép? Tudod, ki az, mi az? Te és én, mi voltunk a nép?... Mert most, amikor azt mondták, minden a nép nevében történik... elundorodott a nép... Emlékszem, mennyire meglepődtem, amikor régen, nyáron, aratás idején, a férjemmel egy birtokon nyaraltunk, és a házigyerek, szőke fürtös úriflúcska, ebéd közben berohant és lelkendezve kiáltotta: „Mami, képzeld, az aratógép levágta az egyik népnek az ujját!...” Mosolyogtunk, gyermekszáj, mondtuk elnézően... De most, amikor már mindenki nép volt, az urak is, meg mi, a többiek... Soha nem voltunk egymáshoz olyan közel az országban, a nép és a többiek, mint azokban a hetekben, amikor megjöttek a komcsik, és akadtak szakemberek, akik azzal az ürüggyel loptak, hogy ez most már nem lopás, hanem szociális igazságtevés... Te tudod, mi az a szociális igazságtevés?... A nép nem tudta. Csak bámult, amikor a törvényeket hozták a haladók, és megmagyarázták, hogy ami a tied, az igaziban nem a tied, mert minden az államé. Ezt nem értettük... Talán még a fosztogató ruszkit sem vetette meg olyan mélységesen a nép, mint ezeket a szorgalmas igazságtevőket, akik egy nap egy híres angol festő képét mentették az ide-

gen lakásból, másnap egy régi család csipkegyűjteményét, vagy egy idegen nagypapa arany fogsorát . . . Amikor ez a maszek különítmény a nép nevében kezdett lopni, mindenki csak bámult. És néha kiköpött, a csutora mellől. Az oroszok fapofájú közönnyel jártak ebben a vásárban. Ők már megélték mindezt, odahaza, nagyban. Nem vitatkoztak, csak loptak és vetköztettek.

No, belemelegedtem. Add ide a kölnit, meglocsolom a homlokom.

Lapultál vidéken, így aztán nem tudhatod, milyen volt az élet akkor Budapesten. Még nem volt semmi, és mégis, varázsszóra, valamilyen démon vagy tündér sípjelére, egyszerre élni kezdett a város, mint a mesében, amikor a gonosz varázsló eltűnik a füstben és az elvarázsolt, tetszhalott emberek talpra ugranak . . . Az óra jár és ketyeg, a forrás csobog . . . A gonosz démon, a háború elpárolgott, a szörnyeteg Nyugatra cammogott . . . És ami egy városból és egy társadalomból megmaradt, úgy élt, olyan heves, akaratos örömmel, szívós és ravasz fortélyal, mintha nem történt volna semmi. A hetekben, amikor egyetlen híd nem volt még Pesten, csónakkal keltünk át a Dunán, mint kétszáz év előtt, amikor még hajóhíd sem volt. De a körúton, a kapuk alatt, már kaphattál mindenféle finom ennivalót, piperecikket, ruhát, cipőt, mindent, amit ember elképzélhet . . . És Napóleon-aranyat, morfiomot, disznózsírt . . . A zsidók előtámolyogtak a csillagos házakból, és egy-két hét múltán Budapesten már alkudni lehetett az elföldeletlen lódögök és emberi tetemek, összedült házak törmelékei között vastag angol szövetre, francia illatszerre, hollandus pálinkára, svájci órára . . . minden zsibongott, kínált, handlézott. A zsidók trafikáltak az orosz katonai teherautók vezetőivel, hozták és vitték az országrészek között az árut, az ennivalót . . . A keresztények is felocsúdtak, és kezdődött a népvándorlás. Bécs, Pozsony akkor már elesett, s az emberek szaladtak az orosz autókön Bécsbe, hoztak onnan személyautót, vittek disznózsírt és cigarettát . . .

Még süketek voltunk az elhullatott, félig döglött aknák, bombák böffenéseitől, de Pesten már megnyíltak a presszók, ahol

mérges, erős babkávét mértek és gramofonzenére táncoltak orosz matrózok és a józsefvárosi kisleányok, délután ötkor. Még nem temették el a rokonok mindjét, a halottak lábfeje sok helyt kipöcökölt a hevenyészett, utcai sírokból. De már láttál nőket, divatos ruhában, kimázolva, ahogy siettek át a Dunán, csónakban, randevúra, valamelyik romház legénylakása felé. Láttál polgárian öltözött embereket, akik kényelmes sétálással mentek a körüti kávéház felé, ahol két héttel az ostrom után borjúpörköltet lehetett kapni ebédre... Már volt pletyka és volt manikűr.

Nem tudom elmondani neked, milyen érzés volt a megszállott, az égett házak fanyar bűzével füstölgő, egyenruhás orosz rablókkal, fosztogató krími tengerészekkel zsúfolt városban, egy körüti drogériában francia parfümre vagy körömlakklemosóra alkudni, két héttel az ostrom után!...

Később, sokszor... még most is... úgy érzem, senki nem tudja megérteni, mi történt velünk?... Mind a másik partról jöttünk vissza, az alvilágból. Minden összedőlt, elrohadt, ami a tegnapi világhoz tartozott... vagy legalábbis azt hittük, mindennek vége, és most valami más kezdődik.

Néhány héten át így hittük.

Ezt a néhány hetet..., az időt, ami rögtön az ostrom után következett... érdemes volt megélni. De ez az idő is elmúlt. Képzeld csak, néhány héten át nem volt törvény, nem volt semmi. Grófnék ültek a járda szélén, és lángost árultak. Egy félórült, ismerős zsidó nőt láttam, aki eszelős, üveges tekintettel kereste naphosszat a kisleányát, idegeneket faggatott, amíg végre megtudta, hogy a gyereket megölték és a Dunába dobták a nyilasok. És a nő nem akarta elhinni, hogy ez igaz lehet. Mindenki úgy hitte, megint él, és most minden más lesz, valahogy más... Ez a „más”, ez a remény, úgy csillogott az emberek szemében, ahogy a szerelmesek, vagy akik kábítószerekkel élnek, beszélnek a nagy beteljesülésről... És csakugyan, rövidesen minden „más” lett... tehát olyan, mint régen volt. De ezt akkor még nem tudtuk.

Mit képzeltem?... Reméltem, hogy most már jobbak leszünk, emberségesebbek?... Nem, ilyesmit nem képzeltem.

Inkább olyasmit reméltünk azokban a napokban... én is,

mindenki, akivel beszéltem... hogy a félelem és a szenvedés, a sok irtózat és iszonyat kiégetett valamit belőlünk, mint a pokolkő. Talán olyasmit is reméltem, hogy elfelejtettük a szenvedélyeinket, a rossz szokásainkat... Vagy... várj, szeretném elmondani, de őszintén.

Talán mást is reméltünk. Talán azt reméltük, hogy most már itt az ideje valamilyen nagy rendetlenségnek, amikor minden így marad, rendetlenül, az idők végéig. És nem lesz rendőr és vitrin, nem lesz sintér és kezét csókolom, nem lesz enyém-tiééd és holtomiglan-holtodiglan. Mi lesz?... A nagy ricsaj, az égre bőgő semmi, amiben csak úgy sétálgat az emberiség, lángost majszol, szökik a romtakarítás elől, felrúg mindent, ami eddig lakás volt, kapcsolat és szokás?... De erről nem mert beszélni senki. Tudod, volt valami pokoli, de volt valami édenkerti is ebben az időben. Így élt az ember a Paradicsomban a bűnbeesés előtt. Így éltünk mi, néhány hétig, Budapesten, a bűnbeesés után. Ez volt a legkülönösebb, amit odahaza megéltem.

Aztán egy napon felébredtünk, és ásítózva, de ugyanakkor lúdbőrös didergéssel megtudtuk, hogy nem változott semmi. Megtudtuk, hogy nincs az a „más”. Az embert leviszik a pokol fenekére, ott főzik, és ha valamilyen csodálatos égi erő egy napon felhozza onnan, rövid pislogás és ocsúdás után pontosan ott folytatja, ahol elhagyta.

Sok dolgom volt, mert akkoriban a nap egyetlen tevékeny semmittevés volt, hiszen mindent, ami az élethez kellett, személyesen, két kézzel kellett előteremteni. Nem lehetett csengetni a szobalánynak, hogy kérem ezt vagy azt... mint ahogy nekem csengettek régen a nagyságák és a méltóságák, és mint ahogy nemrég én csengettem, pimaszul és kárörömmel, amikor eljött az ideje, hogy én is méltósága legyek... És a tetejében lakás sem volt, ezenfelül csengő sem volt és a villanyáram is hiányzott, ami kell a csengőhöz. És a vízvezetékéből néha már folyt a víz, de általában inkább nem folyt. Te, az is milyen érdekes volt, amikor felfedeztük a vizet!... A magasabb emeleteken nem folyt, és a vizet, ami a tisztálkodáshoz kellett, a pincéből cipeltük fel a negyedik emeletre, vödörben. A vizet a tisztálkodáshoz, a főzéshez... és

nem tudtuk pontosan, mi a fontosabb? Azok a finom nők, akikhez akkor már én is tartoztam... akik esztendő előtt dúltak és fúltak, mert a belvárosi drogista a háborúban már nem tudott francia fürdősót szerezni a reggeli és esti fürdőjükhöz... egyszeribe felfedezték, hogy a tisztálkodás nem is olyan fontos, mint egy életen át hitték. Például megértették, hogy a mosdásnál fontosabb, ha valamilyen vízféle van a vödörben, gyanús folyadék, amiben krumplit lehet főzni. És mert minden vödör vizet mindenki személyesen cipelt fel az emeletre, hirtelen megértették, hogy a víz nagyon becses valami. Olyan becses, hogy nem érdemes piszkos munka után kézmosásra pazarolni... A szájunkat már rúzsoztuk, de a nyakunkat és a másféle testrészeket nem mostuk olyan mániákus gondossággal, mint néhány hét előtt. De így is jó volt... És eszembe jutott, hogy a régi francia királyok idejében senki nem mosdott rendszeresen. Dezodor még nem volt. A király sem fürdött, mosdás helyett inkább beparfümözték tetőtől talpig... hinnéd ezt? Biztosan tudom, könyvben olvastam. És mégis hatalmasok és előkelőek voltak, mosdás nélkül is. Csak éppen bűdösek voltak. Hát így éltünk mi is akkor, mint a Bourbonok... előkelően, de bűdösen.

De azért, ha éppen ráértem, még reméltem valamit. A nyakam és a cipőm nem volt tiszta, hiszen éppen eleget voltam mások cselédje süldő koromban, eszembe sem jutott, hogy most szükségből a magam cselédje legyek!... Utáltam én vizes vödröt cipelni az emeletre. Inkább eljártam vizet potyázni barátnőkhöz, a konyhára, ahol folyt a víz. Ott kicsit, tessék-lássék, megmosakodtam. Titokban élveztem is ezt a helyzetet. Azt hiszem, azok is örültek, akik finnyásan panaszták, hogy ez a legrosszabb, a tisztaság hiánya... De ahogy a gyerekek imádják a piszkot és szeretnek ganéjban henteregni, úgy élvezte néhány héten át ez a pokol lúgjában főtt társadalom a rendetlenséget, a szennyet, azt, hogy idegen lakások konyháiban is lehet aludni, nem kell mosakodni, sem ünnepélyesen öltözködni...

Semmi nem történik oktanul az életben. A bűneinkért megkaptuk az ostromot, de a szenvedésért megkaptuk jutalmul, hogy az ostrom után néhány hétig szabad volt olyan ártatlanul bűdös-

nek lenni, ahogy a Paradicsomban lehettek bűdösek Ádám és Éva, hiszen azok sem mosakodtak. Az is jó volt, hogy enni sem kellett rendszeresen. Mindenki ott evett, és azt ette, amihez éppen hozzájutott. Volt két nap, amikor nem ettem mást, csak krumplihéjat. Aztán másnap rákkonzervet ettem, meg zsírban eltett sertésoldalast és befejezésül elmajszoltam egy kis doboz zserbó cukorkát. És nem híztam közben. Igaz, voltak napok, amikor alig ettem valamit.

Aztán, hirtelen, megteltek a kirakatok ennivalóval, és rögtön visszahíztam négy kilót. Megint volt gyomorsavam és újféle gondjaim voltak, hiszen itt volt az ideje, hogy útlevél után szaladgáljak. Elszomorodtam, mert megértettem, hogy minden reménytelen.

A szerelem, azt mondd? . . . Milyen jó vagy. Földre szállt angyal vagy. Nem, szívem, azt hiszem, az emberek a szerelem sem tud segíteni. A szeretet sem . . . A művészféle azt mondta, a szótárban összezavarták ezeket a szavakat. Ő nem hitt a szerelemben, sem a szeretetben. Csak a szenvedélyben hitt és az irgalomban. De az sem tud segíteni, mert csak egy pillanatig tart . . . az irgalom is, a szenvedély is.

Mit mondasz? . . . Akkor nem érdemes élni? Ne vonogassam a vállam? . . . Nézd, szívem, aki onnan jön, ahonnan én . . . Nem értheted, amit mondok, mert művész vagy. Te még hiszel valamilyen . . . a művészetben hiszel, igaz? Igazad van, te vagy ma a legjobb dobos a kontinensen. Nem is hiszem, hogy él külön dobos a világon. Ne higgyél te annak a sanda szakszofonosnak, amikor azt meséli Amerikáról, hogy ott vannak dobosok a zenekarban, akik egyszerre négy dobverővel dolgoznak, és Bachot dobolják meg Händelt . . . fiam, ez az alak csak féltékeny a tehetségedre, ingerelni akar. Tudom én jól, hogy nincs más dobos a világon, csak te. Add ide a kezed, megcsókolom . . . igen, ezt a csodálatos kezedet, ezeket a finom ujjaidat, amelyekkel a szinkópákat csak úgy szórod a világnak, mint Cleopátra a gyöngyöket. No! . . . Várj, megtörlöm a szemem, elérzékenyültem. Mindig sírni szeretnék, amikor a kezed nézem.

Szembe jött a hídon, mert egy napon megint volt híd. Nem sok, mindössze egy. De milyen csodálatos híd volt ez! . . . Nem voltál ott, amikor épült, ezért nem is tudod, mit jelentett nekünk, az ostromlott város népének, mikor híre ment, hogy Budapestnek, a nagy városnak, megint van Duna-hídja! . . . Villámgyorsan készült, tél végén már hídon jártunk át a Dunán! Az egyik félig megmaradt vashíd pilléreiből és alkatrészeiből tákolták össze ezt a szükséghidat. Kissé púpos volt, de elbírta a teherautókat is. Meg a sok százezer embert, azt a hernyószerűen hömpölygő, áradó és hullámzó népséget, amely kora reggeltől, amikor kinyitották a hidat, sorba állt a Duna két partján, a hídfő előtt, és várta a sorát . . .

Mert erre a hídra nem lehetett csak olyan egyszerűen rálépni. Hosszú sorok kígyóztak Pesten és Budán, és mint a futószalag, úgy mozgott lassan, egyenletesen a tömeg. Úgy készültünk az átkelésre, mint békében a lakodalomra. Nagy esemény volt, ha valaki átment a hídon, eldicsekedtünk vele. Később épültek más, erős hidak is, vasból, meg pontonhidak . . . Egy év múltán már taxik szaladgáltak át a hidakon. De én még emlékszem a púpos, első hídra, a sorbaállásra, a lassú mozgásra, ahogy baktattunk, százezer ember, a bűneink és emlékeink terhével a szívünkben, turistaszákkal a hátunkon, egyik partról a másikra, át az első hídon . . . Később, amikor külföldi, amerikai magyarok érkeztek látogatóba, és pompás autókkal gurultak át a vashidakon, mindig elszomorodtam, keserű íz volt a szájamban, mert émelyített az a hümmögő közöny, ahogy ezek az idegenek vállvonogatva, biccentgetve nézték a mi új hidainkat, és közömbösen használták azokat . . . Ezek az emberek messziről jöttek, a háborút éppen csak megszagolták, távolból nézték, mint a moziban. Nagyon szép, mondták, nagyon tetszetős, ahogy élünk itt és kocsikázunk az új hidakon . . .

Hallgattam őket, és fáj a szívem. Mit tudtok ti! . . . – gondoltam. És megértettem, hogy aki nem élt itt, aki nem volt velünk, aki nem tudja, mit érzett egymillió ember, amikor a levegőbe repültek a gyönyörűséges Duna-hidak, melyeket száz éven át építettek . . . És aztán mit éreztünk mi, amikor egy napon megint száraz lábbal keltünk át a Dunán . . . Nem lélekvesztőben, mint

évszázadok előtt a kurucok, vagy a labancok, vagy a törökök... Aki nem élt velünk, soha többé az életben nem érthet meg bennünket! Bánom is én, milyen hosszúak a hidak Amerikában!... Ez a mi hidunk pudvás fából és ócskavasból készült, és én az elsők között voltam, aki átment rajta. Pontosabban, a híd feljárójához vonszolt engem is a libasor, amellyel együtt totyogtam, amikor megláttam, hogy az átelleni oldalon, Pestről jövet, most érkezett az uram a budai oldalra.

Kiugrottam a sorból és átrohantam hozzá. Két karral átöleltem a nyakát. Sokan ordítottak, egy rendőr elrángatott, mert megakadt az emberi futószalag mozgása.

Várj, kifújom az orrom. Milyen jó vagy!... Nem nevensz ki, figyelsz komolyan. Olyan kisfiúsan figyelsz, mint aki várja a szép mese végét.

De nem volt ez mese, kicsim, és nem volt itt semminek igazi eleje, sem valóságos vége. Minden csak úgy hömpölygött, bennünk és velünk, akik abban az időben Budapesten éltünk. Nem volt az életünknek tapintható határa, kerete... Mintha valami elmosta volna a határokat, és minden csak úgy történt, keret nélkül, parttalanul. Most, sokkal később, még mindig van úgy, hogy nem tudom, hol az eleje és a vége annak, ami történik velem.

Elég az, hogy abban a pillanatban is így éreztem, amikor átrohantam a híd egyik oldaláról a másikra. Nem volt ez szándékos, kiszámított mozdulat, hiszen egy pillanattal elébb még azt sem tudtam, él-e egyáltalán az ember, aki valamikor régen... tudod, az idő előtt, amit úgy neveznek, történelem... szóval, valamikor a férjem volt. Mert irtózatossá rémlett ez az idő. Az ember nem az óramutatóval, nem is a naptárral méri azt az időt, ami valóságosan az övé, személyesen... Senki nem tudta akkor a másiktól, él-e vagy halott? Anyák nem tudtak a gyerekekről, szeretők, házastársak véletlenül találkoztak az utcán. Úgy éltünk, mint az idők elején, amikor még nem volt telekkönyv, házszám, címtár... csak éltünk és laktunk, mindenki ott, akkor és úgy, ahol éppen eszébe jutott. És ebben a nagy rendetlenségben és cigányságban volt valamilyen különös otthonosság. Talán így

éltek az emberek, nagyon régen, amikor még nem volt haza, nemzet, csak törzs volt, kóbor és vándorló horda, kordéval, purdék-
kal és úttalan, céltalan vándorlás... Nem volt rossz ez az élet.
Valahogy ismerős volt... Úgy látszik, az ember a sok szutyok
alatt, amit az emlékezés összehord, őriz valamilyen emléket erről
a másfajta, kóbor életről.

De nem ezért rohantam hozzá, nem ezért öleltem meg, ezer és
ezer ember szeme láttára.

Abban a pillanatban... de nem nevensz ki?... valami elsza-
kadt bennem. Hidd el, én felkötöttem a melltartót és fegyelme-
zetten bírtam az ostromot, meg ami előtte volt, a náci bitangságok-
kat, aztán a bombázásokat, a sok szörnyűséget. Igaz, nem voltam
ebben az időben egészen egyedül. Ezeket a hónapokat, amikor
a háború olyan vesztetten, cafatul komoly lett, ennek a művészfé-
lének a társaságában éltem meg. Nem éltem vele, ne érts félre.
Lehet, hogy impotens volt, nem tudom... Soha nem beszélt
erről, de ha egy férfi és egy nő ugyanegy lakásban alszanak, van
valamilyen szerelemszag a lakásban. A kopasz lakásában nem volt
ilyen szerelemszag. Ugyanakkor nem lepett volna meg, ha egy
éjjel reám rohan, két marokkal fojtogatni kezd. Néha ott aludtam
nála, mert majd minden éjjel légiriadó üvöltözött, és nem tudtam
hazajutni a légósok között az éjszakában. És most, sokkal később,
amikor már nem él ez az ember, úgy rémlik, mintha együtt alud-
tam volna valakivel, aki elhatározta, hogy leszoktatja magát
a világról... mindenről, ami egyáltalán fontos az emberek szá-
mára. Mint aki elvonókúrán van, és valamilyen gyönyörűséges,
de ugyanakkor undorító szenvedélyről akar leszokni... az italról
vagy a kábítószerrel, vagy a hiúságról... Mindenről. És én olyan
voltam már csak az életében, mint az ápolónő vagy a szárazdajka.

Mert igaz, hogy abban az időben besettenkedtem hozzá, a laká-
sába és az életébe... tudod, ahogy vannak besurranó tolvajok,
úgy vannak besurranó nők is, akik óvatlan pillanatban belopa-
kodnak egy férfi életébe, aztán ott sebtiben összeszajréznak, amit
lehet, emléket, benyomásokat... Később megúnják, eladják,
amit így összeszuszakoltak. Én nem adtam el semmit abból, amit
tőle kaptam... Most is csak azért beszélek róla, mert szeretném,

hogy tudjál rólam mindent, mielőtt elmegy tőlem. Vagy elme-
gyek tőled . . . Ő csak hagyta és túrta, hogy ott legyek a közelében,
akármikor, reggel, vagy éjjel, vagy délután . . . Csak zavarni nem
volt szabad. Tilos volt szólni hozzá, ha olvasott. Vagy csak ült egy
könyv előtt és hallgatott. De máskülönben jöhettem és mehettem
körülötte, a lakásában, ahogy éppen kedvem támadt. Mert olyan
idő volt ez, amikor minden pillanatban bombák zuhantak és min-
denki csak úgy élt a nagy városban, terv nélkül, egyik óráról a má-
sikra.

Borzalmas idő volt, azt mondd? . . . Várj, gondolkozom.
Tudom is én. Inkább olyan idő volt, mintha kiderült volna
valami. Kézzelfogható lett, amire az ember nem gondol úgy iga-
zán, elhessegeti . . . Mit? Hát azt, hogy az egésznek, tudod, nincs
célja, sem értelme. De volt itt más is . . . A félelmet hamar meg-
szokta az ember, kiizzadta, mint a lázas betegséget. Minden meg-
változott . . . A család már nem volt igazi család, az állás, a foglal-
kozás nem számított, a szeretők sietősen szeretkeztek, ahogy
a gyerek majszol titokban, két pofára, valami édeset, mikor a fel-
nőttek nem látják . . . aztán elinal, szalad játszani az utcára vagy
a rendtelenségbe. Minden felbomlott . . . a lakások éppen úgy,
mint az emberi kapcsolatok. Néha még azt hitted, közöd van az
otthonhoz vagy a foglalkozáshoz, az emberekhez, igazi, belső
kapcsolatod van velük . . ., de egyik bombatámadás pillanatában
hirtelen megtudtad, hogy mindahhoz, ami tegnap még fontos
volt, nincs többé semmi közöd.

De nemcsak a bombák támadtak. Mindenki érezte, hogy a légi-
riadók, a sárga autókkal szaladgáló, rablott embert, zsákmányt
cipelő különítmények, a frontokról visszavánszorgó katonaosztá-
gok, a falusi ekhós szekerekkel menekülő, cigánykaravánokra
emlékeztető sokaság közepette történik valami más is . . . Már
nem volt külön harctér . . . bennünk, az emberekben, abban, ami
megmaradt a civil életből, a konyhában és a hálószobában is
háború volt. Valami felrobbant . . . Minden, ami addig tunyán
vagy csak lustaságból tartotta össze az embereket. Úgy robbant
fel bennem valami, amikor az ostrom után megpillantottam
a púpos, hevenyészett új hídon az uramat. Felrobbant, mint

egy facér bomba, amit otffejtett az úton egy ruszki vagy egy nyilas.

Felrobbant ez az egész mozi-dolog, ami kettőnk között volt . . . ami olyan ocsmány és ostoba is volt, mint a sztori valamilyen vacak amerikai filmben, amikor a vezérigazgató feleségül veszi a gépírónt. Abban a pillanatban megértettem, hogy mi ketten nem is egymást kerestük az életben, hanem azt a szörnyűséges büntudatot tapogattuk, ami ennek az embernek a bőre alatt, a húzában is bizsergett. És valahogy rajtam keresztül akarta levásárolni azt, amitől nem volt nyugta . . . Mit? A gazdagságot? Megtudni, miért vannak szegények és gazdagok? . . . És minden csak maszlag, amit erről írnak meg szónokolnak . . . a kopasz, szarukeretes okosok, a mézes szájú kertelő papok, a szőrös, hörgő forradalmárok . . . Mindennek alján van a félelmes, a valóság . . . Az, hogy nincs igazság a földön. Lehet, hogy ez az ember igazságot akart? . . . És ezért vett el feleségül? Ha csak a bőröm vagy a húsom akarja, nem vesz el, azt olcsóbban is megkaphatta volna. Ha lázadni akar a világ ellen, amelybe született . . . ahogy beállnak kölnivizes lázadónak a gazdag emberek gyerekei, mert nem férnek a bőrükbe, túl jól megy a soruk, sportból és perverziségből elmennek barikádosdit játszani . . . másképp is lázadhatott volna, nem ilyen nyakatekerten, ahogy velem csinálta. Nem értjük mi ezt, édesem, mi, akik alulról jöttünk, a Nyírségből vagy Zalából. Biztos csak az, hogy úr volt, de másképp, mint a címeresek. És másképpen volt polgár, mint a nagyságosok és méltóságosok, akik egy napon a címeresek helyébe tolokodtak. Jó fajta volt, jobb anyagból készült, mint legtöbbször a korcsok, az osztályából valók.

Tudod, az a fajta volt, akinek az ősei földrészeket hódítottak. Fejszével a vállukon mentek az idegenben őserdőknek, liturgikus éneket üvöltöttek, és így vonultak, kántálva, a vadonban, irtani a fákat és a bennszülötteket. Volt az ősei között egy ilyen protestáns, aki nem sokkal az első hajó után ment ki Amerikába. Nem vitt magával mást az útra, csak egy imakönyvet és egy fejszét. Erre büszkébb volt az uram, mint mindenre, amit a család később szerzett, mint a gyárra, a sok pénzre és a kutyaőrös nemességre.

Jó fajta volt, mert tudott uralkodni a testén, az idegein. Még a pénzen is tudott uralkodni, ami a legnehezebb... De egyet soha nem tudott legyőzni magában... A büntudatot. És akinek büntudata van, az bosszút akar. Ez az ember keresztény volt, de nem úgy, ahogy az utolsó időben mondogatták... nem volt számára üzleti lehetőség, hogy keresztény, ahogy sokan mutogatták a náci időben a keresztlevelet, mert így akartak sápot, hulladékot, zsákmányt... Restellette abban az időben, hogy keresztény. És mégis, olyan mélyen, a veséjében, a májában volt keresztény, mint ahogy reménytelenül művész valaki, vagy alkoholista... nem tud más lenni.

De ez az ember azt is tudta, hogy a bosszú bűn. Mindenféle bosszú bűn... és nincs jogos bosszú. Csak az igazsághoz van joga az embernek, az igazságtevéshez... Bosszúhoz senkinek nincs joga. És mert gazdag volt és keresztény is volt, de nem tudta egyeztetni a kereszténységet és a gazdagságot, és mert egyikkel sem tudott felhagyni... megtelt büntudattal. Miért nézel így reám, mint egy őrültre?...

Róla beszélek, az uramról. Aki egy napon szembejött velem, mert megint volt híd Budapesten. És én akkor, ezer és ezer ember szeme láttára átöleltem a nyakát.

Kilépett a sorból, de nem mozdult. Nem is háritott el. Ne félj, nem csókolt kezét a kergizek és rongyos, didergő, vánszorgó koldusemberek láttára. Túlságosan jó modorú volt ő ahhoz, hogy ilyen ízléstelenséget csináljon. Csak állt, és várta, hogy vége legyen a kínos jelenetnek. Nyugodtan állt, és én csukott szemmel, a könnyeimen át is láttam az arcát, ahogy a nők látják a gyerek arcát, amikor még a hasukban van a csecsemő. Nem kell ahhoz szem, hogy lássa az ember, ami az övé.

De a pillanatban, amikor valamilyen rángógörccsös erőlködéssel lógtam a nyakán, történt valami. Megcsapott az a szag, az uram testének a szaga... Most vigyázz jól.

Abban a pillanatban reszketni kezdettem. A térdem remegett, a hasamban megmozdult a görcs, mint mikor a rossz nyavalya kezdi kínozni az embert. Képzeld csak, ez az ember, aki szembejött a hídon, nem volt bűdös. Nem értheted, amit mondok, de

hidd el, abban az időben valamilyen dögbűze volt az emberi testnek, akkor is, ha csudamódon maradt egy darab finom szappan, illatszer a pince vagy az óvóhelyre mentett kézitáska titkos rekeszeiben. Akkor is, ha valaki szerét ejtette, hogy stikában két bombatámadás között megmosakodjon... , mert nem lehet olyan hamar, egy-két marékra való szappanhabbal lemosni, kidörzsölni az emberi testből egy városostromnak a szagát! A kloakák, a hullák, a pince, az okádék, a levegőtlenység, az összezsúfolt, fogvacogó és halálverejtékes sok-sok ember, a halálfélelem, a testi szükség, a penetráns, összehabart ételek szagát! Ez mind benne ragadt akkor a bőrünkben. És aki nem volt természetesen büdös, az másképpen bűzölgött, kölnivízszagúan vagy pacsuliszagúan... és ez a másfajta, mesterséges pacsuliszag rosszabb, émelygetőbb volt, mint a természetes.

De az uram nem volt pacsulis. Megszagoltam, a könnyeimen át, csukott szemmel, és egyszerre dideregni kezdtem.

Milyen volt? Dohosan szénaszagú volt. Mint évek előtt, amikor elváltunk. Mint azon az éjszakán, amikor először feküdtem az ágyába, és aztán elhánytam magam ettől a fanyar úri férfiszagtól... Mert az egész ember most is olyan volt, húsostul, ruhástul, szagostul... mint mikor utoljára láttam.

Elengedtem a nyakát, kézfejjel megtöröltem a szemem. Szédültem. A szatyromból keszkenőt vettem elő, aztán kistükröt, rúzszt. Egyikünk sem szólt. Állt és várt, amíg helyremázoltam a könnyes, maszatos arcom. Akkor mertem csak reánézni, amikor láttam a tükörben, hogy megint emberszabású az ábrázatom.

Nem hittem a szememnek. Tudod, ki állott előttem, a szükséghid budai hídfőjénél, beláthatatlan sorban kígyózó, tíz- és tízezer ember között? A füstös, üszkös városban, ahol ritka volt a ház, melynek falán nem ütött ki a ragya, a puszkagolyók sebhelye? Ahol alig volt töretlen ablak, nem volt jármű, rendőr, törvény, semmi?... Ahol az emberek koldusnak öltöztek, akkor is, ha nem volt szükség erre, aggastyánt és toprongyos koldust mutattak, vad szörzeteket növesztettek és cafatosan ténferegtek, hogy szánalmat keltsenek?... Dámák rongyzsákokat cipeltek, és mindenki úgy vánszorgott a hátizsákkal, mint a falusi búcsún

a kehes, szurtos zarándok? . . . Az uram állott előttem. Pontosan az ember, akit hét év előtt megbántottam. És aztán, amikor megértette, hogy nem szerető vagyok a számára, nem is feleség, hanem ellenség, egy délután elém állott, mosolygott és csendesen azt mondta:

– Azt hiszem, leghelyesebb, ha elválunk.

Mert mindig így kezdette, ha valami fontosat akart mondani: „azt hiszem.” Vagy: „úgy gondolom . . .” Soha nem mondta közvetlenül, ökölcsapásszerűen, amit mondani akart. Az apám például, ha már nem bírta, így kezdte: „Deazanyádistenit.” És aztán ütött. De az uram, ha már nem bírt valamit, elébb mindig kinyitott egy udvarias kis ajtót, egy feltevésszerű mellékmondatot, amelyben elosonhatott az, ami a mondatban fontos vagy bántó volt. Ezt Angliában tanulta, az intézetben, ahol nevelték. Mert ez is kedves szava volt: „attól tartok . . .” Például ezt mondotta egy este: „Attól tartok, az anyám meghal.” Meg is halt az öreg, este hétkor, hiszen már kék volt, amikor az orvos megmondta az uramnak, hogy nincs remény. Ez az „attól tartok” arra volt jó, hogy egy tragikus hírt simára simogasson, érzéstelenítse azt, ami fáj. Más ember ilyenkor csak ennyit mond: „Az anyám haldoklik.” De ő mindig vigyázott, hogy udvariasan mondjon valami kellemetlent vagy szomorút. Ilyenek ezek. Nem lehet kitanulni őket.

Most is vigyázott. Hét évvel a kettőnk háborúságának befejezése után . . . szóval az ostrom után ott állott velem szemben, a hídfőnél, és az első szava ez volt:

– Attól tartok, útban vagyunk itt.

Csendesen mondta, és mosolygott hozzá. Nem kérdezte, mi van velem, hogyan éltem át az ostromot, kell-e valami? Csak figyelmeztetett, hogy talán, esetleg útban vagyunk itt . . . És mutatta az utat, hogy menjünk odébb, a Gellérthegy felé. Amikor elhagyott térségre értünk, megállt, körülnézett, és ezt mondta:

– Azt hiszem, leghelyesebb, ha itt ülünk le.

Igaza volt, csakugyan ez volt a „leghelyesebb”. Egy Rata repülőgép roncsaira mutatott, a pilóta ülése épen maradt, akadt két ember számára ülőhely a dőglött gépen. Nem feleltem semmit,

illelmesen leültem az orosz pilóta helyére. Ő mellém ült. De előbb tenyérrel letisztogatta az ülést. Aztán zsebkendőt húzott elő, és abba törülte a kezét. Kis ideig csendesen ültünk, egyik sem szólt. Emlékszem, sütött a nap. És nagy csend volt a téren, a béna repülőgépek, autók, ágyúromok között.

Anyától született ember azt is képzelhette volna, hogy egy férfi és egy nő talán mondanak egymásnak néhány szót, mikor az ostrom után először találkoznak Budapesten, a rommá lőtt házak között, a Duna-parton. . . Például megállapítják, néhány szóval, hogy életben maradtak. . . Nem gondolod? „Attól tartok”, illetve „azt hiszem”, ez is elképzelhető. . . De az uram nem gondolt erre. Ezért csak ültünk a sziklabarlang előtt, szemközt a pezsgőfürdő bejáratával, és néztük egymást.

Jól megnéztem, elhiheted. És dideregni kezdtem. Olyan volt, mint az álom: egyszerre köd és valóság.

Jó, drágám, nem vagyok én mulya. Érzelmes trampli sem vagyok, aki bőgni kezd, mert rosszak az idegei és meghatotta egy vizionlátás. Dideregtem, mert az ember, aki mellettem ült, szemben azzal a kriptával, ami akkor volt a nagyváros. . . nem ember volt, hanem kísértet.

Így csak álmodni lehet valakivel. Csak az álom tudja olyan kísértetiesen, valamilyen spiritusznál finomabb folyadékban megőrizni a tüneményeket, mint amilyen az uram volt ebben a pillanatban. Képzeld csak, nem volt rongyos. Nem tudom pontosan, csakugyan azt a kétsoros, sötétszürke flanelruháját viselte, amit utoljára láttam rajta, amikor azt hitte, hogy „legokosabb, ha elvállunk” és ezt a szemembe is mondotta? . . . Nem tudhatom biztosan, mert több ilyen sötétszürke ruhája volt. . . kettő vagy három, egysoros és kétsoros. . . de mindenesetre ugyanaz a szabás volt, ugyanolyan anyag és ugyanaz a szabó varrta ezt is, mint az apja ruháit.

Ezen a reggelen is tiszta inget viselt, világoskrém batisztinget és sötétszürke nyakkendőt. És dupla talpú fekete félcipő volt a lábán. . . vadonatújnak tetszett a cipő, nem is értem, hogyan csinálta, hogyan jött át a poros hídon és porszem sem tapadt a cipőjén. Persze tudtam én, hogy nem új a cipő, csak éppen vadonatúj-

nak tetszik, mert keveset viselték, hiszen egy tucat hasonló állott valamikor a cipőszekrényében . . . Láttam eleget a cipőit a frigylá-dában, amikor még én tisztítottam a nemes bőröket. Hát így állott előttem.

Úgy mondják az ilyen látományra, hogy olyan volt, mintha skatulyából vették volna elő. De ez a skatulya sírgödör volt, ami-ben akkor mind oszladoztunk. Ebből a gödörből lépett ki. Nem volt gyűrődés a ruháján. Karján hordozta a könnyedén odavetett, világosdrapp esőkabátját, ezt az angol anyagból készült, nagyon bő, illetlenül kényelmes, vastag dupla ballonból szabott remek-művet, amire emlékeztem még, mert én bontottam ki, sok év előtt, a londoni csomagot, amelyben küldték . . . És aztán egyszer, sokkal később, elmentem Londonban a cég kirakata előtt, ahol ezeket a kabátokat árulták, és megdobbant a szívem, mert megis-mertem az uram kabátját a kirakati holmik között . . . Ezt az eső-köpenyt viselte most is, de csak úgy hanyagon . . . karján hordta, mert langyos volt a tél végi délelőtt.

Kesztyűt persze nem viselt, csak zord télen húzott kesztyűt. Megnéztem a kezét is . . . Fehér volt és tiszta, s a körmei olyan láthatatlanul manikűrözöttek, mintha soha nem kellene külön levágni a körmeit . . . Hát így állott előttem.

Tudod, mi volt a legkülönösebb? Ez az ember abban a pillanat-ban, a híd felé vánszorgó, szutykos, mocsos, ostromtól kínzott, rongyos tömegben olyan volt, mint a lázítás . . . és ugyanakkor csaknem láthatatlan volt. Nem csodálkoztam volna, ha valaki a sorból kilép, mellen ragadja ezt a fantomot, megrázza és megta-pogatja, valóság-e? . . . Képzeld el, hogy a francia forradalomban, a terror hónapjaiban, amikor az arisztokratákra úgy vadásztak Párizsban, ahogy a gyerekek vadásznak a flóbertpuskával a vere-bekre, lila frakkban és parókásan megjelenik a párizsi utcán egy őrgrof, és nyájasan integet a kordék felé, melyeken vesztőhelyre viszik osztályos társait, a grófokat és őrgrofokat . . . Ez az ember is ilyen látványosság volt akkor a pesti utcán. Olyan rejtélyesen különbözött mindentől, ami körülötte nyöszörgött és hernyózott, mintha nem is az életből, a romházak valamelyikéből lépett volna elő, hanem egy láthatatlan színpadról, ahol felöltöztették, hogy

szerepet alakítson egy történelmi drámában. Egy színdarabból, egy régi szerepből lépett elő, amelyet... akkor úgy éreztem... már sehol nem játszottak.

Egy ember jelent meg, a füstölgő város romdíszelei között, egy ember aki nem változott. Akit nem érintett meg az ostrom, sem a nyomorúság. Félteni kezdettem. Mert mi akkor a dühnek és a bosszúvágnak olyan légkörében éltünk, amit nem lehetett büntetlenül ingerelni, mozdulattal sem lehetett fokozni. A rossz lelkiismeret dühe és bosszúvágya sistergett nyálas fröcsköléssel minden szájon, szikrázott minden szempárban. Az emberek loholtak a napi konc után, egy kanálnyi zsír, egy marék liszt, egy gramm arany után. És közbül mindenki sunyi pillantással sandított a másokra, mert minden ember gyanús volt... Miért? Mert mind bűnösök voltunk, így vagy úgy?... Bűnösök, mert túléltek azt, amit mások nem éltek túl?...

De az uram itt ült mellettem, nyugodtan, mintha ártatlan lenne. Ezt nem értettem.

Lesütöttem a szemem és nem tudtam, mit csináljak? Intsek a rendőrnek, vigyék el? Nem volt semmiféle bűne. Soha nem volt részes a gazzettekben, amelyeket abban az időben és elébb követtek el a városban, aztán mindenfelé az országban. Nem ölt zsidót, nem üldözte azokat, akik másképpen gondolkoztak, nem rabolta ki az elhurcolt, kitelepített emberek lakását... Senki nem mutatott ujjal reá, hiszen nem tört le egyetlen morzsát más ember kenyeréből, nem vétett mások élete ellen... Később sem hallottam, hogy valaki ilyesmivel merte volna vádolni. Nem vett részt a zabrálásban, dehogyis. Inkább ő volt az, akit alaposan kifosztottak. A pillanatban, amikor találkoztam vele az ostrom után a budai hídfőnél, már koldus volt ő is... Később megtudtam, hogy nem maradt egyebe a híres gazdagságból, csak egy bőrröndre való ruhája. És a mérnöki oklevele. Azzal ment el az országból... azt mondják, Amerikába ment. Talán munkás most ottan, egy gyárban... Nem tudom. Az ékszereket már sokkal elébb nekem adta, amikor elváltunk... Látod, milyen jó, hogy az ékszerek megmaradtak! Nem azért mondom, hiszen tudom, hogy álmodban sem jutnak eszedbe az ékszereim... Csak éppen segítsz

eladni, mert jó vagy. Ne bámulj így, látod, elérzékenyültem. Várj, megtörlöm a szemem.

Mi az? ... Igen, hajnalodik. Ezek az első zöldséges kocsik. Öt óra elmúlt. Mennek le a folyóhoz, a piacra.

Nem vagy fáradt? ... Betakarlak. Hűvösödik.

Mit kérdezel? ... Nem fázom. Inkább melegem van. Engedj, szívem, becsukom az ablakot.

Ott hagytam el, hogy néztem, és olyasmit láttam, amitől a hideg remegés lefutott a térdemen át az alsó lábszáramba. A tenyerem megizzadt. Mert azt láttam, hogy a volt férjem, ez az előkelő, ismerős úr néz engem, és mosolyog.

De ne képzeld, hogy gúnyosan mosolygott vagy fölényesen. Csak éppen úgy mosolygott, mint mikor valaki udvariasan és közömbösen felel egy viccre, ami nem szellemes, nem is pikáns... , de jól nevelt ember, hát mosolyog. Szó se róla, sápadt volt. A pincelevegő végül rajta is meglátszott. De csak úgy volt sápadt, mint mikor valaki néhány hetes betegség után először megy szabad levegőre. A szeme körül volt sápadt. És a szája vértelennek tetszett. Máskülönben egészen olyan volt, mint mindig, egész életében... például reggel tízkor, beretváltkozás után. Talán még olyanabb... De lehet, hogy ezt a benyomást a környezet okozta, amelyből olyan különösen vált elő, mintha egy múzeumbeli tárgyat hirtelen kiemelnének az üvegszekrényből és egy proli lakás szutykos környezetébe állítanák... Képzeld el, ha azt a Mózes-szobrot, amelyet tegnap együtt nézegettünk a homályos templomban, egy napon viszontlátnád egy kormányfőtanácsos szalonjában, két vitrin között. Hát az uram nem volt olyan remekmű, mint a Mózes-szobor. De a maga nemében mégis olyan volt abban a pillanatban, mint egy műtárgy, amely az utcára került... És mosolygott.

Hű, de melegem lett!... Nézd, vörös az arcom, felszaladt a fejembe a vér. Még soha nem beszéltem erről, senkivel. De úgy látszik, azóta is gondolok erre. És elönt a forróság, ha kimondom.

Ennek nem kellett a lábát mosni, fiam, megmosta ez egyedül,

reggel, a pincében, elhiheted. Nem kellett semmiféle vigasztalás, hogy van megisztulás az emberek között, semmilyen nadragulya nem kellett neki. Örökké és halálig csak ahhoz ragaszkodott még, ami az életnek egyetlen értelme és fegyvere volt... az udvarias-ság, a jómodor, az, hogy megközelíthetetlen. Olyan volt, mintha belülről cementtel öntötték volna ki. És ez a belül cement, kívül hús-vér alak, aki ilyen könyörtelen páncélba öltözött fel, egy centiméterrel sem jött hozzám közelebb... Az a földrengés, ami országokat mozgatott és csúsztatott abban az időben, ezt az embert belülről nem mozgatta meg. Nézett reám, és éreztem, hogy inkább meghal, de egy szót sem hajlandó mondani, ami más lenne, mint „azt hiszem” vagy „úgy gondolom”... Ha megszólal, érdeklődik, hogyan vagyok, nincs-e szükségem valamire... hogyne, hajlandó rögtön levetni a kabátját vagy lehúzni a csukló-járól a megmaradt karóráját, amit szórakozottságból nem zabrált el egy orosz... mosolyogva ideadja, hiszen már nem haragszik reám.

Most figyelj ide. Mondok neked valamit, amit még nem mondtam másnak. Nem igaz, hogy az emberek csak önző fenevadak. Van úgy is, hogy hajlandók segíteni egymásnak. De nem jóság, nem is részvét az, ami viszket bennük, amikor segítenek. Azt hiszem, a kopasznak volt igaza, amikor egyszer azt mondta, az emberek néha jók, mert gátlásaik vannak, hogy rosszat cselekedjenek. Ez a legtöbb, amire ember képes... Akad olyan is, aki jó, mert gyáva gonosz lenni. Így mondta a kopasz. Ezt még nem mondtam el senkinek. Most ezt is megmondom neked, egyetlen szerelmem.

Hát persze nem ülhattünk örökké a sziklatemplom tövében, szemközt a pezsgőfürdő bejáratával. Egy idő múltán az uram köhintett, a torkát köszörülte, és azt mondta, „úgy hiszi”, legokosabb lesz, ha felállunk és sétálunk még egy kis ideig, fel és alá, a Gellérthegy romvillái között, mert jó az idő... És „attól tartott”, hogy az elkövetkező időben nem lesz sok alkalma beszélgetni velem. Úgy gondolta, az élet hátralevő idejében... Ezt nem mondta így, de fölösleges is lett volna, hiszen magamtól is tudtam, hogy utoljára beszélgetünk. Ezért hát sétálni kezdtünk

a Gellérthegyen, a napfényes, tél végi időben, a lankás utcákon, a dögök és romok között.

Talán egy óra hosszat sétáltunk így, komótosan. Nem tudom, mire gondolt a volt uram, mikor utoljára lépdelt az oldalán, a budai lankán. Nyugodtan beszélt, érzelmesség nélkül. Óvatosan megkérdeztem, hogyan került ide, mi történt vele ebben a cifra, fejtetőre állított világban?... Udvariisan csak annyit mondott, hogy minden rendben van, ahogy a körülmények kívánják. Ezt úgy értette, hogy teljesen tönkrement, semmije nem maradt, és készül elmenni melósnak külföldre... A hosszú út egyik kanyarodójánál megálltam, és óvatosan megkérdeztem..., de közben nem mertem reá nézni... mit gondol, mi lesz a világgal?...

Ő is megállt, komolyan nézett reám, gondolkozott. Válaszolás előtt mindig gondolkozott, mintegy lélegzetet vett. Oldalt hajtott fejjel, komoly pillantással nézett reám, aztán a romvillát szemlélte, amelynek kapuja előtt állottunk. Így felelt:

– Attól tartok, túl sok az ember.

És mintha ezzel már válaszolt volna minden következő kérdésre, elindult a híd felé. Szaporán lépdelt mellette, mert nem értettem, amit mondott. Abban az időben és az előző években éppen elég ember pusztult feleslegesen. Miért aggódott, hogy sok az ember? De nem szólt többet, csak lépdelt, mint aki siet, nem ér rá. Gyanakodni kezdettem, hogy talán tréfál vagy ugrat? Mert emlékeztem, hogy ők ketten, a volt férjem és a barátja, a kopasz, néha játszottak... úgy beszéltek, mint a normális, tehát félig hülye emberek, akik a buta tényeket mindig nevükön szólítják és kánikulában, amikor az emberekről csorog a verejték és a kutyák megvesznek a hőségtől, megfontoltan, felemelt mutatóujjal, férfias hanglejtéssel, ahogy a bíró beszél, ezt mondják: „Meleg van!...” És aztán büszkén néznek, mint mindig az emberek, mikor valamilyen közérthető és felesleges hülyeséget mondanak. Volt ilyen játéuk. Most, amikor ünnepélyesen megállapította, hogy túl sok az ember, gyanakodtam, hogy kinevet. Mert bizonyosan volt igazság abban, amit mondott, hiszen a sok ember úgy mutatkozott mindenfelé, mint egy természeti csapás, mint a ko-

lorádobogár a krumpliföldön. Ezért megszeppenten ezt kérdeztem:

– Mégis... Mi lesz magával?

Tudnod kell, ezt az embert mindig magáztam. És ő mindig tegezett. De én soha nem mertem tegezni. És ő, aki mindenkit magázott, az első feleségét, a szüleit, a barátait, aki társas életben soha nem tartotta meg azt az osztályabeli buta szokást, hogy a hasonszőrű emberek első találkozásakor letegezték egymást, így mutatták, hogy mind úgynevezett úriemberek... ez az ember örökké tegezett engem. Erről nem beszéltünk, ez volt kettőnk között az illemtan.

Levette orráról a szemüveget, tiszta zsebkendőt húzott elő a szivarzsebéből, gondosan megtisztogatta az üveget. Amikor megint helyén volt a pápaszem, a híd irányába nézett, ahol hosszú emborsor vánszorgott. Nyugodtan mondotta:

– Elmegyek, mert eggyel több vagyok itt, mint kell.

Szürke szeme figyelmesen nézett az üveg mögül. Szempillája sem rebbent.

De nem mondta ezt gőgösen. Tárgyilagosan beszélt, mint egy orvos. Nem kérdeztem tovább, tudtam, a kínpadon sem hajlandó erről többet mondani. Indultunk vissza, a híd felé. Ott szótlantul búcsúztunk. Elindult a Duna-parton, a Krisztinaváros irányába. Beálltam a totyogó libasorba, lassan bicegtem a híd feljárója felé. Láttam még egyszer, amint fedetlen fővel, karján az esőkabáttal, lassú lépéssel, de céltudatosan halad előre... tudod, mint aki biztosan tudja, hová megy, szóval a semmibe. Tudtam, hogy nem látom többé az életben. Ha az ember tudja, hogy utolszor lát valakit, abban van valami őrjítő.

Mit akart mondani?... Talán azt, hogy egy férfi csak addig él, amíg szerepe van. Aztán már nem él, csak létezik. Nem értheted, mert neked szereped van a világban... az a szereped, hogy engem szeress. No, most kimondtam. Ne nézz ilyen görbén, ravaszul. Ha kettőnket hallgat valaki, ahogy beszélgetünk itt Rómában, egy hotelszobában... hajnalodik, most jöttél a bár-ból, sürgök körülötted, mint egy odalisk... egy gonosz ember,

aki kívülről néz és hallgat minket, azt hiheti, mi ketten úgy beszélgetünk, mint a cinkosok... egy piti nő, aki besodródott az urak közé, és most kibeszéli a szeretőjének, a szépfiúnak, amit ott látott... És te fülelsz, mert tudni akarod, milyen volt a móka ott az urak között... Így gondolja valaki, ilyen gonosz a világ. Ne ráncold azt a gyönyörű homlokod. Nevezz már... Hiszen mi ketten tudjuk egymásról az igazat. Te nem vagy szépfiú, hanem vérbeli művész és az én egyetlen jótevőm, akit imádok, és aki segít nekem ebben maradék facér életben... Például segítsz eladni az ékszereimet, melyek a gonosz uramtól maradtak reám... Mert ilyen jóságos vagy és irgalmas. És én nem vagyok piti nő, akkor sem voltam az, amikor elvettem az uramtól a pénzt, ahogy tudtam... Mert nem hasznot akartam, hanem igazságot. Most vigyorogsz, mi? De ezt csak mi ketten tudjuk, te meg én.

Hát igen, az uram másféle ember volt. Utánanézttem, és egyszerre csiklandozott a kíváncsiság... szerettem volna megtudni, igazában miért élt ez az ember?... És miért felesleges most, miért megy el posztófestőnek Auszáliába vagy szerelőnek Amerikába?... Nem valamilyen nevetséges rögeszme volt az a szerep, amiben hitt?... Nézd, én nem olvasok újságot. Legfeljebb, ha nagybetűk hirdetik, hogy megöltek egy nagy mukit vagy elvált egy mozicsillag... ilyesmit olvasok, semmi mást. A politikából csak annyit értek, hogy senki nem bízik a másokban, mindegyik azt hirdeti, hogy ő jobban tudja. Nézttem az uram után, és éppen egy csapat orosz gyalogos menetelt el mellettem ebben a pillanatban, vállukra vetett puskával, feltűzött szuronnal... nyurga fiúk, akik eljöttek Magyarországra, mert most már itt is másképp lesz minden, mint azelőtt volt, amikor a férjem még azt hitte, hogy neki szerepe van a világban.

Baktattam a sorban, a szennyes sárga áradással zajló tél végi Duna felett, át a hídon. A folyóvízben deszkák, hajóroncsok, hullák úsztak. Senki nem figyelt a hullákra, mindenki csak maga elé nézett, cipelte a hátizsákban a terhet, meghajlottan, mintha az emberiség valamilyen búbánatos kántáló vezeklésre indult volna. Így vánszorogtunk át a hídon, sok ember, mintha mind bűnösök

lennék. És egyszerre nem éreztem fontosnak, sem sürgősnek, hogy elmenjek a Király utcába és elcseréljem azt a rongy papírpénzt körömlakklemosóra. Egyszerre nem láttam semmiféle célt, ahová mehetnék még... Megzavart ez a találkozás. Hiszen igaz, hogy soha nem szerettem ezt az embert, de most ijedten észleltem, hogy már nem is haragszom reá úgy igazán, szívből, ahogy illik haragudni az ellenségre... Ez szíven ütött, mintha valami értékeset elvesztettem volna... Tudod, van egy pillanat, két ember között, amikor már nem érdemes haragudni. Ez nagy szomorúság.

Hajnalodik. Egyszerre milyen habos, forró lesz a fény!... Rómában valahogy átmenet nélkül érkezik az éjszakából a hajnal. Várj, felhúzom a redőnyt. Nézd a két narancsfát az ablak előtt. Mind-egyik pontosan két narancsot termelt. Olyan aszú, fonnyadt narancsokat, amilyenek csak itt a városban teremnek. Mint mikor öregszik valaki, és az érzéseiből egy napon gondolatok lesznek.

Nem fáj a szemednek a fény?... Én szívesen tűröm a római reggelt, ezt a perzselést. Olyan hirtelen és ragyogó ez a világosság, mint mikor egy fiatal nő ledobja magáról az éjszakai inget és meztelenül megy az ablakhoz... Nem szemérmetlen ilyenkor, csak meztelen.

Miért nevensz ilyen gúnyosan?... Nagyon költői vagyok?... Igen, észrevettem, néha én is hasonlatokban beszélek, mint a versfaragók. Látom, azt hiszed, mindent, amit így mondok, tőle tanultam, a kopasztól. Hát igen, mi, nők majmok vagyunk, utánozzuk a férfit, aki érdekel... De ne babráld most már az albumokat. Hiába bolházod a képeket. Nincs fényképem róla.

Látom, zavar a fény. Félig leengedem a redőnyt, így jó lesz?... Még üres az utca. Észrevetted, ez a kis via Liguria milyen üres, napközben is?... Megértem, hogy itt lakott. Ki?... Hát ő. A kopasz, igen. Adj helyet, lefekszem.

Add ide a kispárnát. És a hamutálcát... Akarsz aludni?... Én sem vagyok álmos. Feküdjünk így, csendesen. Nem rossz így feküdni hajnalban, Rómában, mozdulatlanul, és nézni ebben

a régi házban a szoba mennyezetét. Ha felébredek reggel háromkor, és te még nem jöttél meg a bárból, sokáig fekszem így.

Mi? Hogy a kopasz ebben a szobában lakott-e? Nem tudom, ne faggass. Eredj le a portáshoz, kérdezd meg, ha tudni akarod.

Igen, lehet, hogy ebben a szobában lakott.

Mi bajod? . . . Hogy utánajöttem-e? Őrült, te örült, miket képzelsz? Már két hónapja halott volt, amikor útra keltem.

Nem igaz, ostobaságot beszélsz. Nem az ő sírját kerestem a múltkor a protestáns temetőben. Egy költő sírját kerestem, angol volt a boldogtalan . . . Az egészben csak annyi az igazság, hogy a kopasz egyszer beszélt nekem ezekről a híres sírokról. De őt nem ott temették el, hanem a városon kívül, egy olcsó temetőben. Máskülönben sem volt protestáns, mint az angol költő. Nem, zsidó sem volt. Miféle volt? Tudom is én. Csak azt tudom, hogy nem volt vallásos.

Látom, pislogsz, gyanítsz valamit. Azt hiszed, titokban mégis a szeretője voltam, és aztán utánajöttem ide, Rómába? . . . Sajnálom, nem tudlak ilyen pikáns történettel szórakoztatni. Nem volt közöttünk semmi. Nagyon egyszerű volt körülötte minden. Nem volt ő olyan érdekes, művészi teremtménye az Istennek, mint te, szívem. Inkább olyan volt, mint egy hivatalnok vagy egy nyugdíjas tanár.

Semmi kalandos nem volt benne, sem körülötte. A nők nem ölték magukat miatta. Nem szerepelt a lapokban a neve, az érdekes műtűrke pletykákkal kapcsolatban, nem írtak róla. Egyáltalán, amikor én megismertem, már nem szerepelt. Régebben, úgy hallottam, volt valamilyen híre. De abban az időben, a háború vége felé, már elfeledték, a kutya sem beszélt róla.

Hidd el, semmi érdekeset nem tudok erről az emberről. Fényképem sem maradt róla. Nem szerette, ha fényképezik. Néha úgy rémlett, olyan, mint egy gonosztevő, aki rejtőzik, mint egy bűnöző, aki fél, hogy megtalálják az ujjlenyomatát egy poháron, amiből ivott, mint egy sikkasztó, aki álnéven él . . . Ha volt valami érdekes ebben az emberben, talán csak az, hogy minden idegével, kézzel-lábbal, foggal és körömmel védekezett az érdekesség ellen. Nem érdemes beszélni róla.

Ne zsarolj. Nem bírom, amikor így zsarolsz, egyszerre könyörögsz és fenyegetsz. Akarod, hogy ezt is neked adjam? . . . Mint a gyűrűt, mint a dollárokat? Mindent adjak oda? Semmit nem hagysz meg nekem? . . . Ha ezt is odaadom, akkor aztán igazán nem marad semmim. Ha egyszer itthagysz, egészen üres lesz a kezem. Ezt akarod? . . .

Jó, elmondom. De ne képzeld, hogy te vagy az erősebb. Csak én vagyok a gyengébb.

Nem könnyű elmondani. Mintha a semmit akarnám elmondani. Azt hiszem, az életben csak a valamit lehet elmondani . . . már úgy értem, ebben az egyszerűbb, mindennapos életben. Mert tudod, vannak emberek, akik nemcsak a mindennapban élnek, hanem másképp is, valamilyen másféle valóságban . . . Ezek az emberek talán el tudják mondani a semmit is, olyan érdekesen, mint egy detektívtörténetet. Ez az ember azt mondta, minden valóság . . . nemcsak az, amit fogni lehet, hanem a fogalmak is. Ha a semmi fogalom, akkor már érdekelt a semmi is . . . kézbe vette, minden oldalról megvizsgálta, mint egy tárgyat. Ne pislogj, látom, nem érted. Én sem értettem . . ., de aztán valahogy láttam, megéltem a társaságában, hogy az ő kezében vagy agyában a semmi is kezdett valóság lenni, megnőtt, megtelt értelemmel. Ez volt a trükkje . . . Ne törd a fejed, magas ez nekünk.

A neve? . . . Hát volt valamilyen neve a világ számára. Őszintén megmondom, régebben soha nem olvastam egyetlen könyvét sem. Mikor megismertem, azt hittem, csak játszik velem is, mint mindennel és mindenkivel . . . Akkor mérgemben nekiültem, és elolvastam egy könyvét. Hogy megértettem-e? . . . Nagyjából megértettem. Egyszerű szavakkal írt, amilyennel az életben is beszélnek. A kenyérről írt, meg a borról, meg arról, mit kell enni és hogyan kell sétálni, és mit kell séta közben gondolni . . . Mintha tankönyvet írna szelíd hülyéknek, akik nem tudják, hogyan kell értelmesen élni . . . olyan volt ez a könyv. De ravasz könyv is volt, a nagy egyszerűség és együgyűnek megjátszott természetesség, az oktató hangú tanítóbácsiskodás mögött valamilyen kaján közöny is vigyorgott. Mintha mindent . . . a könyvet és azt, hogy ő könyv-

vet ír és az olvasót, aki kezében tartja a könyvet és iparkodik megérteni a könyv tartalmát... vagy andalodik, elkomolyodik, elérzékenyül... mintha ezt mind egy gonosz kamasz figyelné a háttérből, a szoba sarkából, vagy a könyv lapjai közül... és ez a láthatatlan kamasz kárörömmel vigyorog. Így éreztem, amikor a könyvét olvastam. Minden sorát értettem, csak az egészet nem értettem, nem tudtam, igazában mit akar?... És nem értettem, miért ír könyvet, amikor nem hisz benne, sem az irodalomban, sem az olvasóban?... És én, az olvasó, akármilyen figyelmesen betűzöm a könyvet, soha nem tudom meg, igazában, mi az, ami-ben hisz?... Dühös lettem, amikor a könyvét olvastam. Nem is végeztem ezzel az olvasmánnyal, mérgemben a sarokba vágtam a könyvet.

Később, amikor a közelében éltem... megmondtam neki ezt is. Komolyan hallgatott meg, mint egy pap vagy nevelő. Bólgatott. Feltolta homlokára az aranykeretes pápaszemet. Így mondta, megértéssel:

– Szégyen – és legyintett, mintha csüggedten eldobná ő is a világ minden könyvét a sarokba. – Bizony, szégyen, gyalázat.

És szomorúan sóhajtott. De nem mondta meg pontosan, mi a szégyen? Az irodalom? Vagy az, hogy nem értem a könyvét? Vagy van valami, amit nem lehet megírni?... Nem mertem megkérdezni, mi a szégyen? Mert úgy bánt a szavakkal, mint a patikus a méreggel. Amikor egy szó értelmét kérdeztem tőle, gyanakodva nézett reám, ahogy a gyógyszerész gyanakszik; amikor egy feldúlt hajzatú, zilált külsejű nő beállít, és egyszerű altatót kér, például veronált... Vagy a fűszeres, amikor egy kisírt szemű cseléd lúgot kér... Úgy gondolta, a szó méreg. Minden szóban keserű méreg van. Csak egészen híg oldatokban lehet nyeldekelni ezt a mérget.

Miről beszéltünk, kérded?... Várj csak. Megkísérlem össze-rakni az emlékéit annak, amit néha mondott. Nem lesz sok az egész, elfér a fél kezemben.

Egyszer... bombázás közben, mikor a város népessége a pincékben kushadt, és hideglelős szájjal, verejtéktől lucskosan várta a halált... arról beszélt, hogy a Föld és az ember ugyanegy

anyag... és ő olvasta a képletet, valami harmincöt keménység és hatvanöt folyadék. Ezt egy svájci könyvből tanulta. Ezzel nagyra volt. Elégedetten beszélt erről, mintha most már minden rendben lenne. A házak széthullottak körülöttünk, de a leomló házak, a vinnyogó és bujkáló emberek nem érdekelték. Egy németről beszélt, aki régen élt, száz év előtt vagy még régebben... itt Rómában van egy kávéház, ahol a múltkor üldögéltem veled, a Greco, azt mondják, odajárt az a német vagy száz és még több év előtt... ne törd a fejed, én sem emlékszem a nevére... A kopasz azt mondta, ez a német úgy hitte, a növények, meg az állatok, meg az egész föld mind egy kaptafára készültek... érted ezt? Olyan lázasan, elmerülten olvasott azokban a hetekben, amikor bombázták Budapestet, mintha elmulasztott volna valamilyen nagy tennivalót... Mintha egész életében mással foglalkozott volna. Mint aki amerikázott, és most már nincs ideje pótolni mindent, amit tudni szeretne, például nincs módja reá megtudni a világ szerkezetének titkát... Ilyenkor csendesen ültem egy sarokban, néztem és kinevettem. De oda sem figyelt, nem törődött velem, ahogy a bombákkal sem törődött.

Ez az ember mindig magázott. Ő volt az egyetlen az uram világából, az úrfélék közül, aki bizalmas helyzetben sem tegezett. Mit mondasz?... Akkor nem volt igazi úr?... Csak író volt, nem úr?... Milyen okos vagy. Lehet, hogy igazad van, nem volt úr, mert mindig tisztelettel beszélt velem. Mikor még cseléd voltam, elküldött hozzá az uram, hogy nézzen meg, vizsgáljon meg... Mentem engedelmesen, mint a birka. Úgy küldött az uram ehhez a barátjához, ahogy elküldött a családjá a bőrorvoshoz, mert biztosan akarták tudni, nincs-e franc az új cselédben?... Akkor a kopasz volt az uram számára a bőrorvos, csak éppen nem a bőrről volt szó, hanem valami másról... arról, miféle vagyok belülről?... Az író vállalta, hogy megvizsgál, de láthatóan kedvetlenül fogadott. Valahogy lenézte az egészséget, az uram ötletét, ezt a lelkiklinika-ostobaságot, amit a férjem zavarában kitalált... Hümmögve nyitott ajtót. Leültetett, és nem kérdezett sokat, inkább csak nézegetett.

Nem nézett arra, akivel éppen beszélt. Mindig máshová nézett.

Mint akinek rossz a lelkiismerete és kerüli az egyenes pillantást. De aztán átmenet nélkül villant egyet a szeme, és egyszerre érezted, hogy ez az ember most téged néz, személyesen. Ilyenkor nagy erővel nézett. Azt mondják, így faggatják a komcsik a gyanúsokat. Nem lehetett elfordulni a nézése elől. Nem lehetett elbújni a pillantása elől semmiféle modoros mesterkedésbe, köhéscselésbe, fészkelődő közömbösségbe. Úgy nézett, mint aki birtokba vesz, megérint. Mint az orvos, amikor a műtőasztalon vinyogó beteg fölé hajol, kezében a kés, szája előtt a fertőtlenítő, védő géz, és a beteg nem is lát mást, csak a könyörtelen kést. És a kutató szemet, amely most behatol a beteg testébe, és meglátja a valóságban a méhet vagy a vesét... Ritkán nézett így. És nem sokáig... Úgy látszik, nem tudott hosszú időn át áramot adni ebbe a nézésbe. De akkor így nézett engem, a barátja testet öltött rögeszméjét, egy hosszú pillanaton át. Aztán elfordult, szemében kialudt az áram, a fény. Ezt mondta:

– Elmehet, Áldozó Judit.

Elmentem. Nem is láttam többé, tíz éven át. Akkor már nem jártak össze az urammal.

Soha nem tudtam meg, de gyanítom, hogy ennek az embernek volt valami köze az uram első feleségéhez. Mikor elváltak, az asszony külföldre utazott. Egy ideig itt élt, Rómában. Aztán visszajött Pestre, és ott éledélt, nagyon csendesesen, senki nem hallott felőle. Néhány hónappal a háború kitörése előtt halt meg. Hirtelen pusztult el, egy vérrög felszaladt a szívébe, pillanat alatt meghalt. Később mindenfélét fecsegték, ahogy ez már szokás, amikor meghal egy fiatal teremtés, akinek színre-szemre nincs különösebb baja... Azt is mondták, öngyilkos lett. De senki nem tudta, miért követett el öngyilkosságot ez a gazdag fiatalasszony? Szép lakása volt, utazott, ritkán ment emberek közé, tapintatosan élt... Nyomoztam utána, ahogy illik, amikor egy nőnek köze van egy másik nő emberéhez... De nem tudtam meg semmi biztosat a pletykáról.

Az ilyen hirtelen halálról azért én is tudok valamit... Nem nagyon hiszek az orvosoknak, csak éppen elszaladok hozzájuk, visítva, rögtön, mihelyst valami baj van, ha megvágtam a kisuj-

jam vagy fáj a torkom... De azért nem hiszek nekik, mert van valami, amit csak mi, betegek tudunk és az orvosok nem tudják... Én csak azt tudom, hogy az a hirtelen halál... , amikor nincsen semmiféle előjel, makkegészséges valaki... nem egészen lehetetlen. Ez az én fura barátom, az író és kuruzsló, tudott erről valamit. Nézd, amikor megismertem, néha olyan különösen éreztem magam... Minden pillanatban azt hittem, hogy nahát, vége, meghalok... Egy óvóhelyen találkoztam a kopasszal, Budán, este hatkor, váratlanul. Sok ezer ember szorongott a sziklabarlangban.

Olyan volt az egész, mint a búcsú, amikor barlangokban tolong és kántálva imádkozik a nép, mert pestis van a városban. Ő ismert meg, intett, üljek mellé a padkára. Hát melléje ültem, hallgattam a tompa, távoli robbanásokat. Lassan derengett, hogy ez az ember, akinél jártam egyszer, mert az uram kívánta, hogy vizsgáljon meg... Egy idő múltán megszólalt, azt mondta, álljak fel, és menjek vele.

Még nem fújták le a riasztást, üres volt a budai síkátor, halotti csendben sétáltunk, mint egy kriptában. A régi várbeli cukrászda előtt mentünk el, tudod, az a százéves helyiség a Várban, a finom bútorokkal... Ide léptünk be, légítámadás közben.

Kísérteties volt az egész, mint valamilyen túlvilági randevú... A cukrászda tulajdonosai, őslakó várbeliek... éppen úgy, mint az elárusító kisasszony... mindenki leszaladt a szirénajelre a pincébe. Egyedül voltunk a mahagóni bútorok között, az organtinnal letakart, sütőporos hadisütemények, az avas krémesek és száraz habcsókok, az üvegpalcokon felállított vaníliakörös üvegek között. Senki nem fogadott, senki nem felelt a köszöntésünkre.

Leültünk, vártunk. Még mindig nem beszéltünk. Messze, a Duna túlsó partján, dörögtek a légvédelmi ágyúk, és tompa dörrenéssel hullottak az amerikai bombák. Fekete füstfelhő gomolygott a Vár fölött, mert a repülők eltalálták és felgyújtották az egyik olajtároló tartályt a folyó balpartján... De erre sem figyelünk.

Udvariasan, mint aki otthon van, kérés és felszólítás nélkül nekilátott a vendéglátásnak. Likört töltött két pohárkába, kré-

mest és diósszeletet helyezett egy tányérra. Olyan otthonosan mozgott a régi cukrászdában, mintha mindennapos vendég lenne itt. Megkínált, és akkor megkérdeztem, ismerős-e itt, szokott-e idejárni? . . .

– Én? . . . – és kezében a likőröspoharakkal, csodálkozva nézett reám. – Dehogyan. Talán harminc év előtt, diákkoromban voltam itt utoljára. Nem – mondta határozottan, körülnézett és a fejét rázta –, nem emlékszem pontosan, mikor jártam itt.

Koccintottunk, majsoltuk a süteményeket és beszélgettünk. Mikor lefújták a bombatámadást, és egy öregasszony, a tulajdonosnő meg az elárúsítónő előkerültek a pincéből, ahová a légiveszély szirénajelére ijedtükben ész nélkül lefutottak, már bizalmasan csevegtünk. Így kezdődött újra az ismeretségünk.

Nem lepett meg ez a természetesség. Később sem lepett meg semmi, amikor vele voltam. Ha levetkőzik anyaszült meztelenre, és énekelni kezd, mint a vallásos bolondok az utcákon, az sem lep meg. Ha szakállasan látom egy napon, és azt mondja, a Sínai-hegyről jön, ahol éppen elbeszélgetett az Úristennel, az sem lep meg. Ha felszólít, hogy játsszunk vöröspeccsenyét, és aztán tanuljak meg spanyolul, vagy sajátítsam el a késdobálás titkait, az sem lep meg.

Így aztán nem lepett meg az sem, hogy nem mutatkozott be, a nevem sem kérdezte, és nem emlékezett az uramról. Csak úgy beszélt, tett és vett a kísértetiesen elhagyott cukrászdában, mintha minden szó felesleges lenne, mintha a lényegeset az emberek szavak nélkül is tudnák . . . Mintha semmi nem lenne unalmasabb és feleslegesebb, mint a kísérlet, hogy mi ketten elmeséljük egymásnak, kik és mik vagyunk. Vagy arról beszéljünk, amit szavak és bemutatkozás nélkül amúgy is tudtunk, a régi történetet a halott asszonyról. Vagy arról csevegjünk, hogy valamikor cseléd voltam, és az uram egyszer elküldött hozzá, a lélekbúvárhoz, vizsgáljon meg, nem vagyok-e társadalmi szempontból rühös vagy nyavalyatörős? . . . Folytattunk egy párbeszédet . . . mintha az élet az emberek között nem is lenne más, mint örök párbeszéd, amelyet a halál csak megszakít egy lélegzetvétel idejére.

Nem kérdezte, mi van velem mostanában, hol élek, kivel vagyok? . . . Csak azt kérdezte, ettem-e már paradicsommal töltött olajbogyót?

Először úgy rémlett, örült az, aki ilyesmit kérdez. Ezért hosszasan néztem a szemébe, a kutató, zöldesszürke szemének pillantását figyeltem, ezt az aggályosan komoly emberi szempárt. Úgy nézett reám, a robbanó bombák között, a csendes cukrászdában, olyan mélységes figyelemmel, mintha mindkettőnk élete múlna a válaszon.

Elgondolkoztam, mert nem akartam becsapni. Azt feleltem, hogy igen, ettem, hogyne ettem volna. A Sohóban ettem egyszer, Londonban, az olasz negyedben, egy kis vendéglőben, ahová a görög vezetett el. De a görögöt nem említettem, úgy gondoltam, fölösleges, hogy az olajbogyóval kapcsolatban a görögről is beszéljek.

– Akkor jó – mondotta megkönnyebbülten.

Félénk hangon – soha nem mertem úgy igazán a szívem szerint szólni hozzá – megkérdeztem, mi van abban különösen jó, hogy ettem már paradicsommal töltött olajbogyót? . . .

Meghallgatta a kérdést, komolyan. Aztán sebesen beszélni kezdett:

– Mert már nem kapni – mondotta szigorúan. – Budapesten már egyáltalán nem kapni olajbogyót. Régen vásárolhatott a belvárosban, a jó hírű csemegésnél . . . – és mondott egy nevet. – De paradicsommal itt mifelénk soha nem töltötték az olajbogyót. Ez azért van, mert Napóleon, amikor errefelé járt a hadaival, csak Győrig jutott el.

Rágyújtott és bólogatott, mintha nem is lenne más mondanivalója. Egy régi bécsi ingaóra ketyegett a fejünk fölött. Ezt a ketyegést hallgattam. Meg a tompa távoli dörrenéseket . . . olyan hang volt az, mintha egy belakott vadállat büfögne valahol. Olyan volt az egész, mintha álmodnék. Nem volt boldog ez az álom . . . mégis, különös nyugalmat éreztem. Később is, mindig, amikor vele voltam . . . De nem tudom ezt megmagyarázni neked. Soha nem voltam boldog a társaságában . . . Néha gyűlöltem, sokszor dühített. De meg kell őszintén mondjam, soha nem unatkoztam,

amikor vele voltam. Nem voltam nyugtalan, sem türelmetlen... Mintha levetném egy ember társaságában a cipómet vagy a mell-tartót, mintha levetnék mindent, amire az emberek tanítottak. Egyszerűen csak nyugodt voltam, amikor vele voltam. A háború legdühösebb hetei akkor következtek. De soha nem voltam olyan nyugodt, elégedett, mint azokban a hetekben.

Néha gondoltam arra is, kár, hogy nem vagyok a szeretője... Nem, mintha vágyakoztam volna, hogy lefeküdjek vele. Vénült már, a foga sárga volt, a szeme alatt táská. Még reménykedtem is, hogy tehetetlen, azért nem néz reám úgy, mint ahogy illik egy nőre nézni. Vagy a fiúkat szereti, nem kell neki a nő?... Így reménykedtem. De nem tapasztaltam mást, csak azt, hogy nem törődik velem. Sokszor tisztogatta a szemüvegét, aggályosan, ahogy a gyémántköszörűs gyalulja a nyers követ. Nem volt lompos, de ha agyonütsz, nem tudnám megmondani, milyen ruhát viselt? Látod, az uram minden ruhájára emlékezem! De ennek az embernek a testi külseje elmúlt az emlékezetemből, ruhástul.

Ezt mondta még az olajbogyóról:

– Budapesten soha nem lehetett igazi, paradicsommal töltött olajbogyót kapni. A régi, békebeli békében sem árultak ilyesmit. Legföljebb olyan kis fekete, aszott, susinka olajbogyókat árultak, töltelék nélkül. Igazi, töltött olajbogyót még Olaszországban is csak itt-ott lehetett kapni.

Felemelte mutatóujját, homlokára tolta a pápaszemet. Így mondta:

– Különös ez. Olyan foszlós, omlós, fanyar, paradicsommal töltött virágillatú olajbogyót csak Párizsban lehetett kapni, a Ternes városnegyedben, a Szent Ferdinándról elnevezett utca sarkán, egy olasz eredetű csemegésnél, a húszas évek vége felé.

Mikor ezt elmondta, mikor végre értésemre adta mindazt, amit a paradicsommal töltött olajbogyóról az emberi fajtának ebben a fejlődési korszakában egyáltalán tudni lehetett, elégedetten nézett maga elé, és fél kézzel simogatta kopasz fejét.

Hát ez bizony megőrült, így gondoltam. Megszeppenve néztem. Itt ültem, a Várban, a bombázott város felett egy örült társa-

ságában, aki valamikor az uram barátja volt. De nem éreztem rosszul magam. Mindig egyformán éreztem magam, amikor a társaságában voltam.

Szelíden, ahogy az őrülttel beszél az ember, megkérdeztem, miért gondolja, hogy a jelen vagy a távolabbi jövőm szempontjából előnyös az olajbogyó, amelyet valóságosan ettem valamikor, a londoni Soho nevű városnegyed egyik kis olasz vendéglőjében? . . . Meghallgatta a kérdést, kissé oldalt hajtotta fejét, a meszszibe nézett, mint mindig, mikor gondolkozott.

– Mert vége a műveltségnek – mondta barátságosan, türelmesen. – Mindennek vége, ami a műveltséghez tartozott. Az olajbogyó csak egy kis íz volt a műveltségben. De ez a sok kis íz és gyönyörűség, nagyszerűség együtt adta meg a közös zamatát annak a csodálatos főzetnek, aminek műveltség a neve. Ez most mind elpusztul – mondta, és felemelte kezét, valamilyen karmesteri mozdulattal, mint aki beinti a pusztulás fortissimóját. – Elpusztul akkor is, ha az alkatrészek megmaradnak. Az is lehetséges, hogy árulnak a jövőben is valahol paradicsommal töltött olajbogyót. De elpusztul az emberfajta, amelynek öntudata volt egy műveltségről. Már csak ismereteik lesznek, és ez nem ugyanaz. A műveltség élmény, kérem szépen – mondta paposan, felemelt kézzel. – Állandó élmény, mint a napsütés. Az ismeret csak culág – és vállat vont. Aztán udvariasan ezt mondta:

– Ezért örülök, hogy maga legalább ismerte még az olajbogyót.

S mintha a világban is pontot tennének minden után, amit mondott, egy közeli dörrenés megremegtette a házat.

– Fizetni – mondta, és felállott, mint akit ez az istentelen robbanás figyelmeztetett, hogy más tennivaló is van a világban, mint eltemetni a műveltséget.

Udvariasan előreengedett. Együtt mentünk le a néptelen Zerge-lépcsőn, szótlánul. Így kezdődött az ismeretségünk.

Egyenesen a lakására mentünk. Átmentünk a szép hídon, amely néhány hónap múltán a vízbe roskadt. Már akkor is lógtak a híd lánctartóin az ekrazitos dobozok, mert a németek alaposan, idejében felkészültek a hidak robbantására. A robbanóanyaggal töltött csomagokat nézegette, olyan szakszerű, nyugodt pillantás-

sal, mintha nem is érdekelné más, mint a csomagok ügyes elhelyezése.

– Ez is elpusztul – mondta a híd közepén, és a nagy vasívekre mutatott, amelyek némán, belső súlyuk valóságos lendületével tartották a hatalmas hidat. – Tökéletesen elpusztul. Miért, azt kérdi? . . . Kérem szépen – mondta sebesen, mintha önmagának felelne egy bonyolult vitában – , ha az emberek komolyan, nagy szaktudással, sokáig készülnek valamire, akkor az végül is sikerül. A németek kitűnő robbantók – mondta elismerő hangon. – Senki nem tud olyan tökéletesen hidat robbantani, mint a német pirotechnikusok. Tehát felrobbantják majd a Lánchidat, és aztán sorjában a többi hidat, mint ahogy felrobbantották Varsót vagy Sztálingrádot. Tökéletesen tudnak robbantani – mondta komolyan, elismerő hangon. – És – felemelt karral, mintha a halálra ítélt híd közepén figyelmeztetni akarna a németek csodálatos robbantási képességeinek jelentőségére – megállott.

– De hiszen ez borzalmas – mondtam önkéntelenül, lélekszakadva. – Ezek a gyönyörű hidak . . .

De nem fejezhettem be a mondatot.

– Borzalmas? – kérdezte elnyújtott hangon, és oldalt hajtott fejjel nézett reám. Magas volt, fejjel magasabb, mint én. Sirályok keringtek a nagy híd ívei között, ember alig járt erre a veszélyes, alkonyati órában.

Különös hangon kérdezte, miért borzalmas, hogy elpusztulnak a csodálatos hidak? Mintha meglepné, hogy felhördültem.

– Miért? – kérdeztem ingerülten. – Maga nem sajnálja a hidakat? És az embereket? Mindent és mindenkit, aki ilyen oktalanul elpusztul . . .

– Én? . . . – kérdezte.

Megint elnyújtott, tanácstalan hangon szólott, mintha mélységesen meglepné a kérdésem. Mintha soha nem gondolt volna eddig a pusztulásra, a háborúra, az emberi szenvedésre.

– Dehogynem – mondta lelkesen és meglegette a kalapját. Felderült, lelkesedve beszélt. – Még hogy én nem sajnálom a hidakat, az embereket! . . . Nahát, kérem! . . . Még hogy én nem! . . . – mondta és csettintett, különös mosollyal, mintha mulattatná ez

a képtelen föltevés, otromba vádemelés. – Soha... érti?... – és felém fordult, közel hajolt az arcomhoz, fenyegetően nézett a szemembe, mint egy hipnotizőr –, soha nem foglalkoztam komolyan mással, csak azzal, hogy sajnáltam a hidakat és az emberiséget!...

Ezt mondta, és nehezen lélegzett, mint akit megbántottak és visszatartja a könnyeit. Színész, gondoltam hirtelen. Bohóc, komédiás!... De a szemébe néztem, és megdöbbenve láttam, hogy ez a szürkészöld szempár enyvesen elhomályosodik. Nem hittem annak, amit láttam. De nem lehetett félreérteni... ez az ember sírt. Csorogtak a könnyei.

És nem szégyellte, hogy sír. Nem is törődött vele. Mintha külön sírna a szeme, függetlenül az akaratától vagy szándékától.

– Szegény híd – mormogta, mintha ott sem lennék. – Szegény, gyönyörű híd!... És szegény emberek!... Szegény, szegény emberiség!...

Így óbégatott. Mozdulatlanul állottunk. Aztán kézfejjel letörölte könnyeit, kezét a kabátzsebhez dörzsölte, megszáritotta. Szífogott. Az ekrazitos dobozokat nézte. Fejét csóválta, mintha valamilyen eszeveszett rendetlenséget látna, mintha a szegény emberiség vásott kópék bandája lenne, s ő, az író, nem tehet semmit, nem tudja jó szóval, sem nádpálcával észre téríteni és rendre szoktatni ezeket a haszontalan kamaszokat.

– Igen, ez mind elpusztul – mondta aztán, és sóhajtott. De a hangjában különös elégedettséget éreztem. Mintha minden tervszerűen történne. Mintha ez az ember papíron, ceruzával kiszámította volna, hogy bizonyos emberi hajlamok menthetetlenül bizonyos következményekkel járnak, és ezért most –, amikor könnyezik és óbégat – szíve mélyén elégedett is, mint egy jó szakember, aki látja, hogy számításai nem csalták meg.

– No – mondta aztán, röviden – menjünk haza.

Így beszélt, többes számban. Mintha mindenben megállapodtunk volna. És tudod, mi volt a legkülönösebb? Én is úgy éreztem, mintha mindent megbeszéltünk volna – mindent, ami lényeges, ami kettőnkre tartozik, mintha valamilyen hosszú vita és alkudozás után megegyeztünk volna. Miben?... Ez a megegyezés éppen úgy jelenthette, hogy az elkövetkező időben a szeretője

leszek, mint azt, hogy felfogad cselédnek. Szótlanul elindultunk „haza”, végig a halálra ítélt hídon. Gyorsan járt, én szaporáztam a lépéseimet, hogy el ne maradjak. Útközben nem nézett reám. Mintha elfeledte volna, hogy kísérem. Mintha egy kutya porosz-kálna a nyomában. Vagy egy háztartási alkalmazott ballagna mellette, aki elkísérte valamilyen beszerzési körútra a gazdát... És én úgy szorítottam a hónom alá a szatyromat, amiben a rúzszt, púdert, meg az élelmiszerjegyeket cipeltem, mint sok idő előtt a batyumat, mikor elindultam Pesten állást keresni. Úgy mentem mellette, mint a cseléd a gazdája nyomában.

És ahogy mentünk, mendegéltünk, egyszerre különösen megnyugodtam. Tudod, akkor már hosszú ideje voltam úrinő a világban. Az orrom is olyan előkelően fújtam, mintha éppen kerti ünnepély zajlana körülöttem a Buckingham-palotában... Néha eszembe jutott, hogy az apám nem használt soha zsebkendőt... azért nem használt, mert nem volt neki. Nem is tudta, mi a zsebkendő... Úgy tüszentett, hogy két ujjával megfogta az orra hegyét. Aztán beletörölte az ujját a nadrág szárába. És én is így fújtam az orrom, pesztra koromban, ahogy apámtól tanultam. De most, amikor ennek az embernek az oldalán totyogtam, felderültem, mint aki fáradságos és fölösleges mutatványok után végre megpihen. Mert biztosan tudtam, ha most, a Széchenyi-szobor előtt, hirtelen tüszögök egyet, két ujjal fogom az orrom, s aztán beletörölöm a kezem a finom santung ruhám szoknyájába... ez az ember oda sem figyel. Vagy ha abban a pillanatban történetesen reám néz, nem háborodik fel, nem vet meg és nem néz le, hanem érdeklődéssel figyeli, amint egy úrias ruhába öltözött, nőnemű élőlény az utcán paraszti módra fújja az orrát... úgy figyel majd, mintha egy idomított állat szokásait bámulná. És ebben volt valami megnyugtató.

Felmentünk a lakására. Nyugodt voltam, mint aki hazamegy. Mikor kinyitotta az előszobaajtót és beengedett a sötét, kámfor-szagú folyosóra, azt a nyugalmat éreztem, mint nagyon régen, amikor feljöttem a pusztáról Pestre, és elszegődtem a volt uram szüleihez mindenesnek. Nyugodt voltam, mert tudtam, hogy a vad és veszélyes világban végre fedél van a fejem felett.

Ott is maradtam, mindjárt ott ragadtam éjszakára. Rögton elaludtam. Hajnalban arra ébredtem, hogy meg akarok halni.

Nem volt ez szívroham, édesem . . . az is volt, de másféle is volt. Nem fájtt semmi. Szorongást sem éreztem. Édes nyugalom áradt el egész testemben, a halál nyugalma. Úgy éreztem, megszűnt ketyegni a mellemben a szerkezet, lejárt a rugó. A szívem egyszerre megunt a robotot, nem vert többé.

Amikor felnyitottam a szemem, láttam, hogy ott áll a heverő mellett, és a csuklóm fogja, az érverésem tapintja.

De másképpen fogta a csuklóm, mint az orvosok. Úgy tapintotta az érverésem, ahogy egy művész tapintja a hangszeren a húrokat, vagy ahogy egy műremeket tapogat egy szobrász. Mind az öt ujját tapintotta az érverésem. Éreztem, hogy az öt ujjhegye külön társalkodik a bőrömmel, a véremmel, s mindezen át a szívemmel. Úgy tapintott, mint ahogy lát valaki a sötétben. Mint a vakok, akik a kezükkel látnak. Vagy a süketek, akik szemükkel hallanak.

Még az utcai ruhát viselte, nem vetközött le. Éjfél elmúlt már. Nem kérdezett semmit. A halántéka körül, aztán a tarkóján, a kopasz feje alján kócos volt a haja. A másik szobában égett az asztali lámpa. Megértettem, hogy ott ült és olvasott az éjszakában, amíg aludtam és aztán egyszerre meg akartam halni. Most itt állott a heverő mellett, ahol ágyat vetettem és tevékenyen sürgölődni kezdett. Citromot hozott, porcukrot kevert a citromlébe és megitatott az édes-savanyú keverékkel. Aztán kávéfőzőt főzött egy kis vörösréz kannában, méregerős török kávéfőzőt. Egy orvosságos üvegből húsz csepp folyadékot csorgatott egy pohárba, elkeverte kevés vízzel az oldatot és a torkomba öntötte.

Éjfél elmúlt, megint bögték a szirénák. De nem figyeltünk a vészesszóra. Ő csak olyankor járt a légitámadások idejében óvóhelyre, ha utcán érte a riasztás és a rendőr lezavarta valamelyik pincébe. Máskülönben a lakásban maradt és olvasott. Szeretett ilyenkor olvasni, azt mondta, végre csend van a városban. Csakugyan csend volt, mint a túlvilágon lehet . . . A villamosok, autók nem jártak, csak a légelhárító ágyúk durrogtak, meg a bombák. De ez nem zavarta.

Ült a kerevet mellett, és néha megfogta a csuklóm. Csukott szemmel feküdtem. Erősen bombáztak abban az órában. Soha ilyen nyugodtnak, biztosnak, védettnek és rejtettnek nem éreztem magam. Miért? . . . Talán, mert az emberi segítséget éreztem. Amit nagyon nehéz kapni az emberektől. Az orvosoktól is nehéz kapni. Ez az ember nem volt orvos, de tudott segíteni. Úgy látszik, amikor baj van, a művészek tudnak segíteni. Talán csak ők tudnak már segíteni . . . igen, te, drágám és minden művész. Ő egyszer szórakozottan azt mondotta, régen nem volt külön a művész, a pap, az orvos . . . Minden egy volt. Aki tudott valamit, az művész volt. Valahogy ezt éreztem, és ezért voltam olyan nyugodt abban az órában . . . nyugodt, csaknem boldog.

Egy idő múltán megint éreztem, hogy ketyeg a szívem. A szerkezet működni kezdett a mellemben, mint a panoptikumban, ahogy láttam egyszer Nyíregyházán, kisleánykoromban. Ott mutattak egy haldokló pápát, viaszból. A pápa mellét mozgatta egy szerkezet. Így éreztem én is, hogy megint működik a szívem.

Felnéztem reá, szerettem volna, ha mond valamit. Még nem volt erőm beszélni. De ő már tudta, hogy elmúlt a veszélyes pillanat. Barátságosan kérdezte:

– Vérébaja volt? . . .

A kérdés nem ijesztett, nem is bántott. Természetesen hangzott, mint minden, amit mondott. Intettem, hogy nem volt vérebajom, és tudtam, hiába hazudnék, ez az ember úgyis tudja, mikor hazudik valaki . . . Aztán megkérdezte, hogy mennyi cigarettát szívok napjában? Tudod, én régebben soha nem cigarettáztam, legalábbis nem olyan mértékten, mint mostanában itt, Rómában. Itt kezdettem ebbe a vad füstölésbe, a pácolt amerikai dohány pöfékelésébe. De akkor még csak étkezés után gyújtottam néha egy cigarettára. Ezt is megmondtam neki. És megkérdeztem:

– Mi ez? – és a mellemre tettem a kezem, a szívem táját mutattam. Nagyon gyöngé voltam. – Mi volt ez? Soha nem éreztem ilyesmit? . . .

Figyelmesen nézett. Ezt mondta:

– A test emlékezik.

De nem mondta meg, mi az, amire a test emlékezik? . . . Egy ideig nézett még, aztán felkelt, lassú, vontatott léptekkel, mintha bicegne kissé, átment a másik szobába, becsukta maga mögött az ajtót. Egyedül maradtam.

Később is így hagyott egyedül, reggel vagy éjjel, akármikor. Mert egy idő múltán már bejelentés nélkül érkeztem hozzá. Kulcsot is adott, mellékes mozdulattal, mintha ez lenne a legtermészetesebb. Volt egy bejárónője, aki takarított reá, néha főzött is neki. De háztartás nem volt körülötte. Minden olyan laza volt . . . a lakása is, ez a szabályos polgári lakás, a régi bécsi bútorokkal. Semmi rendkívüli nem volt a lakásban, három szoba, egy újbérház ötödik emeletén. Az egyik szoba tele könyvekkel.

Akármikor jöttem, éjjel-nappal megvendégelt. Finom falatokat varázsolt elő valamilyen láthatatlan élestarból, például tengeri rákot dobozban. Amikor már mindenki babot evett, ananászkonzervvel traktált. Régi pálinkával is kínált. Ő nem ivott soha pálinkát, de mindig tartott bort a kamrában. Különös borokat gyűjtött, franciát, magyart, németet, somlóit, burgundit és rajnait, pókhálós palackokat. Úgy gyűjtötte a ritka borokat, mint más a bélyegeket vagy a finom porcelánt. És amikor felbontott egy ilyen ritka palackot, olyan komolyan, áhítatosan nézegette és ízlelte a bort, mintha pogány pap lenne, aki áldozatra készül. Nekem is töltött néha, de nem szívesen. Valahogy nem ítélt méltónak a borra. Inkább pálinkával itatott. Azt mondta, a bor nem női ital.

Voltak ilyen meglepő nézetei. Általában kissé merev volt az ítéleteiben, mint az öregedő emberek, akik már nem szeretnek vitatkozni.

Nagyon meglepett a rend, ami körülvette a lakásban. Nagy rend volt a szekrényeiben, a fiókokban és a polcokon, ahol a kéziratokat és a könyveket tartotta. Nem a takarítónő tartotta itt a rendet, hanem ő, személyesen. Belőle áradt a rend, ő volt ilyen mániákusan rendtartó. A cigarettahamut, a csikket például nem tűrte a hamutálcában, minden félórában eltüntette egy bronz vederben, amelyet este aztán saját kezüleg ürített ki a szemétko-

sárba. Az íróasztalán olyan rend volt, mint egy mérnöki hivatalban a rajzolóasztalon. Nem láttam soha, hogy bútort tologatott volna, de akármikor érkeztem, a nap vagy az éjszaka kiszámíthatatlan óráiban, mindig olyan volt a lakás, mintha a takarítónő éppen az elébb ment volna el... Benne volt a rend, a személyében és az életében. De... ezt csak később értettem meg, és ma sem tudom, igazán és jól értettem-e?... Tudod, ez már nem volt eleven rend. Mesterséges rend volt, mert amikor éppen kezdett szét-eszni mindenféle rendtartás a világban, ő valahogy nekilátott, hogy őrizze és ápolja a maga külön, személyes rendjét. Mintha a széteső világgal szemben ez lenne az utolsó védekezési lehetősége, a személyes, a kicsinyes, a szöszmötölő rendtartás... Mondom, nem értem ma sem. Csak elmondom.

De akkor éjjel megnyugodott a szívem. Neki volt igaza, a test emlékezett. Mire?... Akkor nem tudtam, de most már megmondhatom... Az uramra emlékezett. Soha nem gondoltam én már abban az időben az uramra, évek óta nem láttam, nem is kerestem. Azt hittem, elfeledtem. De a bőröm, a vesém, tudom is én, a szívem... hát nem feledték el. És amikor beléptem ennek a kopasz embernek, a volt uram barátjának az életébe, egyszerre emlékezni kezdett a testem. Minden az uramra emlékezett ennek az embernek a társaságában... ahogy felmerült a semmiből, ez a kopasz, szótlán ember olyan volt, mint egy rosszkedvű, elfásult varázsló, aki már nem akar semmiféle kunsztot, varázslatot. Eltelt egy idő, amikor végre megértettem, mit keresek nála, mire emlékezem?...

Álomszerű volt ez az idő. Minden olyan valószínűtlen volt, mint az álomban. Az embereket halálra fogdosták, mint a sintérek a kutyákat. A házak összedőltek. A templomokban tolongott a nép, éppen úgy, mint a strandokon. Kevesen laktak csak odahaza, ezért nem tűnt fel, hogy bejáró személy vagyok az idegen lakásban.

Tudtam, hogy nem szabad hibát csinálnom, mert akkor kidob. Vagy megszökik, otthagyja nekem a lakást, és a háború legforróbb pillanatában odébbáll. Tudtam, ha törleszkedem, kínálkozom, kinyitja az ajtót, és fel is út, le is út. Azt is tudtam, hogy sem-

miben nem segíthetek neki, egyszerűen azért, mert nincs szüksége semmire. Olyan ember volt ez a szerencsétlen, aki mindent elviselt, a megaláztatást és nélkülözést is... csak egyet nem bírt, a segítséget.

Mit kérdezel? Gógös volt? Hát persze, gógös is volt. Nem tűrte a segítséget, mert gógös volt, magányos. De később megértettem, más is volt ennek a gógös magánynak az alján. Valamit féltett... nem a személyét, mást. A műveltséget féltette. Ne vigyorgj. Az olajbogyóra gondolsz, azért röhögsz, igaz?... Mi, prolik, édes angyalom, nem értjük, mi a műveltség. Mi azt hisszük, ha valaki betéve tud valamit, vagy finnyásan él, nem köp a padlóra, nem büfög evés közben... szóval ilyesmi. De a műveltség más. Nem az, hogy az ember bemagol, és aztán tud valamit. Vagy megtanulja, hogyan kell illedelmesen viselkedni... Más. És ez az ember ezt a másféle műveltséget féltette. Nem akarta, hogy segítsenek neki, mert már nem hitt az emberekben.

Egy ideig azt hittem, a munkáját félti ebben az ocsmány világban. De amikor jobban megismertem, elképedtem, mert megtudtam, hogy ez az ember már egyáltalán nem dolgozik.

Mit csinált, kérded? Hát csak olvasott meg sétált. Te ezt nem érted, mert vérbeli művész vagy, profi dobos. El sem tudod képzelni, hogy ne doboljál. De ez az ember író volt, olyan író, aki már nem akart írni, mert nem hitt abban, hogy az írott szó változtatni tud az emberi természetben. Nem volt forradalmár, nem akarta megváltani a világot, mert nem hitt abban, hogy akármiféle forradalom megváltoztatja az emberi természetet. Egyszer, mellékesen mondotta, nem érdemes rendszereket változtatni, amíg az emberek az új rendben ugyanolyanok maradnak, mint voltak a régiben. Ő mást akart. Saját magát akarta megváltoztatni.

Nem érted, persze, hogy nem érted. Sokáig én sem értettem, nem is hittem neki... Csak jártam körülötte, nesztelenül. És örültem, hogy megtűr. Akkortájt sok lakásban éltek így rejtőző emberek, férfiak és nők, leginkább zsidók, akik menekültek a keretlegények elől... Jó, jó, nyughass. Elhiszem, hogy nem tudod, mi volt akkor Pesten... Nem tudhatod, hogy az emberek úgy éltek, mint a rovarok, nesztelenül. Sokan szekrényekben

aludtak, mint nyáron a molyok a naftalinos fiókban. Ilyen módon tanyáztam én is az ő otthonában. Hang nélkül, életjelek nélkül.

Nem figyelt reám. De néha felriadt, és mintha észrevenne, mosolygott, kérdezett valami közömbösséget, derűsen és udvariasan, de mindig úgy, mintha már nagyon régen társalognánk.

Egyszer este hétkor érkeztem a lakásba, már őszi szaga volt az estének és korán sötétedett. Beléptem, láttam a kopasz fejét, amint az ablak előtt ül a homályos szobában. Nem olvasott, összefont karral ült, és így bámult ki az ablakon. Meghallotta a léptem, de nem nézett hátra. A vállán át mondta:

– Maga ismeri a kínai számjegyeket?

Néha azt hittem, valóságosan bolond. De már kitanultam a módját, hogyan kell bánni vele . . . Rögtön folytatni kellett a társalgást, átmenet és fölösleges bevezetés nélkül, ott, ahol ő elkezdte. Azt szerette, ha csak egy-két szóval felelek neki, mint az igen és a nem. Ezért engedelmesen feleltem. Azt mondtam, fogalmam sincsen, milyen számjegyeket írnak a kínaiak?

– Én sem tudom – mondta nyugodtan. – Az írásukat sem értem, mert nem betűkkel írnak, hanem fogalmakat rajzolnak. A számjegyeikről fogalmam sincsen. Biztos csak az, hogy nem írnak arab számjegyekkel. A görög számrendszert sem használhatják, az ő számrendszerük régibb. Tehát feltehető – ez kedves szava volt, és ilyenkor felemelte horgas mutatóujját, mint a tanító, amikor nehézfejű nebulóknak magyaráz valamit –, hogy vannak számjegyeik, melyek nem hasonlítanak a nyugati és keleti számjegyek egyikéhez sem. Éppen ezért – mondta ünnepélyesen – nincs technikájuk. Mert a technika az arab számjegyekkel kezdődik.

Gondterhesen bámult ki a szürke, mustszagú estébe. Láthatóan nyugtalanította, hogy a kínai számrendszer nem olyan, mint az arab. Bámultam és hallgattam, mert a kínaiakról mindössze annyit tudtam, hogy nagyon sokan vannak, sárgák és mindig mosolyognak. Ezt egy képes újságban olvastam.

Ezért félénken megkérdeztem:

– Az arab számjegyekkel kezdődik a technika? . . .

Ebben a pillanatban, közel, valahol a Várhegy aljában hatal-

mast durrantott egy légvédelmi ágyú. Felnézett a Várhegy irányába és örömteljes hangon mondotta:

– Igen – és bólogatott, mint aki örül, hogy nyomós érveléssel segítségére sietnek egy vitában. – Hallotta ezt a robbanást? . . . Ez a technika. Ehhez kellett előbb az arab számjegyek. Mert a görög és római számjegyekkel nem volt könnyű szorozni, sem osztani. Gondolja csak el, mennyi idő kellett hozzá, amíg valaki görög számjegyekkel leírta és kiszámította, mennyi kétszázharmincegyszer négyezerháromszáztizenkettő? . . . Nem lehet, kedves asszonyom . . . nem lehet ezt görögül leírni.

Így beszélt. És látnivalóan elégedett volt. Akármilyen műveletlen voltam, minden szavát értettem . . . csak az egészet nem értettem, az egész embert. Tudod, a szerkezetét. Ki ez, igazában? Komédiás? . . . Gúnyolódik? . . . Úgy izgatott, mint mikor valaki egy újfajta gép előtt áll, egy módos lakatot, vagy agyafúrt számológépet vesz kézbe. Nem tudtam, hogyan közeledjek hozzá . . . Csókoljam meg? Vagy üssem pofon? Lehet, hogy visszacsókol. De lehet, hogy csak eltűri a csókot vagy a pofont, és aztán nyugodtan mond valamit. Például arról kezd beszélni, hogy a zsiráfok hat métert lépnek egyszerre. Mert ezt is említette egy alkalommal, átmenet nélkül, lelkesen. Azt mondotta, a zsiráfok az angyalok a vadonban, az állatok között, van a lényükben valami angyali. A nevüket is az angyaloktól kapták . . . szeráf, ez az igazi nevük . . .

Erdei úton mentünk, az őszi erdőben, a háború vége felé. Hangosan beszélt a zsiráfokról, visszhangzott a szava. Lelkesen, lebegő és szárnyaló szavakkal beszélt arról, mennyi növényi fehérjére van szüksége egy zsiráfnak, hogy éljen és hosszú nyaka nőjön és apró feje, nagy szügye és óriási patái . . . mintha verset mondana, valamilyen érthetetlen himnuszt. S mintha versmondás közben berúgna a szavak értelmétől, megmámorosodna a tényről, hogy él és zsiráfok is vannak a világon . . . Ilyenkor félttem tőle . . . Nyugtalan lettem, amikor a zsiráfokról vagy a kínaiakról beszélt. De később már nem félttem, inkább mintha én is beszéltem volna, amikor beszélt. Behunytam a szemem, és így hallgattam a rekedt hangját . . . nem a beszéd tartalma érdekelt,

hanem az a különös, egyszerre szemérmes és mégis ujjongó, bolond önkívület, ami kihangzott az egészből. Mintha valamilyen nagy ünnep lenne a világ és ő a pap, aki most üvölt, mint a dervis, zsolozsmázva kiáltja világgá ennek az ünnepnek értelmét... a zsiráfokat, vagy a kíniaikat, vagy az arabusok számrendszerét.

Tudod, mi volt még mindebben?... Bujaság.

De másféle bujaság, mint amit az emberek csinálnak. Talán olyan, amilyent a növények, a nagy páfrányok, az illatos liánok vagy a zsiráfok és a szeráfok csinálnak. Lehet, hogy ilyen az írók bujasága is... Idő kellett, amíg megértettem, hogy nem bolond, csak nagyon buja. A világgal bujálkodik, a világ anyaga izgatja, a szó és a hús, a hang és a kő, minden, ami van, ami fogható és ugyanakkor az értelmében és a tartalmában foghatatlan. Amikor így beszélt, olyan komoly volt, mint amilyen az emberek arca az ágyban, amikor már kielégültek és csukott szemmel fekszenek... igen, drágám... Olyan.

De nem úgy hallgatott, mint a kuka, akinek nem jut az eszébe semmi. Például te is gyönyörűen tudsz hallgatni, amikor ott ülsz a zenekarban a fagottos mellett, és komolyan nézel körül a bárban, azzal a görög-isten fejeddel... De akármilyen magasztos vagy ilyenkor a fehér szmokingban, látni az arcodon, hogy csak úgy hallgatsz és nem gondolsz közben semmire... Ez a szerencsétlen inkább úgy hallgatott, mint aki valamiről hallgat. És nagy erővel tudott hallgatni. Úgy tudott hallgatni, ahogy más kiabál.

Soha nem fárasztott, ha beszélt. Ilyenkor inkább csak azt a kellemes szédülést éreztem, mint mikor zenét hallgat az ember. De a hallgatástól elfáradtam. Mert vele kellett hallgatni és figyelni arra, amiről hallgatott.

Nem tudtam eltalálni, mire gondol ilyenkor. Csak úgy éreztem, amikor váratlanul, a zsiráfok vagy más ilyen kitörés után hirtelen elhallgatott, hogy most kezdődik az igazi értelme annak, amit mondani akart. És amikor hallgatni kezdett, egyszerre különösen messze ment tőlem.

Ez meglepett, kissé félelmes is volt. Olyan volt, mint az ember a mesében, akinek ködsapkája van és egyszerre láthatatlan... Így tűnt el a hallgatásban. Előbb még ott volt velem, rekedten mor-

gott a hangja, szavakat mondott, melyeket nem értettem... és aztán egyszerre eltűnt, mintha messze ment volna. Ilyenkor nem volt udvariatlan. Egy pillanatig sem éreztem, hogy megsértettek, mert nem szól hozzám. Inkább úgy éreztem, mintha tisztességgel illetne, mert hajlandó hallgatni a társaságomban.

Azt kérded, miről hallgatott ilyen jól? Ilyen erősen, következetesen? ... Jaj, szívecském. De nehezet kérdezel! ...

Egy pillanatig sem képzeltem, hogy bele tudok leselkedni a hallgatásába.

De aztán, apró jelekből, gyanítani kezdettem valamit. Abban az időben, amikor találkoztam vele, ez az ember nekilátott, hogy megfojtja, megöli magában az író. És erre módszeresen készült, körültekintéssel. Pontosan úgy, mint a gyilkos a rémtettre... Vagy talán úgy, mint egy összeesküvő, aki inkább mérget vesz, mert attól fél, hogy elárul egy titkot. Vagy egy hittérítő, aki attól retteg, hogy vadak, ellenséges pogányok tudtára ad egy ígét, valamilyen szent, titokzatos varázsszót... erre nem hajlandó, inkább meghal.

Megpróbálom elmondani, ahogy lassan megértettem. Egyszer azt mondotta, mellékesen:

– A kispolgár műfaja a bűn.

Mint mindig, amikor ilyesmit mondott, megsimogatta a kopasz feje búbját. Mint a bűvész, aki a cylinderben keresi a varázsszót, hogy aztán előhúzza a galambokat. Később megmagyarázta, szétszedte és megint összerakta ezt a gyanús bölcsességet. Azt mondotta, a kispolgár, a plebejus életében a bűn ugyanaz, mint a művész életében a látomás és az alkotás. De a művész többet akar, mint a plebejus... Valamilyen titkos üzenetet akar megfogalmazni és aztán kimondani, vagy megfesteni, vagy kottába írni... Valamit, amitől az élet több lesz... Nem értjük ezt, kicsim.

Elmondotta, hogyan világosodnak meg a bűnöző ember eszméletében a különös, a mindennapitól eltérő elképzelések. Hogyan játszik a bűnöző a lehetőségekkel... a gyilkos vagy a hadvezér, az államférfi... és aztán, mint a művész az ihlet pillanatában, hogyan valósítja meg az ilyen ember... villámgyorsan, lélegzet-

fojtó ügyességgel és kitanultsággal... a maga borzalmas remekművét, a büntettet!... Egy orosz író... ne ráncold a márványhomlokod, szívem, nem fontos a neve, én is elfelejtettem, de látom, mindig morcos, rosszkedvű leszel, ha íróról esik szó, nem szereted ezt a fajtát. Igazad van... Szóval azt mondotta, egy orosz író írt egy regényt a gyilkosságról. És az én furcsa barátom bizonygatta, nem lehetetlen, hogy ez az orosz egyszer igaziban el akart követni egy gyilkosságot. De aztán mégsem követte el, mert nem plebejus volt, hanem író. Inkább megírta.

Ő már nem akart írni semmit. Soha nem láttam írni. A keze írását sem láttam. Volt egy töltőtolla, azt láttam. Ott hevert az íróasztalán, a hordozható kis írógép mellett. De az írógépet sem nyitotta fel, soha.

Sokáig nem értettem, mi baja van? Gondoltam, kiszáradt, már nincs ereje a szeretkezéshez, sem az íráshoz. Komédiázik, úgy tesz, mint akit megsértettek, és gögösen hallgatni kezd, nem hajlandó megajándékozni az embereket, a világot azzal a csodálatos, egyedülvaló ajándékkal, amit csak ő adhat, a hiú, beképzelt, öregedő író, a mester!... Így gyanakodtam. Tudod, az ember, akinek kiapadt a tehetsége... mint a férfi, aki már nem elég erős, hogy úgy istenigazában megöleljen egy nőt... és egyszerre aszkétát játszik, mint akinek elege van a sikerből, ágyban és asztalnál, hiszen mindig ugyanaz, nem érdemes... Egyszóval, savanyú a szőlő, hát elmegy remetének. De egy napon világosabban láttam, mire készül.

Ez az ember nem akart többé írni, mert attól félt, hogy minden szó, amit mond, papírra tesz, árulók és barbárok keze ügyébe jut. Azt hitte, olyan világ következik, amikor mindent meghamisítanak, elárulnak, bepiszkolnak, amit egy művész gondol és kimond, leír... vagy vászonra fest, kottába tesz. Ne bámulj ilyen hitetlenül... Látom, nem hiszed el, amit mondok. Úgy képzeled, csak gágogok, képzelődöm. Megértem, édes mindenem, hogy számodra ez felfoghatatlan, mert te ízig-vérig művész vagy. Minden porcikádban művész vagy... Nem tudod elképzelni, hogy egy napon eldobjad a dobverőket, mint ahogy ez az ember fiókba tette, porosodni hagyta a töltőtollát... Igaz? Én sem

tudom ezt elképzelni, mert te az a fajta vagy, aki haláláig művész marad. Te dobolni akarsz hűlő ujjakkal is, egyetlenem. De hát ez a szerencsétlen másféle művész volt.

Ez a boldogtalan attól félt, hogy cinkos lesz és áruló, ha ír valamit, mert olyan idő következik, amikor mindent meghamisítanak, amit egy író mond. És mindent másképpen értelmeznek, mint ahogy mondja. Megrettent, mint egy pap, aki megérti, hogy a kinyilatkoztatásból, aminek ő a tudója, szájvízreklámot vagy hordóra való politikai üvöltést csinálnak... És ezért hallgatni kezd. Mit mondasz? Hogy ki az, egy író?... Egy tróger?... Egy szerelő vagy egy ügynök fontosabb? Ha így gondolod, csakugyan nem más egy író, mint egy tróger. És nincs többé szükség rá... mint ahogy senkire nincs szükség, akinek nincs pénze vagy hatalma? Felesleges, ahogy a volt uram mondta?...

Ne kiabálj, nyugodj meg. Igazad van, tróger volt. Mégis, milyen volt közről?... Hát nem volt gróf, sem kormányfőtanácsos. Sem párttitkár. Például a pénzzel különös volt ez az ember. Akár hiszed, akár nem, volt valamelyes pénze. Olyan tróger volt, aki titokban mindenre gondolt, még a pénzre is. Ne hidd, hogy buta remete volt, ahogy mesélik a szőrcsuhások, akik sáskát esznek a sivatagban és hozzá mézet szűröcsölnek a fakéregből, mint a medvék. Volt valami pénze, de nem vitte bankba a bankjegyeket, inkább a kabátja bal zsebében őrizte. Ha fizetett, onnan húzta elő a bankógöngyöleget. Ez hanyag mozdulat volt, hiszen rendes ember pénztárcában őrzi a bankókat... Te is ott tartogatod a mi pénzünket, igaz? De amikor ilyen hanyag mozdulattal elővette a kabátzsebéből a bankjegyeket, bizonyosan tudtam, hogy ezt az embert nem lehet becsapni, sem megcsalni, mert pontosan tudja, mennyi a pénze, mindig fillérre tudja!...

De nemcsak olyan rothadozó hazai pénze volt. Dollárja is volt, harminc darab tízdolláros. És francia Napóleon-aranyai is voltak. Emlékszem, egy régi bádóg cigarettadobozban tartotta az aranyakat, amilyenbe valamikor az egyiptomi cigarettákat csomagolták. Harmincnégy darab Napóleon-aranya volt, előttem számolta meg, aggályosan. Orra hegyén villogott a szemüveg,

amikor nézte, szagolta az aranyakat. Egyikre, másikra reáharapott, aztán megpengette. Minden egyes aranypénzt megnézett, a lámpa felé tartotta, úgy vizsgálta, mint a régi képeken a pénzváltók, kaján és könyörtelen szakszerűséggel.

De soha nem láttam, hogy pénzt keresett volna. Ha számlát hoztak, azt aggodalmasan szemügyre vette, szótlanul, nagyon komolyan. Aztán fizetett, és nagy borraivalót adott annak, aki hozta a számlát. Azt hiszem, titokban, igazában, smucig volt. Egyszer... hajnal felé, amikor már megitta a borát... arról beszélt, hogy a pénzt és különösen az aranyat tisztelni kell, mert a pénzben van valami mágikus. De ezt nem magyarázta. És amikor így tisztelte a pénzt, meglepett, milyen fejedelmi borraivalókat osztogatott. Másképpen adta ki a pénzt, mint a gazdagok... Ismertem gazdag embereket, a férjem is gazdag volt, de senkit nem találtam közöttük, aki olyan könnyű kézzel adott volna nagy borraivalókat, mint ez a tróger író.

Azt hiszem, igazában szegény volt. De olyan gögös volt, hogy nem tartotta érdemesnek tagadni a szegénységet. Ne hidd, ne is reméld, hogy el tudom mondani, milyen volt? Csak figyeltem, görcsös érdeklődéssel. De soha, egyetlen pillanatra sem képzeltem, mintha ismerném belülről ezt az embert.

Ki az, egy író?... – kérded. Igazad van, ki az és mi az? Egy nagy senki. Nincs címe, rangja, sem hatalma. Egy divatos néger jazzkarmesternek több a pénze, egy rendőrtisztnek több a hatalma, egy tűzoltóparancsnoknak magasabb a rangja... Ő tudta ezt. Figyelmeztetett, hogy a társadalom nem is tudja hivatalosan megszólítani az író... annyira senkinek nézik. Néha szobrot adnak neki, vagy becsukják. De igazában senki és semmi a társadalom számára egy író, aki csak ceruzázik. Szerkesztő úr, vagy művész úr, ez az író megszólítása. De ő nem volt szerkesztő, hiszen nem szerkesztett semmit. Művész sem volt, mert a művésznek hosszú haja van és látomása is van... így mondják. De ő kopasz volt, és amikor megismertem, nem csinált már semmit. Senki nem szólította író úrnak, mert úgy látszik, nincs értelme az ilyen címzésnek. Vagy úr valaki, vagy író... Nagyon nehéz ebben eligazodni.

Néha gyanítottam, de soha nem tudtam úgy igazában, komolyan gondolja-e, amit mond? Mert úgy rémlett, a fonákja is igaz annak, amit éppen mond. És amikor a szemembe nézett, mintha nem is hozzám beszélne... Például egyszer... régen volt ez, közben nem is gondoltam erre, de most egyszerre világos lesz... A szobájában ültem két bombázás között, háttal az íróasztalnak. Azt hittem, nem figyel reám, hiszen éppen egy szótárat olvasott. Elővettem a szatyorból a púderosdobozt, megnéztem a kis tükörben az orrom, és púderozni kezdtem. Egyszerre hallottam a hangját. Ezt mondta:

– Jó lesz, ha vigyáz!...

Megijedtem, tátott szájjal bámultam reá. Felállt az asztal melől, összefont karral elélem állott.

– Mire vigyázzak?...

Oldalt hajtott fejjel nézett, csendesesen füttyentett.

– Jó lesz, ha vigyáz, mert maga szép!... – mondta vádaskodó hangon. De aggodalmasan szólt, mint aki komolyan beszél.

Elnevettem magam:

– Mire vigyázzak? A ruszkikra?...

Vállat vont:

– Azok csak meg akarják ölelni. Aztán elmennek. De jönnek mások... olyanok, akik le akarják nyúzni a húst az arcáról. Mert szép.

Az arcom fölé hajolt, rövidlátóan. Feltolta a szemüveget a homlokára, így nézett. Mintha csak most észlelte volna, hogy nem vagyok rút, tetszetős pofi vagyok. Mintha elébb soha nem nézett volna reám, ahogy nézni kell egy nőre. Hát most végre megnézett... De olyan szakértően, mint a vadász egy jó vérű vizslát.

– Megnyúzni, engem?... – És nevettem. De a torkom száraz volt. – Ki?... A kéjgyilkosok?...

Szigorúan mondta, mint a pap, mikor prédikál:

– Olyan világ jön, amikor mindenki gyanús lesz, aki szép. És aki tehetséges. És akinek jelleme van. – Rekedten szólt. – Nem érti? A szépség inzultus lesz. A tehetség provokáció. És a jellem merénylet!... Mert most ők jönnek, mindenfelől, előmáznak, százmillióan és még többen. Mindenütt. A rútak. A tehetségtele-

nek. A jellemtelenek. És leöntik vitriollal a szépet. Bemázolják szurokkal és rágalommal a tehetséget. Szíven döfik azt, akinek jelleme van. Már itt vannak... És egyre többen lesznek. Vigyázzon!...

Visszaült az asztalhoz. Két tenyérbe fektette az arcát. Sokáig nem szólt. Aztán, nyájasan, átmenet nélkül megkérdezte:

– Főztek egy kávé?...

Hát ilyen volt.

De más is volt. Öregedett, de néha olyan volt, mintha a mar-kába nevetne a kárörömtől, mert öregszik. Tudod, vannak férfiak, akik úgy gondolják, az öregség a bosszú ideje. A nők ilyenkor megöriülnek, hormont szednek, kozmetikáznak, fiúkat vesznek... De a férfiak, amikor öregednek, néha mosolyognak. És az ilyen mosolygósan vénülő ember tud veszélyesebb lenni a nők számára, mint a hódító gladiátorok. A nagy, az unalmas párbajban..., amit nem lehet megenni... ilyenkor a férfi az erősebb, mert már nem kergeti, sürgeti a vágyakozás. Már nem a teste rendelkezik, hanem ő rendelkezik a teste fölött. És a nők érzik ezt, olyan szimattal, mint a vadállat a veszélyes vadászt. Mi csak akkor uralkodunk, amíg fájdalmat tudunk szerezni nektek, férfiaknak. Amíg ezzel az óvatos hoci-nesze hatalmakkal kicsit megétetjük a férfit, aztán rögtön elvonókúrára fogjuk... és ha ilyenkor ordít, leveleket ír vagy fenyegetőzik, elégedetten sétálunk, mert tudjuk, hogy van még hatalmunk. De amikor egy férfi öregszi, ő az erősebb. Igaz, nem sokáig... Más az öregedés és más a vénség. Mert aztán jön a másik idő, a vénség ideje, amikor a férfiak gyermekek lesznek, és megint szükségük van reánk, a nőkre.

No, ne vess már. Hiszen csak mesélek, szórakoztatlak, mert hajnalodik. Így, látod, most gyönyörű vagy, amikor ilyen gögösen mosolyogsz.

Ez az ember ravaszon, kárörömmel öregedett. Néha eszébe jutott, hogy öregszi, és ilyenkor felderült, csillogott a szeme az okularé mögött, derűsen és elégedetten nézett reám. Csaknem kezét dörzsölte kaján örömeiben, olyan jókedvű volt, mert ott ültem nála, és már nem tudtam fájdalmat szerezni neki, hiszen öregedett. Ilyenkor szívesen megütöttem volna, szerettem volna

letépni az orráról a pápaszemet, a földre dobni és rálépni az üvegre... miért? Hát csak, hogy felkiáltson. Megrázza a karom vagy visszaüssön, vagy... Hát igen. De nem tehettem semmit, mert öregedett. És félttem tőle.

Ő volt az egyetlen ember, akitől valaha is félttem. Mindig azt hittem, hogy értek valamelyest a férfiakhoz. Úgy gondoltam, nyolc rész hiúság alkotja őket és aztán még két rész másvalami... Ne horkants fel ilyen sértődötten, te vagy a kivétel. De máskülönben azt hittem, ismerem őket, tudok a nyelvükön beszélni. Mert tíz férfi közül kilenc elhitte, ha forgattam a szemem, mintha felnéznék reá, bámulnám a szépségét, csodálnám az eszét! Pöszögve, selypítve lehetett velük beszélni, törleszkeskedve lehetett bámulni a félelmes értelmüket, amelyet persze én, a szerény-szegény kisleány, a tudatlan, ibolyaszemű ártatlanság, nem tudok igazi jelentőség szerint felfogni, sem megérteni... Már az is elég, ha ott kuporoghatok a hatalmas és bölcs férfi lába előtt és áhítatosan hallgathatom a káprázatos kinyilatkoztatásait, amint kegyesen arra érdemesít engem, a butuska nőt, hogy elmondja, milyen okos és fölényes ő a hivatalban, vagy hogyan csalta lépre a török importőröket, amikor nemesítetlen irhabőrt adott el nekik nemesített helyett, vagy hogyan udvarolt a fejeseeknek, hogy aztán Nobel-díjat kapjon vagy kinevezzék valahol lovagnak... Mert általában ilyesmivel dicsekednek. Mondom, te vagy a kivétel. Te legalább hallgatsz és dobolsz. És amikor hallgatsz, biztosan tudom, hogy a semmiről hallgatsz. Ez nagyszerű.

De a többi nem ilyen, drágaságom. A többi olyan hiú, ágyban és asztalnál, séta közben, vagy amikor zsakettben mennek hajbókolni az új hatalmasságnak, vagy torokhangon hívják a kávéházban a pincért... mindje olyan hiú, mintha a hiúság lenne az igazi, a gyógyíthatatlan emberi betegség. Nyolc rész hiúság, azt mondtam?... Talán kilenc. Ahogy olvastam egy képesújság vasárnapi mellékletében, hogy a földgolyó a többségében víz és csak kis hányadában szilárd anyag, úgy hiszem, hogy a férfi sem más, csak hiúság, amit összefog néhány belénevelt rögeszme.

De ez másképp volt hiú. Arra volt büszke, hogy megölt magában mindent, amire büszke lehetett volna. A testét úgy kezelte,

mint egy alkalmazottat. Keveset evett, szabályos, fegyelmezett mozdulatokkal étkezett. Ha bort ivott, bezárkózott a szobájába, mint aki egyedül akar maradni valamilyen perverz személlyel, gonosz szenvedéllyel. Nem érdekelte, ott vagyok-e a lakásban, amikor bort iszik. Elibém állított egy üveg francia pálinkát, valamilyen finom falattal megrakott tálat, egy doboz egyiptomi cigarettát... és visszament a szobájába bort inni. Mintha nem érdekmesítene egy nőt arra, hogy a közelben legyen, amikor egy férfi bort iszik...

Nehéz bort ivott, komolyan. Választott egy üveget a kamrában, ahol a ritka borokat tartotta... ahogy a pasa szolgálatra rendel este a háremében valamelyik odaliszkot. Amikor utoljára töltötte meg a poharat, ezt mondta, hangosan: „A hazáért”. Először azt hittem, viccel. De nem nevetett, amikor ezt mondta, nem volt ez bohócság nála. Az utolsó poharat csakugyan a hazára ürítette.

Azt kérded, hazafi volt-e?... Nem tudom. Inkább gyanakodva hallgatott, amikor az emberek hazafiságról beszéltek. Az ő számára a haza csak a magyar nyelv volt. Nem véletlenül olvasott az utolsó időben szótárakat... semmi mást, mindig csak szótárakat. Spanyol–olasz, francia–német szótárakat lapozott éjjel, borozás közben vagy délelőtt, a légiriadó idejében, mintha remélné, hogy a pusztítás és pusztulás baromi hangzavarában talál végre egy szót, ami válasz. De legtöbbször olyan magyarról magyarra fordító és magyarázó szótárakat olvasott, áhítatos, elragadtatott, elbűvölt arckifejezéssel, mintha a templomban élne meg valamilyen kéjes önkívületet, misztikus elragadtatást.

Egy-egy magyar szót kiemelt a szótárból, a mennyezetre nézett, aztán elengedte a szót, hadd lebegjen, repüljön, mint a pillangó... igen, emlékezem, egyszer kiejtette ezt a szót... pillangó... és aztán utánanézett, mintha a szó valóságosan pillangó lenne, amely ott lebeg előtte az aranycsillámos napsütésben... illeg, lebeg, villog, hímporos szárnyán csillog a fény, és ő nézi ezt a mennyei táncost, egy magyar szó tündértáncát, és egyszerre megszeli, mert ez a legszebb és a legtöbb, ami számára megmaradt az életben. Úgy látszik, a hidakat, a földeket, az embere-

ket lélekben már feladta. Már csak a magyar nyelvben hitt, az volt számára a haza.

Egyszer éjjel, mikor bort ivott, beengedett magához. Leültem szemközt vele, a nagy heverő szélére, cigarettáztam és néztem. Nem törődött velem, enyhén kapatos volt. Fel és alá járt a szobában, szavakat kiáltozott. Ezt mondta:

– Kard.

Tántorogva ment néhány lépést, megállt, mintha megbotlott volna valamiben. A padlót nézte, a szőnyegnek mondta:

– Gyöngy.

Aztán felkiáltott, kezét homlokára szorította, mintha fájna valami. Így mondta:

– Hattyú.

Zavaros pillantással nézett reám, mintha csak most észlelné, hogy én is a szobában vagyok. Te, akár hiszed, akár nem, lesütöttem a szemem, nem néztem vissza reá. Szégyelltem magam. Mintha valamilyen gusztustalan erköcstelenséget látnék vagy hallgatnék – tudod, mint a kukucskálók, a *voyeur*ök, akik meglesik a falnyíláson át egy beteg ember szenvedélyét... például azt, hogy egy cipővel szeretkezik, mert a rész fontosabb nekik, mint a személy. Megismert, reám nézett, a bor ködfátyolán át pislogva ismergetett. Zavartan, szégyellősen mosolygott, mint akit rajtakaptak az illetlenségen... Kitérta karját, mint aki mentegetőzik, hiszen nem tehet mást, a szenvedély erősebb, mint az illem és a megfontolás. Így mondta, dadogó szájjal:

– Zsurló!... Borbolya!...

Aztán leült mellém a heverőre, kezébe fogta a kezem, másik kezével elfödte a szemét. Így ült sokáig, némán.

Nem mertem szólni. De akkor megértettem, hogy amit látok, haldoklás. Ez az ember arra tette föl az életét, hogy az értelem uralkodik a világ felett. Aztán látnia kellett, hogy az értelem erőtlen. Ezt te nem értheted, édes szívem, mert művész vagy, igazi, valóságos művész, az a fajta, akinek csak kevés köze van értelemhez, hiszen doboláshoz nincs szükség ilyesmire... Ne foryanj föl, sokkal több, amit te csinálsz... No látod. De ez az ember író volt, és sokáig hitt az értelemben. Azt hitte, az emberi

értelem is olyan erő, mint mind az erők, amelyek a világot mozgatják, mint a fény, a villanyosság, a mágnesség. És ő, az ember, ezzel az erővel uralkodik a világ felett, műszerek nélkül, tudod, mint annak a hosszú görög versnek a hőse, akiről itt nemrég utazási irodát neveztek el, emlékezel? . . . Mi is a neve? Igen, Ulysses. Műszer nélkül, technika nélkül, arab számjegyek nélkül. . . valahogy így képzelte.

És meg kellett tudnia, hogy az értelem igazában semmit sem ér, mert az ösztönök erősebbek. Az indulat több, mint az értelem. És amikor az indulatnak technika van a keze ügyében, füttyül az értelemre. Ilyenkor különös, vad táncba kezdenek, az indulat és a technika.

Ezért nem várt már a szavaktól semmit. Nem hitte, hogy az értelmesen rendbe rakott szavak még segíthetnek a világon és az embereken. És csakugyan, ebben a mi időnkben olyan különösen eltorzultak a szavak. . . tudod, az egyszerű szó is, embertől emberhez, ahogy mi ketten beszélgetünk most. Ez már mind csak főlöslég, olyan, mint a műemlékek. A valóságban valamilyen bőgés lett az emberi szóból. . . átváltozott, ahogy a nagy hangszórók zörögnek és rikácsolnak.

Már nem hitt a szavakban. . . , de még mindig szerette, ízlelte, kortyolta a szavakat. Egy-egy magyar szóval részegre itta magát az éjszakában, az elsötétített városban. . . úgy szörpölt egyes magyar szavakat, mint te a minap a Grand Napóleont, amellyel hajnal felé megkínált a dél-amerikai hasiscsempész. Igen, te is olyan szakértelemmel, csukott szemmel, áhítattal ittad azt a ritka folyadékot, mint ahogy ez az ember mondotta: „Gyöngy! . . .” vagy „Borbolya! . . .” Az ő számára ezek a szavak ízlelhető anyagból voltak, mint a vér vagy a hús. És amikor így értelem nélkül beszélt, majdnem önkívületben. . . amikor már csak ritka szavakat szólt, olyan volt, mint a részeg vagy az örült. Egy ázsiai nyelv különös szavait nyögte és rikoltotta. . . Hallgattam, és viszolyogtam. Mintha valamilyen különös, keleti tivornya szemtanúja lennék. Mintha eltévedtem volna az örült világban, és most egyszerre látok az elsötétített éjszakában egy népet vagy inkább azt, ami megmaradt belőle. . . egy embert és néhány szót, amint el-

tévedtek ide, az ember és a szavak. Messziről, nagyon messziről. Soha nem gondoltam addig arra, hogy magyar vagyok. Pedig az vagyok, isten bizony, minden öregapám kúnsági magyar volt. Van is egy folt a hátamon... azt mondják, nem anyajegy ez, hanem a törzs jegye, ez a kúnfolt. Mi?... Szeretnéd látni? Jó, majd aztán.

Eszembe jutott, amit az uram mesélt egyszer egy híres magyar-ról, aki gróf volt meg miniszterelnök, valami Duna vagy Tisza. Mindig elfelejtem ezeket a grófokat. Az uram ismerte a nőt, akibe ez a magyar úr szerelmes volt. A nőtől hallotta, hogy ez a szakállas gróf, amikor miniszterelnök volt, elment néha a Hungária Szálloda különszobájába néhány barátjával, behívatta a kis Berkest, a cigányt, becsukták az ajtót, nem is ittak sokat, csak hallgatták az urak a cigányzenét, szóltanul. Aztán hajnalban ez a komoly, szigorú gróf, a miniszterelnök, aki legtöbbször szalonkabátot viselt, egyedül kiállott a különszoba közepére, és lassú cigányzenére táncolni kezdett. És a többiek szóltanul, komolyan nézték. Senki nem nevetett, ami különös, mert ez az ember miniszterelnök volt, és most egyedül táncolt, hajnalban, lassú mozdulatokkal, a cigányzenére. Ez jutott eszembe, amikor hallgattam ezt az én barátomat, hajnal felé, amint kiabálni és hadonászni kezdett a szobában, ahol nem volt más, csak a könyvek és én.

Te, ezek a könyvek! Mennyi könyv!... Pontosan nem számlálhattam meg, mert tudtam, nem túrné, ha turkálók a könyvei között. Csak úgy fél szemmel, sandítva becsülgettem a polcokon a köteteket! A szoba négy fala mennyezetig tele volt polcokkal, és a polcok meghajlottak a könyvek súlya alatt, görbén lógtak, mint a vemhes szamárganca hasa. A városi könyvtárban több is van, ez igaz, talán százezer vagy millió is. Nem tudom én, mit akarnak az emberek attól a sok könyvtől? Nekem egész életemben elég volt a Szentírás meg egy füzetes regény, szép színes címlapja volt, egy gróf térdelt a címlapon egy grófnő előtt. Nyíregyházán kaptam egyszer a szolgabírótól, amikor kölyökleány koromban szemtet vetett reám és behívott az irodába. Ezt a két könyvet megőriztem. A többit csak olvastam, ahogy jött... Mert úrinő koromban olvastam könyveket is, hiába nézel ilyen sandán,

látom, nem hiszed... Akkoriban kellett olvasnom is, meg fürödni, meg a lábam körmét lakkozni, meg azt mondani: „Bartók felszabadította a népzene lelkét” ... meg ilyesmit. De én ezt már nagyon untam. Mert én is tudtam valamit a népről, meg a zenéről... , de erről nem illett az urak között beszélni.

Az a sok könyv az író lakásában... Az ostrom után egyszer odalopakodtam. Akkor ő már elutazott Rómába. Csak a romházat találtam, s az egyik szobában a pépes könyveket. Sok bombát és gránátot kapott ez a ház, így mesélték a szomszédok. A bombák valahogy szétmállasztották a könyveket is. Ott heverték, halomban és rakásra, a romos szoba közepén, ahogy a tulajdonos ott hagyta az ostrom után. Egyik szomszédja, egy fogorvos, elmondta, hogy az író egyetlen könyvet sem mentett meg. Nem turkált a pépes szemétdomb hulladékában... mikor feljött a pincéből, megállt a könyvek előtt, összefont karral nézegette azt, ami a könyvekből megmaradt. A szomszédok részvétteljesen állottak körülötte, remélték, hogy sopánkodik, jajongani kezd. De inkább elégedettnek látszott. Érted ezt?... A fogorvos megesküdtött, hogy csaknem jókedvű volt, bólogatott, mintha így aztán minden különösen rendben lenne, mintha valamilyen nagy csalás és hazugság végre kiderült volna... mintha minden úgy történt volna, ahogyan számította, s mintha a pépessé gyúrt könyveknek felelt volna ő, az író, amikor most ott állott a romhalmaz közepette, a kopasz feje búbját simogatta, és ezt mondta:

– No végre!...

A fogorvos emlékezett, hogy többen, akik ezt hallották, megsértődtek. De nem törődött, hallják-e. Vállat vont, és elment. Egy ideig ódöngött még a városban, mint akkortájt mindenki. De senki nem látta többé a régi lakás környékén. Úgy látszik, a pillanatban, amikor egy napon megállott a szobában, a pépes könyvek szemétdombja előtt és ezt mondta: „No végre”... – pontot tett valami után. A fogorvos még azt is mondta, gyanakodott, amikor ezt hallotta, hogy komédiázik, így mutatja, nem fáj neki, amit elvesztett. Mások gyanakodtak, hogy a megkönnyebbült sóhaj mögött valamilyen titkos politikai beismerés lapított... talán nyilas volt vagy kommunista, anarchista, ezért mondta, hogy no végre... De nem

tudtak meg semmit. A könyvek ott maradtak a romház szemétdombján, és szétmállottak. Érdekes, akkoriban sok mindent loptak Budapesten, még repedt ágytálmak is, aztán perzsaszőnyeget, használt fogsort, amit csak lehetett . . . De könyveket nem loptak. Mintha tabu lett volna a könyv, senki nem nyúlt hozzá.

Eltűnt, kevéssel aztán, hogy az oroszok bejöttek a városba. Valaki mesélte, hogy teherautón ment el Bécs felé, az oroszok vitték magukkal. Biztosan fizetett érte a zsugorgatott Napóleon-aranyaival, vagy a dollárokkal . . . látták, amint a zabrált holmival megrakott teherautón ült, fedetlen fővel, pápaszemmel az orrán, nyersbőrből halmozott kupac tetején, és valamilyen könyvet olvasott. Talán egy magyar szótárat vitt magával, mit gondolsz? . . . Nem tudom. Így tűnt el a városból.

De ez sem biztos. Valahogy nem illik bele a képbe, ami emléembe megmaradt számomra. Inkább azt hiszem, hálókocsiban utazott el, az első hálókocsiban, ami elindult a városból. És kesztyűt húzott, amikor beszállt a vonatba, újságokat vásárolt a pályaudvaron, és amikor elindult a vonat, nem nézett ki az ablakon, kesztyűs kézzel inkább behúzta a fülke ablakfüggönyét, hogy ne lássa a rommá lyuggatott várost. Mert nem szerette a rendetlenséget.

Így képzelem. És ez valahogy jobban esik nekem . . . különös, most, amikor már csak egy biztos . . . az, hogy meghalt . . . teljes bizonyossággal semmit nem tudok róla.

Számomra mindenképpen ő volt az utolsó ember abból a másik világból . . . , az uram világból, szóval az urak világból. Nem mintha ő is az úrfélékkel tartott volna. Hiszen nem volt gazdag, nem volt címe, sem rangja . . . Másképpen tartozott ahhoz a világhoz.

Tudod, ahogy a gazdagok őriztek mindenféle vacakot a sokféle „tár”-ban, úgy őrzött ez az ember is valamit. A műveltséget őrizte . . . azt, amit ő műveltségnek hitt. Mert tudni kell, egyetlennem, a műveltség más is, mint amit mi, prolik képzelünk . . . más, mint a szép lakás, a könyvek a polcon, a finom társalgás meg a színes vécépapír. Van még valami, amit az urak nem adnak oda a proliknak, még most sem, amikor minden másképpen van,

mint régen volt, amikor a gazdagok megértették, hogy csak addig tudnak gazdagok lenni, amíg reátukmálják a prolikra mindazt a sok kacatot, ami tegnap még a kiváltságosak mütyürkéje volt . . . De valamit még ma sem adnak oda. Mert van valamilyen cinkosság ma is az urak között, másféle, mint régen . . . most már nem az aranyakat, nem is a könyvtárat, a képtárat, a ruhatárat, a készpénzt, részvényt, ékszert, a szép szokásokat őrzik, hanem valami mást, amit nehéz elvenni tőlük . . . Valószínű, hogy az író fütyült sok mindenre, ami ezeknek fontos volt. Egyszer azt mondta, egész életében meg tud élni almán, boron, krumplin, szalonnán, kenyéren és feketekávéval, meg cigarettán, semmi más nem kell neki az élethez . . . És két rend ruha, néhány váltás fehérnemű, meg az a nyűtt-avitt esőkabát, amit minden időjárásban viselt, télen-nyáron. És ezt nemcsak úgy mondta . . . én, aki hallgattam, tudtam, hogy ez így igaz. Mert egy idő múlva már nemcsak ő tudott hallgatni. Kevés idő múltán én is megtanultam hallgatni a társaságában . . . megtanultam, hogyan kell őt hallgatni.

Azt hiszem, egy kis idő múltán már elég jól hallgattam. Megfejtettem ezt az embert, mint egy keresztretjvényt. Nem az eszemmel fejtettem meg, hanem az alsó testemmel, ahogy mi, nők érzékünk és tanulunk . . . A végén elhittem, hogy ennek az embernek csakugyan nem fontos semmi a világon, ami a többieknek fontos. Elég neki a kenyér, a szalonna, az alma és a bor. Elég neki néhány szótár. És a végén elég neki néhány szó, a világ minden könyvéből elég neki néhány magyar szó, ami jóízű, foszlós-omlós, ami szétfolyik az ember szájában . . . És a végén mindent otthagya, ami az embereknek olyan fontos, szótlánul . . .

Csak a napot szerette még, a bort és a szavakat, kapcsolat nélkül, önmagukban . . . Ősz volt, bombázták a várost, a népség és a katonaság a pincékben szorongott . . . érdekes, a katonák mindig jobban féltek a bombáktól, mint a civilek . . . és ez az ember ült az őszi napsütésben, karosszéket tolt az ablakhoz, táskás volt a szeme alja, félig nyitott szájjal kortyolta a halálos csendben a háborús késő őszi napsugarát, és mosolygott.

Úgy látszott, most már boldog. De én tudtam, hogy már nem él soká, csak halódik.

Mert akárhogy megtagadott mindent, ami a művelteknek fontos volt, akárhogy be tudott burkolódní a kopott esőkabátjába, mégis hozzátartozott egy világhoz, amely a szeme előtt bomlott fel és szűnt meg. Mi volt ez a világ? A gazdagok, a kiváltságosak világa? ... Az uram világa? ... Nem, a gazdagok már csak élősdijeit voltak valaminek, amit régen műveltségnek neveztek... Látod, most, amikor kimondtam ezt a szót, elvörösödtem, mintha illetlenséget mondanék. Mintha itt lenne ez az ember, vagy a szelleme és hallaná, amit mondok. Mintha itt űlne az ágy szélén, ebben a római szállodában, és amikor kimondom ezt a szót: műveltség – hirtelen reám néz, azzal a kínos pillantással, a hasamba néz, a mirigyeimbe. És ezt kérdi: „Mit mondock, asszonyom?... Műveltség?... Nagy szó!... Tudja Ön, asszonyom – és látom, amint felemeli a mutatóujját, komolyan néz reám és tűnődő, oktató hanglejtéssel beszél –, tudja ön egyáltalán, asszonyom, mi is az a műveltség?... Vörösre kegyeskedik lakkozni a lábujján a körmöt, ugyebár?... És olvasni is tetszik, délután vagy elalvás előtt, valamilyen szép könyvet?... És a zeneművek hangbáján is méltóztatik andalogni, nemde?...” Mert szeretett így beszélni, régiesen és gunyorosan, mint egy múlt századbéli folytatásos regény egyik alakja... „Nem, asszonyom – hallom a hangját –, a műveltség más. A műveltség, igen tisztelt asszonyom, reflex!...”

Látom, mintha itt űlne. Ne zavarj. Hallom, mintha beszélne. Ezt mondta egyszer... Tudod, most olyan sokat beszélnek az osztályharcról, meg arról, hogy most már kicsinálták a régi uraságokat, most már mi leszünk az urak, minden a miénk lesz, mert mi vagyunk a nép... Hát nem tudom, mi lesz?... De van bennem valamilyen rossz érzés, hogy ez nem egészen így van... A végén marad még ezeknek a másféléknek valami, amit nem adnak ide. És amit nem lehet erőszakkal elvenni tőlük... És nem lehet potyán, ösztöndíjas naplopással megszerezni az egyetemen... Mondom, nem értem. De gyanakszom, hogy van még valami, amit nem adnak ide az urak... Mi? Összefut a szájamban a nyál, ha erre gondolok. És viszolygok, mint akit facsar a rossz-görccs. A kopasz azt mondta, a reflex. Te tudod, mi az?...

Hagyd a kezem. Csak idegesség, azért reszket. Már elmúlt.

Ha mondott valamit, azt soha nem értettem rögtön, abban a pillanatban . . . , de valahogy az egészet mégis értettem, tudod, őt! . . . Később egy orvostól megkérdeztem, mi az a reflex? Azt mondta, a reflex az a pillanat, amikor gumikalapáccsal ütögetik az ember térdkalácsát, aztán a láb önkéntelenül billen egyet . . . hát az a reflex. De ő másféle billenésre gondolt.

Amikor már eltűnt, és hiába kerestem mindenfelé a városban, úgy rémlett, hogy ő maga volt a reflex . . . szőröstül-bőröstül, az esőkabátban. Az egész ember, érted? Nem az, amit írt. Nem is lehet már fontos, amit egy ember körmöl . . . hiszen olyan sok könyv van a világon, a kirakatokban meg a könyvtárakban . . . Néha már úgy rémlik, olyan sok a könyv, hogy nincs többé igazi helye a gondolatnak a könyvekben . . . Nem fél el a gondolat a szavaktól, amelyek végtelenül nyüzsögnek, szoronganak a könyvekben . . . Nem, amit írt, bizonyosan nem volt már fontos. És ő már nem törődött azzal, hogy valaha könyveket írt, inkább restellte. Ha erre került közöttünk a szó, zavartan mosolygott, amikor egyszer, félénken és óvatosan, a könyveiről kezdettem beszélni. Mintha valamilyen ifjúkori botlását juttatnám az eszébe . . . Akkor megsajnáltam. Mintha valamilyen nagy indulat, harag vagy düh, vágyakozás vagy szomorúság rángott volna ebben az emberben. Ahogy a békák ránganak, amikor sót hintenek reájuk, mert valaki kíváncsi, és fel akarja találni a villanyosságot. Így rángott ez az ember is . . . néha csak egy vigyorral, kínos száj- és szemmozdulattal. Mintha valamilyen maró sav reácepgett volna az értelmére.

Mintha a nagy szobrok, a híres képek, a bölcs könyvek . . . mintha ez mind nem lenne külön . . . Mintha ő is parányi, eleven része lenne mindannak, ami akkor elpusztult. Ő is pusztult, együtt az egészszel . . . De úgy látszik, a szobrok és a könyvek még sokáig megmaradnak, amikor az, amit műveltségnek neveznek, már felbomlik . . . A jó ég érti ezt.

Elnéztem ezt az embert és arra gondoltam a bombák robbanása közben, hogy buta voltam, amikor gyerekkoromban . . . a gödörben . . . és később, a finom ház cselédszobájában meg Londonban, ahol a görög tanított mindenféle fifikára . . . azt hittem, a gaz-

dagok műveltek. De most már tudom, a gazdag csak reájár a műveltségre, pákosztosan tunkol és pofázik belőle... , de ezt csak sokára és nagy áron tanulja meg az ember. Mi?... Hát azt, hogy a műveltség az, amikor egy ember... vagy egy nép... meg-
telik valamilyen nagy örömmel! Azt mondják, a görögök műveltek voltak... Nem tudom. Az én görögöm, akit Londonban ismertem, már nem volt ebben az értelemben művelt. Legnagyobb gondja a pénz volt, meg amit a pénzen venni lehet, részvényt, vagy régi képeket, vagy egy nőt... például engem. De azt mondják, valamikor műveltek voltak a görögök, mert az egész nép örült valaminek... A fazekasok is, akik a kis szobrokat csinálták, meg az olajkereskedők, aztán mind a népség és katonaság és a bölcs emberek, akik a piacon vitatkoztak, mi a szép vagy a helyes... Képzeld csak, egy nép, amelynek az életében öröm van! És ez az öröm a műveltség. De aztán eltűnt ez a nép, és maradtak a helyében emberek, akik görögül beszélnek... ez már nem ugyanaz.

Mit gondolsz, ha olvasnánk egy könyvet a görögökről?... Állítólag van itt a városban egy könyvtár, ott, ahol a római pápa lakik... ne nézz ilyen sértődötten. A szakszofonos azt mondta, ő titokban oda jár olvasni. Persze, drágám, igazad van, csak felvág, amikor ilyesmit mond. Igaziban ő is krimi olvas... De azért nem lehetetlen, hogy vannak itt, Rómában könyvtárak, ahol könyveket őriznek, és ezekből a könyvekből talán meg lehet tudni, hogyan szűnt meg Görögországban... aztán máshol is... az, amit valamikor úgy neveztek, műveltség?... Mert látod, most már csak szakemberek vannak. De úgy látszik, ezek nem tudják azt az örömet szerezni, ami a műveltség... Téged ez nem érdekel? Jó, nem erőltetek. Csak az fontos, hogy jókedvű és elégedett legyél. Nem is zavarlak többé ilyen bolondos kívánságokkal.

Miért nézel ilyen sandán?... Látom az orrodon, nem hiszel nekem. Gyanakodsz, hogy igazában nem is a görög műveltség érdekel, hanem azt szeretném megtudni, miért halt meg az az ember?...

Milyen okos vagy! Hát igen, bevallom, szeretném elolvasni egy

könyvben, milyen az, amikor valami, amit úgy általában műveltségnek neveznek, egy napon bomlani és oszladozni kezd egy emberben. Elsorvadnak az idegei, amelyekben tovább élt sok minden, amit az emberek régen gondoltak, amire aztán később vágyakozva emlékeztek, és úgy érezték, egy-egy pillanatra más-képpen élőlények, mint általában az emlősök... Valószínű, hogy az ilyen ember nem hal meg külön... vele egy időben sok minden halódik. Nem hiszed?... Nem tudom, így van-e, de szívesen olvasnék erről egy könyvet.

Azt mondják, ebben a városban, Rómában is volt valamikor műveltség. Azok is műveltek voltak, akik nem tudtak írni, sem olvasni, tökmagot ropogtattak itt a piacon... Pizkosak voltak, de aztán elmentek a közfürdőbe, és ott vitatkoztak arról, mi a jó és mi a helyes. Mit gondolsz, lehet, hogy talán ezért jött ide ez a bolond ember? Itt akart meghalni? Mert azt hitte, hogy mindennek, amit valamikor műveltségnek neveztek, és amitől örömük volt az embereknek... hát annak vége. És eljött ide, ahol már szemétdomb kezd lenni minden. De még mindig kilátszik valami maradék a műveltségből... ahogy a lábfejek kilátszottak ostrom után a budai Vérmező földjéből, a harminccentis földhanttal elkapart halottak sárga lábfeje... Talán ezért jött ide?... Ebben a városba, ebbe a szállodába?... Mert azt akarta, hogy a pillanatban, amikor meghal, a műveltség szaga legyen körülötte?...

Igen, itt halt meg, ebben a szobában. Megkérdeztem a portást. Most boldog vagy, hogy ezt is tudod? Nesze, neked adtam ezt is. Most már nincs semmim. Az ékszereket jól eldugtad, igaz? Te vagy az én jótevőm, drágám.

Te, hidd el, amikor meghalt... ebben az ágyban halt meg, így mondta a portás... igen, ebben az ágyban, ahol most fekszel, gyönyörűm... bizonyosan ezt gondolta: „No végre”... És mosolygott. Ezek az ütődöttek, a másfélék, a végén mindig mosolyognak.

Várj, betakarlak.

Alszol, szívem?...

Posillipo, 1949 – Salerno, 1978.

...ÉS AZ UTÓHANG

... mert én megmondom neked, apafej. Megmondom úgy, ahogy van. Te mindig csak arra vigyázz, hogy messze elkerüld azokat, akik cementben dolgoznak. Mit bámulsz? ... Nem tudod, mi az? Nem nézed a tivit? ... Hej, zöldfülű vagy te még nagyon. Sokat kell még tanulnod ebben a szép nagy faluban, New Yorkban. Látszik, hogy későn jöttél, gazdasági vagy, lelépős. Örülj, ha megkapod a tartózkodásit. És hallgass. Mert sokféle nyikhaj ember gyöszmékel itt. De mi ketten zalaiaiak, tartunk össze. Itt a bludimerid. Igyál, testvér.

Mondom, nagyon vigyázz, hogy cementes még a közeledbe se kerüljön. Ez a mi utcánk, a negyvenhatos, még szobatiszta. De lejjebb, a harmincnyolcasban, ott már találkoznak a családtagok ... tudod, akik a Famíliához tartoznak. Éjfél után soha ne járjál arra. És ha utadba kerül egy vagy kettő, ügyelj, hogy mindig udvarias legyél velük. Mert azt szeretik a padronék, az udvarias-ságot. Hogyan lehet megismerni a padronét? ... Hát elsőbben azon, hogy elegáns. Mindje finom ember, őszes, pofaszakáll, minden, ahogy kell. És ruha, cipő, mindig a legjobb, mértékre. Még kalapjuk is van. És nagy borraivalót adnak, nadrágzsebből húzzák elő a zöldhasút, bal kézzel. Meg se nézik, hogy Washington vagy Lincoln, csak odalökik. Mint vasárnap a templomban, mise közben, mikor jön az user a zöld posztós lapáttal. Láthattad a moziban is, remek film volt, igaz? De ha valaki megszólít a Famíliából, és elhív éjszakai műszakra, te csak azt mondjad, udvariasan, nem, köszönöm, nem az én szakmám.

A padronék? Nem dolgoznak cementben. Az már csak kézi-munka. Ők a fejések, a fejükkel dolgoznak. A kézimunkát a Família kisebbjei végzik, akik még tanulnak. Ez alkalmi műszak. A szivar megy éjjel haza, ándungja sincsen, nem gyanít

semmit. Tíz lépéssel mögötte jön a szakember. Az autó vár a sarkon. A szakember vasbotot visz a kabát alatt. A bot vége kampós, de csak úgy, mint mikor a mutatóujját szögbe hajlítja az ember. A sarkon, hátulról, a vasbot szöges végét a szivar koponyájába kell illeszteni. . . gyors mozdulat és kész. Nincs vita, sem szöveg. Éppen csak derékon kell kapni a citizent, mert rögtön eldől, mint a zsák. Beteszik az autóba, leviszik a folyóhoz, ott már várja a láda, tele híg cementtel. Elhelyezik a ládában a megboldogultat, gyöngéden. Aztán leszögelik a csomagot és becsúsztatják a folyóba. Azt mondják a hekusok, tucattjával hevernek ilyen ládák a Hudson folyó alján, a homokban. Tudod, mint Attila koporsója. Akkordos munka ez, szaki kell hozzá. De te nagyon vigyázz! Mesélhet a padrone, amit akar, te mindig csak azt mondasz, *no, thank you, not my business*. Maradj meg díszpacsernek a garázsban. Mi, zalaiak vigyázunk egymásra.

Nem mondom, később talán te is felsőbb osztályba léphetsz. A bingó, az más. De szívből ki kell tanulni. A harmincnyolcas utcában kerüld el a bárokat, az nem neked való. Munka mindig akad, de hát! . . . Például, amikor rábeszélőt keresnek. Tudod, olyant, aki elmegy a szivarhoz, és kézzelfoghatóan rábeszéli, fizesse meg minden héten a huszonöt százalékot a kölcsön után. Ezeket is kerüld el, de udvariasan. Csak annyit mondj, hogy nem vállalhatod a dzsobot, mert a kiejtésed nem olyan zamatos, mint ahogy itt, New Yorkban kedvelik. A kiejtés, azzal sok bajuk van. Engem nem vettek be a feketék a zenekarba a kiejtésem miatt. . . engem, aki odahaza még Titónak is doboltam, amikor vendég volt Pesten! Ez elébb volt, negyvennyolc előtt, amikor még nem ugatta a rádió, hogy vesszenek Tito láncos kutyaí! . . . Azt mondták a feketék, tájszólassal dobolok, rossz a dobverőm. . . Ez a kiejtés. . . persze csak irigység meg fajüldözés. Hát ez az én nagy bánatom. Nem maradt más, eljöttem ide bárosnak. Most már tudod. Ül csak nyugodtan, csorgatok még egy jó cseppet.

Maradhatsz, ráérünk. Ilyenkor, vacsora után, amíg tart a színházban a móka, kevesen jönnek. Hozzánk máskülönben sem jön olyan, aki cementben dolgozik. A mi vendégeink irodalomban

dolgoznak. Az nem olyan kézimunka, mint a cement, de csuda jól fizet. Mi? ... Hogy te is megpróbálnád? ... Hát próbáld meg. Lehet, hogy sikerül, de nem lesz könnyű. Úgy tapasztaltam itt, Manhattanben, hogy fasza dolog az irodalom.

Mert innen, a pult mögül, sok mindent látni. Éjfél után, ha már bennük van a harmadik martini, amit aztán levonnak az adóból, mert ez üzemköltség... éjfél felé, egymás között, fesztelenül beszélnek az írók. Hallgatom őket és elcsodálkozom, milyen komoly ipar ez. Más, mint odaát, Rómában vagy Pesten... Az én őrangyalom, akinek a fényképét itt őrzöm a pulton... látod, ezüstkeretet is vettem neki a Woolworth-nál... ő mondotta, hogy ismert otthon egy író, aki már nem akart írni, mert megcsömörölt az irodalomtól. Émelygett, és feljött neki, ha az irodalomra gondolt. Ezért már csak olyan félkótya szótárakat olvasott. Ritka állat lehetett, olyan, mint a kínai szarvas a bronxi állatkertben.

Az én vendégeim itt, New Yorkban másféle írók. Ezek sem írnak, de rögtön eladják, amit még nem írtak meg. Degeszre keresik magukat az irodalommal. Legtöbbször tizenegy felé jönnek, mikor vége a szomszédban a művészetnek. Módosan isznak, mindig tömény bourbont. Jár ide egy kis kövér, valamilyen nagy író lehet, mert titkára is van, és mindig sleppet hoz magával, lesik minden szavát. Ha egyet szól, úgy figyelnek a többiek, mint a hívők a templomban, mikor a pap felemeli az ostyát. Ezzel a két szememmel láttam, amikor eszébe jutott egy cím és a titkára, a hapsi már inalt a telefonhoz, rögtön eladta. Lihegve jött vissza, hogy kétszázézerért megvették egy regény címét, amelyet a nagy főnök még nem írt meg, csak éppen merengett, hogy ír majd egyszer, ha rájön az ihlet. A jó hírre mind ittak egy rundot, és amikor elmentek, égettek nekem is a tányéron egy húszast. Mert a nagy írók mindig sok haverrel járnak. Vannak a hapsik között klassz nők is. Hát ha éppen irodalomban akarsz dolgozni, nem bánom, egyszer bemutatlak egy tojásfejűnek.

Én nem olvasok könyvet, más a természetem. De szívesen elnézegetem a krimis füzeteket, a kockás rajzokat, ahol a csaj meztelenül hever a díványon, nincsen ándungja, hogy vége a báj-

csevegésnek, most már jön a balhé. És a protektor föléje hajol, kés van a kezében, kitekereg a szájából a szalag, ezt mondja: „Nincs neki semmi baja, csak a nyaka véres.” Az ilyet szeretem. A krimi jó irodalom, mert nem kell beszuszterolni az olvasónak, rögtön érti a pali, nincs gatyázás.

Töltsél csak nyugodtan, ide teszem a kezéd ügyébe a bludimerit. A boss? . . . Ne törődj vele. Ott ül az üvegajtó mögött, a kontorbán. Igen, az a szemüveges . . . Számolja a lózungot, nem néz ide. Derék ember, mormon. Töményt nem iszik, csak meleg vizet, talpas pohárból. És nem dohányzik, mert erényes. Utahból, ahol ezek élnek, nem hozott mást New Yorkba, csak a bibliát és a mormon szokást, hogy két felesége van. Az egyiket már itt gyűjtötte, Manhattanben. Láncos ember, nyolc bárja van, kettő Harlemben. De ez a mienk itt a Broadway sarkán a legfinomabb.

Mert tudod, két színház van a szomszédban. Egy, ahol énekelnek, egy meg olyan, ahol duma van. Mikor csak beszélnek, abból néha grimbusz lesz, mert a közönség unja a sok hamukát. Én még nem voltam egyikben sem, de egyszer beadtam egy franklint olyanba, ahol csak duma volt. Gondoltam, hadd legyenek egyszer én is angyal, pártolni kell az irodalmat. Azt se tudod, ki az angyal? . . . Hát, aki bead pénzt egy színdarabba. A sofőr, meg a hotelportás, a főpincér, mindenki beszáll angyalnak, ha darab készül a Broadway-n. Nem volt sikerem, elűszott a százas, sok volt a duma a színpadon, azt nem szereti itt a közönség. Jobb, ha olyan zenés hadova megy, ahol ütnek, rúgnak meg énekelnek. Én nem is kezdek többé írókkal, sem irodalommal. A bingó mégis biztosabb. De te csak várj a sorodra a garázsban.

Meg kell itt húzni a nadrágszíjat, testvér. Tudományos világ ez. Nagyon kell ügyelni, amíg kitanul az ember. Én már ötödik éve ügyködök a bárban, mister vagyok, senior. És még mindig tanulok. Ebben a szállodában, a Broadway és a színházak szomszédságában leginkább a tojásfejúek szállanak meg. Mi? Azok, akiknek olyan fejük van, ami a kacsatojáshoz hasonlít, hegyes meg szeplős. Akad közöttük fülig szőrös is. Mindje csuda okos mister. És nem hinnéd, milyen hatalmasok. Elhallgatom őket

innen a pult mögül reggelig. Éjfél felé jönnek, amikor már hazamentek a bárból azok, akiknek hangulat kell, gyertyafény a vörös lámpaburában. Aki marad, mind profi. Egymás között szabadon beszélnek. Gondolhatod, figyelek.

Mert hatalmas és veszedelmes fajzat ez... a jó ég tudja, hogyan csinálják, de a padrone-éknál is hatalmasabbak. Mindenki fél tőlük. Kinyírják ezek még az Elnököt is, ha nem a kedvük szerint való. Néha csak eltátom a szájam, amikor hallgatom, ahogy összeúgnak, ki van soron, ki az, akit legközelebb kézre csinálnak? Járnak ide éjszakai szakosok, akik a lapokban a társaságit írják... hallom, ahogy számba veszik, ki mikor, kivel feküdt le és milyen volt a pozíció? Mert a sajtó, látod, az nagy szabadság... szabad kicsinálni azt, aki nem tart velük. És aztán megírják könyvben, kinyomtatják milliós példányban, így terjed a műveltség. Minden drogériában, meg a földalattin a standon, mindenfelé a supermarketben dögivel hever az irodalom. Magunkfajta nem tudja ezt kitanulni, magasabb iskola kell ehhez, mint a dobolás. Nézd, édes egykomám, én nem értek az irodalomhoz..., de Mátészalkán szolgáltam a csapatnál, ott elmentünk néha a kultúrházba, a kisleányokhoz. Hát csak azt mondhatom, a mátészalkai cigány kupleráj erkölcsi műintézet volt ahhoz, amit itt hallok a pult mögül az irodalomról. Ott végül is tudta a gavallér, mit kap a pénzéért, és ha már volt megegyezés, a gazdi legföljebb hozzátette: „Vitéz úr, adjon rá még egy tízest, akkor leveti a Valeszka az inget is.” Mondom, irodalomhoz nem értek. De a kuplerájhoz értek, daliás koromban magam is pártfogoltam. Ha összeteszek mindent, amit tapasztaltam, azt kell mondjam, az sem volt rosszabb, mint amit manapság irodalomnak neveznek. Ezek az írók is pénzért vetkőznek pucérra, mint a Valeszka. A hölgyírók is, nemcsak a férfineműek... Megmutatják, gatyá nélkül, pénzért, előlről is, hátulról is, kinek mi tetszik. Mi Zalában másképp ismertük az irodalmat... A fater megvette minden évben a kalendáriumot, ez volt minden. De csak eltátom a szájam, amikor most hallok, hogy fél milliót kap valamelyik, mert már írja a San Franciscó-i hóhér emlékiratait. Vagy vallomást körmöl arról, hogyan lett fiúból leány, vagy hajadonból legény, és aztán így vo-

nul be az irodalomba. Cifra műszak ez, pajtás, bajosabb, mint a dobolás.

De az is lehet, hogy a bár, meg minden, amit a törzsvendégek beszélnek, nem a teljesség. Lehet, hogy élnek errefelé is másféle írók. Hallottam, ahogy két muki betévedt, és bizalmasan megbeszéltek, milyen az a másik irodalom? Amit nem látni? Amiről csak akkor hallani, ha az írók már kinyújtóztatták, mert bánatában elküldötte magát a túlvilágra. Ez a két muki véletlenül tévedt be hozzánk, bludimerire sem futotta nekik, sört ittak. Hát ők elmondották... Keszeg emberkék voltak, írófélék, de inkább olyasfajta, amilyenről az én üdvöském beszélt Rómában... Nem kellett nagyon figyelni, a vak is látta, hogy ezek nincsenek a buliban. Lehet, hogy ők az igaziak, a másfélék?... És talán ők vannak többen, csak nem jutnak levegőhöz? Mert a dumcsidumából, amit a pohár sör mellé elszusztogtak, annyit én is értettem, hogy vannak itt másféle írók is. Például, akik verseket írnak, sebtiben ceruzáznak, ahogy a Petőfi csinálta... Tudja a hóhér. Bizonyos csak az, hogy ezek a másfélék nem járnak hozzánk a bárba.

Tja, a dobolás. Az fáj nekem, ez az én nagy bánatom. Nem mondom, jó dzsob a mixerség itt a bárban. Van fix is, meg szabad kaja. És a tányér. Meglehetek itt békében, amíg jön a nyugdíj. De másképpen is jól megy a sorom. Ismerek itt egy módos, irországi özvegyasszonyt, kissé már használt, de jó szívvel van hozzám... Hiszen érted. Van kocsim, lakásom, tivim. Még villanyos fűnyíró ollóm is van, künn áll a tornácon... kertem nincs, de az olló kell a státuszhoz. A menyecskével voltunk már télen Floridában, két héten át, úgy éltem, mint régen a gróf a Riviérán. Nem mondom, gazdaságosabb volt eljönni hazulról. De ha a művészetre gondolkodok, elfacsarodik a szívem. Élni jobb itt, a szabadságban..., de mit ér minden, ha nem tudok zenéhez jutni. Így aztán csak bánkódok, meg emlékezem, mint a Kossuth Turinban.

Hiába, tudod, a művész nem felejt. Néha eszembe jut, milyen is volt, amikor ott ültem az ostrom után a bárban és doboltam, ahogy az a szívből fakadó, igaz tehetségem parancsolta. Romos házban volt a bár, de takarosán rendbe hozták. Volt kandalló,

hangulat, Napóleon-konyak, minden, ami kell a népi demokráciához. És megbecsültek a szakmában, kellett az új uraknak a dobos. A meló este tíz felé kezdődött, de volt hajnali négy, amikor hazakerültem. Ez már negyvennyolcban volt, amikor a komcsik vették át a műszakot. Akkor fellendült az ipar a bárban. Új urak állítottak be, könnyű kezük volt, szórták a pénzt. Tehették, hiszen most már a népé volt minden. Néha besettenkedett a bárba egy-két sereghajtó a régi világból, olyan faramuci-fajta, aki elásott idejében néhány napcsit, és most eljött hozzánk, felejteni . . . , de ez csak koszorúmegváltás volt, így hetyegtek a múlttal. Másképpen fordult a muri negyvennyolcban, amikor beállítottak az új urak, akik már a nép érdekében darvadoztak. Akkor végre volt kinek zenélni.

Miért hagytam ott őket, amikor jól ment a sorom? Hosszú sor ez, apafej. Nem voltam gazdasági, mint te. Egy nap rájöttem, hogy politikai vagyok.

Elmondom neked bizalmasan, mint testvér a testvérnek, hogy tudjad. A felszabadulás után . . . keserű a szájam, amikor mondom . . . szóval negyvenhétig nem siettem fel Zalából Pestre. Ott maradtam, csendesem. Mindig szerettem a diszkréciót, szerény természetű vagyok, érted? . . . Szóval felszabadultunk, a gróf elment a határon túlra. Nem volt rossz ember, csak éppen gróf volt. A fater később, amikor a komcsik bepofozták a téeszbe, mert kuláknak mondták, hiszen volt négy holdja meg a háztáji . . . a fater azt mondta, a gróf sem volt jó, de az sem jó, ahogy fordult minden. Mert a gróf legalább hagyott lopni. De az új urak, a bőrkabátosok, akik negyvenöt után egy nap teherautóval jöttek a faluba, beidéztek mindenkit a községházára és aztán bikacsökkal rábeszélték a vonakodókat, adjanak be a közösbe mindent, a sajátot és az osztottat is, tegyék be a téeszbe még az állatokat is . . . azok már nem hagytak lopni, hiszen ők maguk loptak. Azt mondták, verés közben, hogy pofa be, mert most már minden a népé.

Egy napon áthajtott a falun egy miniszter, Moszkvában képezték ki. Tudós ember volt, ő vezette a begyűjtést. Mert ilyen fino-

man nevezték, ami történt, hogy begyűjtés. Hát ez értette a módját, hiszen ott telelt Moszkvában, közelről látta, amikor milliószámra hullott a kulák, mert az elvtársak begyűjtötték a termést . . . De amíg a fater és mások magyarázták, hogy nem maradt a begyűjtés után télire elég a csűrben, ülve maradt az autóban, onnan mondta, hogy nem kell panaszkodni, megértéssel kell lenni, hiszen most már minden a népé. A miniszter aztán beszélt az ország házában, követelte, hogy aki mesterember falun, azt is államosítani kell, mert a kovács meg az ács, a bognár, ezek mind kapitalisták és kizsákmányolók, hiszen pénzt kérnek a néptől a munkáért, uzsorások . . . A fater kovács volt, lovat patkolt és ekét köszörült egy életen át. Ezért nagyon elbúsult, amikor megtudta, hogy igazában nem kovács, hanem a nép uzsorása. És elvették az iparendélyét.

Nem tudom én ezt egy szuszra elmondani, testvér. Ganéj idő volt. Élt a faluban egy régi haverem, aki felment Pestre, mikor ránk virradt a szabadság. Ez írt egy napon. Valamikor furulyált, szívhez szólóan, kukoricafosztáskor a grófi csűrben. Furulyaszóval szédítette a lányokat. Azt írta, hogy ő most fagottos Pesten egy népi demokratikus bárban, jöhetnek én is, mert kell a dobos. A fater káromkodott, a muter sírt. Fájt a szívem otthagyni őket, de hívott a művészet. Hát elmentem.

Várj, megjöttek a vendégek. *Yes, sir, Two scotch on rock, sir. You are served, sir.*

Ezek a skótok vérbeliek, mind a kettő. Az egyik, a pedert bajszos, hittel gyógyít, tudományosan, keresztény módra. A másik, a pofaszakállas, ő a balzsamozó. Ha nem sikerül a kezelés a tudományos hittel, akkor jön sorra a balzsamozó. Kikészíti a megboldogultat, ahogy a rokonok kívánják. Elhallgatnám őket éjfélig, amint megbeszélik, milyen lesz a soros? Mert van a raktáron többféle mosoly. Van az üdvözült mosoly. Meg a bölcs mosoly. Aztán a megbékélt mosoly . . . Az üdvözült a legdrágább. A megbékélt az olcsóbb. Mindjét parafinnal csinálják, tarifa szerint. Éjjel, munka után átjönnek ide, és szakszerűen leengednek három skótot a sziklán. Mértéktartó, vallásos emberek.

Nálunk Zalában a mosdatást másképp csinálták, népiesen. Itt ez a módja... Ne figyelj reájuk, dumálhatunk nyugodtan. Éjjél felé ezeket már nem érdekli senki eleven, ez már fájerábend. Csak akkor figyelnek reád, mikor már kell a parafin.

Hol hagytam abba?...

Mondom, negyvenhét után úgy éreztem, elég volt a rangrejtett életből, felmegyek Pestre. Négyen voltunk a zenekarban, a fagottos, a harmonikás, aztán egy a zongoránál és én, a dobos. Igaz, ami igaz, ez volt az én nagy időm. Akkor még pezsgett a vendégekben a demokrácia. Nem is szeretek beszélni erről, elszorul a szívem.

Mert úgy esett, egy reggel idézést kaptam az ávóhoz. Menjek el reggel kilenckor az Andrássy útra..., de akkor már másképp neveztek. Ide meg ide, emelet, szobaszám. Amikor elolvastam a szöveget, megizzadt a tenyerem. Aztán becsülgettem, hogy nagy zűr nem lehet, hiszen akkor nem leveleznek, hanem hajnalban jönnek és csengetnek. Mert ez volt általánosan a csengőfrász ideje.

Összeszedtem minden írást. A népzeneési igazolást, hogy hű fia vagyok a népnek. Meg a községit, hogy ellenálló voltam. Beszereztem én idejében az irodalmat. Aztán kollégák is akadtak tanúnak, más ellenállók. Volt még másféle fincsi papírom is, de ezek a régebbi időből valók voltak, pecséttel, fényképpel... gondoltam, ez most nem időszerű. Ezért a régi fajta irodalom zömét leengedtem a vécébe. Volt egy öreg rebolverem, hatlövetű, egy testvér felejtette nálam, mikor tanulmányútra készült Nyugatra, negyvenötben... Ezt a szerszámot jó ideje elástam az udvar végiben. Gondoltam, okosabb, ha pihenni hagyom, ahol van, mert ha megtapogatnak az ávósok és megtalálják, elküldenek a gajdeszbe. Így aztán rendbe raktam mindent, ahogy kellett. És elindultam egy reggel az Opera irányába.

Elmentem a dalszínház előtt, és elolvastam a színlapon, hogy ma este éppen a Lóhering megy, zenével. No, testvér, gondoltam, ha téged megerdőznek az ávósok, nem látod soha a Lóheringet. Szomorúság volt ez, mert nem jártam soha Operában, holott

zenész vagyok. Zalában mifelénk nyoma sem volt ilyesminek, ott még nem énekeltek kottából. De nem volt mit tenni, meneteltem a hatvanas házsám felé. Kemény lépésekkel mentem, ne mondja senki, hogy berezeltem, mert meghívtak a hatvanasba. Előbb sosem jártam ott, de hallottam régebben, hogy az volt a Húség Háza. Hej, hapsi, most megeshet, hogy te is bekerülsz a történelembe... így biztattam magam. Mire készülnek velem, dunsztom sem volt. Átejtenek, vagy beköpött valaki? Számolgattam, ha megúszom hat hónappal, azt bilin leülöm. De megfogadtam, hogy blama nem lesz, minden szóra vigyázok, hiszen nincs nagyobb balhé, mint ha társalgás közben, a hekusok előtt nyelvhibát csinál az egyén, bakizik.

Sejtésem volt, hogy fordul velem a világ. Egy tányérsapkás a kapuban megnézte az idézést, felküldött az emeletre. Ott egy másik néptárs meginvitált, üljek le a folyosón egy padra. Hát leültem, szerényen. És nézelődtem, illedelmesen.

Volt mit nézni. Már korán reggel kezdődött a váltás, látszott, hogy éjjel is dolgoztak az elvtársak. Mindje egyenruhát viselt, olyasfélét, mint a mieink régebben, három év előtt... derékövvel, csak a karszalag volt más, meg a paszománt. És az arcok ismerősök voltak, akadt közöttük csóré is... mintha már láttam volna egyiket vagy másikat. De az egész olyan is volt, mint mikor görcs töri az embert álmában, mert este bezabálta a kövérjét, és leküldött néhány kupicával többet, mint szükséges... Eltátottam a szájam, mert most először láttam közelről, milyen ugyanegy mindig az a híres móka, amit a tojásfejűek úgy mondanak, hogy történelem.

Megültem a padkán, nézelődtem a folyosón, ahol most fürge elvtársak ugyanazt csinálták, mint három év előtt a testvérek... Kihallgatásra vitték azt, aki soros volt. Némelyiket szó szerint vinni kellett, mert nem tudott az ügyfél járni... úgy tetszett, éjszaka, beszélgetés közben, valamilyen lábbajt kapott. Hát támogatták. Az ilyent két oldalról fogták a hóna alatt. Volt olyan is, aki a lábán ment, de nem nagyon. Betyár csend volt a folyosón. De a csendbe kihallatszott néha a szobákból, a csukott ajtón át, a torokhang, mert odabenn éppen érveltek valakivel. Mégis,

a csend talán rosszabb volt, mint az eszmecsere, ami kihangzott a folyosóra... Mert a csendet úgy is lehetett érteni, hogy vége a vitának, akit kérdezgettek, kifogyott az érvekből, és kész.

Fél óra tellett, amikor behívtak a szobába. Másik óra eltelt, amikor kijöttem onnan. Nem kísértek, nem is emeltek a hónom alatt. Két lábon mentem, emelt fővel. Egy órával előbb nem gyanítottam, mi következik? Akár hiszed, akár nem, más ember jött ki, mint aki bement. Hivatalt kaptam.

Lassan mentem, mint aki éjjel töményt ivott, és aztán napközben túlságos céltudatosan lépdél, egyet előre, másfelet hátra. Egyenest a szállásra mentem, ahol fél éve laktam, a Klauzár téren, társbérletben, mert bajos volt a magamfajtnak kéglit találni. A szaki, akivel mutyiztam az ágyban, nappali volt, hajnalban ment ki Rákosra, ingajáratall. Az ágy üres volt, ruhástól lefeküdtem, mint aki mellport kapott. Így maradtam estig.

Döcögve jött vissza az egész, részletekben, mint mikor a hánytató kihozza a gyomorból a fölőset. Tudod, mikor a szobába behívtak, olyasmit képzeltem, hogy valamilyen tagbaszakadt, drabális krapek nekem esik és puhára kezel. De nem úgy fordult. Gacsos lábú muki fogadott, öregecske, szarukeretes, nem volt lafanc, kiöltözött civilbe, csendesen beszélt. Lúke sem volt, végig mosolygós maradt, jó modorú. Székkel kínált, cigarettát adott, mint a krimiben a hekus az eszmecsere előtt. Láttam, hogy a káder ott nyugszik előtte az asztalon, abban lapozgatott néha. De csak ujjhegygel, mint aki már előbb összekalapozta az anyagot. Pianóban kérdezgetett. Tudni szeretne volna, mit csináltam negyvennégyben?

Gondoltam, stramm maradok, hadd lássa, nincs gyügével dolga. Előszedtem zsebből az anyagot, mindje pecsétes volt, olyik bélyeggel. Csak annyit mondtam, hogy kérem, én mindig hú fia voltam a népnek.

Ennek mintha megörült volna. Bólogatott, mint aki nem is várt egyebet. Aztán... de mindig finoman, cérnahangon... azt kérdezte, ismerék-e itt Pesten olyanokat, akik negyvennégyben, télidőben keretesekek voltak?

Hát csak eltátottam a szájam. Keretesek? Még hogy én? . . . Megkérdeztem, mi az, milyen keret? Hitelkeret? . . . Vagy képkeret? . . .

Látta, hogy nem vagyok gimpli, nyugtatni kezdett. Azt mondta, jó, jó, már nem is kérdez erről többet, hiszen észlelhető, hogy háklis vagyok a keretet illetően. De mégis szeretné tudni, ismerék-e itt a szépséges székesfővárosban olyanokat, akik negyvennégy végén, télidőben, más vallásúakat kísérgettek hajnalban a Duna-partra? Asszonyokat, gyereket meg öreget is? . . .

És a szemembe nézett, hegyesen, mint mikor az öregasszony kezében megbicsaklik a kötőtű.

Hát megizzadtam. Aztán nyeltem egyet, és kerekén kimondtam, kérem, én akkor Zalában voltam, azt se tudtam igazában, hol a Duna? . . . És még azt mondtam . . ., de csak szelíden, szerényen . . . hát igen, hallottam arról, hogy az idő tájt Pesten voltak sajnálatos kilengések.

Amikor ezt hallotta, eltátotta a száját, úgy figyelt, mint a vaktyúk, amikor szemet keres. Sokáig hallgatott, pislogott. Aztán felderült, mint a szüzlány, akinek megcsiklandozták a mellét.

– Okos ember maga, Ede – mondta barátságosan. Sóhajtott egyet, és még ezt mondta: – Sajnálatos kilengések, ez jó. Puha szavú, finom ember maga, Ede – mondta elismerően.

Beavattam, hogy Ede csak a művésznevem, civilben Lajos vagyok. Intett, hogy mindegy. „Akár Ede, akár Lajos, jeles szakmabeli maga” – mondta. Őszintén kurrogott a hangja, érezhető volt, hogy tisztel. „Sajnálatos kilengések, ez jó” – mondta megint egyszer. Csettintett és a tenyerét dörzsölte. Aztán eldobta a cigarettát, hangot váltott. Csendesen beszélt, de végig a szemembe nézett. Most már olyan volt a nézése, a szarukereten át, mint mikor tűhegyet szúrna a köröm alá.

Felemelte a káderes irodalmat, meglobbantotta és barátságosan mondta, hogy ő sem lapaj, elhiszem-e? Intettem, hogyne, elhiszem. Hát akkor fontoljam meg, amit mond. A bár, azt mondta, ahol dobolok, finom hely. Sokféle nép jár oda, jó demokraták, meg másfélék is. A népköztársaságnak szüksége van olyanokra, akik hűségesek a néphez, mert még sok az ellenség.

Most ő gyűjtött rá, de már nem kínált. Csak éppen furtonfurt a szemembe nézett. Nem volt itt reflektor, ami szembesüt, ahogy a krimiben írják. Nem volt semmi, csak egy íróasztal meg egy ember. És az ablakon rács volt, arra az esetre, ha felugrós a szivar, ne jusson eszébe, hogy egy jó ugrással tavaszi sétára indulhat az ablakon át. És az ajtó előtt, a folyosón, az a különös csoszogás. És a bakancsok csattogása a pádimentum kövezetén. És néha egy rekedt biztató szó, ha a vendég lassan haladt. Ez volt minden.

Most már úgy szólt, mint a jeles fiú a hülye iskolában, aki betéve tudja a leckét. Azt mondta, a zeneművészet, az éjszaka meg a tömény megoldja a nyelveket. Ezért, amikor dobolok, figyeljek. Türelmesen elmagyarázta . . . , de igazán, mintha iskolában tanulta volna . . . mire kell figyelni. Ismerte a népszokásokat a bárban. Figyeljek azokra, akik itt maradtak a régi világból, az urak világából, és volt még kedvük meg dohányuk sírva vigadni. Aztán figyelni kell az újfajtákra, akik nem komcsik, de most sietnek tunkolni, sebtiben kitűzik a gomblyukba a jelvényt. Úgy oktatótt, türelmes szeretettel, ahogy a dedóban a hátulgombolós kicsit csucsujgatják. Hogy azt mondja, van most egy újfajta publikum . . . mindenfelé a közéletben. A népisek meg a turbánosok, a tojásfejűek, meg a szarukeretes haladók, akik a kerítésen könyököltek, pipával a szájukban, így biztatták a régi, hétpróbás kommunistákat, csak végezzék el a piszkos munkát, csinálják készre a régi világot, aztán barátságosan drasztvutyázzanak, és pucoljanak haza valahová az Ural vidékére. Akkor majd ők . . . a népisek, a szarukeretes, pallérozott fejű haladók . . . leszállnak a kerítésről és módisan, udvariasan átveszik és tarisznyába teszik a maradék szajrét, azt a finom kis országot. De előbb faroljanak vissza a szovjetbe a régi komcsik, akik valahogyan életben maradtak, mikor Józsi bácsi hargenolni kezdte a szaktársakat, mert másképpen voltak haverok, mint ahogy a bajuszos elképzelte. Vagy balek módra beugrottak a népek atyjának, és olyan szerepet vállaltak, ami később megszűnt. Vagy trockisták voltak. Vagy spanyol regényesek . . . És amikor ezek a régiek tapogatták a tarkójukat, mert tudni szerették volna, épségben maradt-e ez a testrészük? . . . ők, a népisek, a haladók meghirdették, hogy máskép-

pen kell a kommunizmust csinálni, fáintosan. De a komcsik ezt nem így gondolták... Amikor erről beszélt, villant egyet a szeme. Azt mondotta, ezeknek a tudós kibiceknek, akik most nekikészülnek megtanítani a népet a tudományos marxizmusra, ándungjuk sincsen arról, hogy a dolgozó nép nem hisz nekik. A nép csak olyannak hisz, aki előbb legalább öt éven át együtt rohadt a néppel, mélyen a föld alatt, a bányában. Aztán felsőbb osztályba lépett, odaállott hidegvágóval a kezében a satupad mellé és másik öt éven át vágta a vasat. Ha az ilyen beszél marxizmusról meg leninizmusról, arra talán odafigyelnek. De aki a kerítésen könyökölt és orrhagon biztatta a népet, hogy gür-cöljön csak, hiszen eljön az idő, amikor ők, a haladók, megtanítják a dolgozókat a finom marxizmusra... az ilyeneket sandán nézi a nép. Figyeljek az effajtára, így mondotta, mert mostanában ezek is szeretnek bárba járni. Érzett a hangján, hogy ezeket a szorgalmasokat, akik most sietnek tunkolni..., de előbb nem voltak bányában, sem lágerben... inkább rühelli, mint az úrféléket. Sima volt a szöveg, mintha tudományos oskolában tanulta volna.

Sebesen vert a szívem, szaporábban, mint a dobverőm. Mert hallani lehetett a hangján, hogy bedeszkázza azt, akit kinézett magának... ha másért nem, dafkéből. Ezért csak körülnéztem, merre a vészkijárat? De nem láttam mást, csak a falakat és a rácsot az ablakon. Mikor aztán levegőt vett, csendesen megkérdeztem, mondja ki blindre, mit akar?

Szusszant egyet, aztán elmondta. A hatvanast kerüljem el, a közelébe se menjek. Minden héten egyszer fel kell hívni egy telefonszámot. A hangnak, aki felel, csak annyit mondjak, hogy Ede beszél, üdvözlí az öreget. A hang aztán megmondja, édes szívmengetésre hová, mikor menjen? Legjobb a Ligetben, padon. Vagy télen, a lágymányosi rendező vidékén, ott vannak hangulatos helyek, ahol szeszt mérnek. Ott sokáig lehet csevegni, kettesben. Arról is davenolt, milyen sorrendben, kire kell ügyelni a bárban? Ha látom, hogy valaki kimegy a vécére, és aztán kevés-sel később utána sétál egy másik vendég, siessek ki, és nézzek körül, hátha elhelyezett az andalgó üzenetet vagy valutát, dugi-

ban. A valutát a helyén kell hagyni, s rögtön telefonáljak az ügyeletesnek, a többit már ők intézik, soron kívül, rohamlépésben. A népköztársaság megbecsüli a szakembereket... és összedörzsölte a mutató- és hüvelykujját. Mert a dob mellől a lokálban sokat lehet látni és hallani.

Aztán köhögött, hogy most jön a kövérje. Mindenkire figyelni kell, az elvtársakra is..., de ezt már csendesen mondta. Mert nem minden elvtárs olyan igazi, vérbeli élmunkás... van, aki csak úgy tesz. Ha már befűtött nekik a gugyi és összehajolnak, csendesen szólnak... hajnal felé, ha jelét adják, hogy bizalmasok és értik egymást... tudjam ki az ilyenek nevét.

Órahosszat tartott a dumcsi, amikor beadta a deftert. Azt mondta, jó lesz, ha szorgalmas leszek. Akkor a káder az irattárba kerül, és nyugodt, szép életem lesz, megalapíthatom a boldogságom a népi demokráciában. És felemelte az irodalmat, meglóbogtatta. Aztán hátradólt a székben, levette az orráról és törölgetni kezdte az üveget. Elnéztük egymást, és hidegséget éreztem a térdemben, meg a lábam hüvelykujjában. Azt akarta, hogy én, a dobos, álljak be énekes kanárinak az ávóhoz. Összefonta a karját és nyugodtan nézett a szemembe.

Morogtam, hogy adjon időt. Hogyne, szívesen, mondta, holnap délig. Búcsúra mosolygott, széles szájjal, mint a régi Lysoformos reklámon a szépfíú. Visszamentem a szállásra, már nem ábrándoztam, hogy jó lenne meghallgatni a Lóheringet. Késő délutánig feküdtem az ágyon, nem ettem, nem ittam. A torkom kiszáradt, bitangul éreztem magam.

Szürkült, amikor feltápászkodtam. Felvettem a tuxedót, ideje volt hivatalba menni. Amíg a nyakkendőt kötöttem, megmozdult bennem valami. A hasamban vagy a fejemben... Nem tudom ma sem. Csak azt tudtam, hogy cvikliben vagyok. Ezek kinéztek maguknak engem, a dobost. Mint a pincérek a szállodákban, a szobaleányokat a követségen, a klassz mamsikat a hivatalokban... nem kellett szakoktatás, tudtam én, mi kell ezeknek. Rágtam a tésztát, sokáig. Nem volt szükség beiratkozni szemináriumba, utánképző kurzus nélkül is tudtam a leckét. Napnál világosabb volt, akit ezek egyszer beszípkáztak, benn marad a cső-

ben. Színjőzan voltam, mégis lelt a hideg. Már esteledett, mikor elindultam a hivatalba.

Fáin este volt, tavaszi. A bárban már gyantáztak a hangászok. Kettő közülük régi vagány volt, bíztam bennük. A fagottos, a zalai, aki áttemelt ide a zenekarba, testvér volt. A zongorás értelmiséginek illegette magát, faszari ember volt, aki szükségből zenélt, erre sem gyanakodtam, ma sem hiszem, hogy ő volt, aki beköpött. A harmonikás már működött régebben is a dzsesszben, néha telefonhoz hívták hajnal felé... a hívás lehetett szívszerelem, de lehetett ávós cvikipuszi. Nem tudtam felőle biztosat... Csak nagy szomorúság volt bennem, mintha gyanítanám, hogy számomra befellegzett a tiszta művészet ideje. Művész számára nincs nagyobb szív fájdalom, mint mikor szaga megy, hogy talán fel kell adni a tanult mesterségét. Ne képzeld, hogy dilis vagyok és felvágok. Közismert volt a szakmában, hogy én vagyok a legjobb dobos Magyarországon... kimondom, ahogy van, hamis szerénykedés nélkül. Az én őrangyalom is mondta. Ő csak tudta, hiszen zsidók házánál szolgált Londonban, ott is esztergályozták.

Aznap éjjel későn kezdődött a hepaj, éjfél felé érkeztek az első vendégek. Mindje államtitkár volt. Hárman jöttek, csíkos nadrágban, nyakkendőjük is volt. Akkortájt egy és másra országosan szükség volt a hazában, de államtitkár akadt bőségesen, senki nem panaszkodhatott, hogy hiány lenne ilyesmi. Csoportosan jártak, mint a mezei egér eső után. Ez a három szépen fejlett, erős példány volt. Hölgyeket is hoztak, úgy rémlett, a hölgyek is államiak, mert didis, jól táplált mucosok voltak, nem vigyáztak a vonalaikra, tehették. A pincérek siettek asztalt gurítani a zene közelébe, ott telepedtek meg. Nyájasan integettek, jókedvűk volt, hiszen látszott a külzetükön, hogy nemrég öltöztek be államtitkárnak, azelőtt mással foglalkoztak... Egyiket megismertem, tavaly itt a bárban szőnyeget adott el részletre. Hol szerezte az árut, jobb volt nem kérdezni... Akkoriban sokan gyűjtöttek szőnyeget a romos lakásokban.

Velük érkezett két törzsvendég, Borsai Lajos, a költő és Lepény Jóska, a haditudósító. Ezek törzsökösök voltak, minden éjjel ott koledáltak a bárban. A költő éjfél után abból élt, hogy

hazafias bánata volt. Kitapogatta, melyik új híresség asztalához érdemes odatelepedni, aztán gazsulált az előmenetelhez... Ha már dolgozott bennük a tömény, előhúzta zsebéből az édesanyja fényképét, elérzékenyülten kezdte mutogatni. Két édesanyja volt... egy méltóságos, hajfonattal a homlok körül, olyan, mint Erzsébet királynő, amikor imádkozik Deák Ferenc koporsójánál. És egy kicsi, susinka, töpörödött nénike, népies, fejkendős. A szerint mutogatta, ahogy megsaccolta a vendéget, kinek melyik tetszik jobban. Most Bárócsedihez ült, aki a menyasszonyával érkezett, egy tagbaszakadt nyugalmazott rendőr törzsőrmesterrel, mert ilyen volt a gusztusa nekije. A báró is törzsökös volt a bárban. A költő érzelmesen kezdte:

– Hej, ilyenkor az én kis falumban már sárgul a pipitér!...

De a báró most nem volt hangulatban. Zabosan nézett a költőre. Kövér pacák volt a Bárócsedi és féltékeny természetű. Gyanakodva pislogott a menyasszonyára, a nyugalmazott rendőrőrmesterre. Úgy néztek egymásra, csucsorított szájjal, mint a szerelmesek azon a híres képen, amit az üdvöském mutatott egy római múzeumban, mint Ámor és Pizze. Idegesen mondta:

– Kérem, Borsai úr, hagyja ezeket a keresztény mezőgazdasági dolgokat. Én kérem nervózus, gyomorsavas öreg zsidó vagyok. Engem nem impresszionál, hogy sárgul a pipitér. Ha sárgul, hát legyen sárga – mondta mérgesen.

A költő megsértődött és átült az államtitkárokhoz. Ott elrikantotta magát:

– Szivart a sajtónak!...

A pincérek siettek előkajtatni a szivarost, és a költő marékka tömte az óbudai szimfóniát a bádoggianaclis dobozába. Egyik államtitkár, a fejlettebb testalkatú, akinek érdemrendje is volt, intett a főpincérnek, hogy írják ezt is a számlához, mert az irodalompartolás államköltség. Lepsény Jóska, a haditudósító, tartózkodó maradt, hasztalan biztatták, tömje a zsebét ő is. Gógösen mondta:

– Hagyjátok csak. Reggel felmegyek a Gazdasági Főtanácshoz.

Az államtitkár tiszteletteljesen érdeklődött:

– Fontos döntés készül?...

A haditudósító leintette:

– Nem tudom. De ott lehet amerikaiit is kapni.

Irigykedve nézték, mert híre járt, hogy kinevezték Jóskát becsüsnek az Elhagyott Javak Kormánybiztosságához. Ez volt a népköztársaságban a meleg helyek egyike. A fagottos azt monddta, folyik a nyála, ha elgondolja, hogyan fordul minden, amikor egy elhagyott jav és Lepsény Jóska kettesben maradnak? . . . Tudod, a javak . . . a ritka képek, meg a múltbeli bútorok, amiket az urak hagytak a kastélyokban, amikor elzónáztak Nyugatra, mert jöttek a ruszkek! . . . A fagottos elmerengett, amikor erre gondolt, érzelmesen fújt egy szomorút. Mindenki elismeréssel pislogott Lepsény Jóskára, aki tartósan haditudósító maradt, most is, amikor már nem volt háború. Bilgericsizmát viselt, szélzekét és zergetollat a kalap mellett, meg vörös zászlós jelvényt a gomblyukban. Később, a forradalom után feltűnt Nyugaton. Azt monddta, gróf volt Pesten. De valaki bemószerolta, hogy soha nem volt gróf, igazában pucerájos volt a Ferencvárosban. Ezt akkor a bárban még nem tudták. Különben sem volt ez a káderezés ideje, mert a lokál kezdett bemelegedni.

Éjfél felé már nem volt üres asztal. A vésztanács elnökének, aki a dizőzzel és egy slapajjal érkezett – a slapajról mindenki tudta, hogy főmasszer a Gyűjtőben – pótasztalt állítottak a zene közélébe. Nagy sürgés kerekedett, mert csuda tisztesség volt a lokál számára, hogy ez a híres ember idelátogat. Meg kell hagyni, szép ember volt. Előbb nem ismerte senki, esztendő előtt tűnt fel, váratlanul, mint a skót tóban a vízi szörnyeteg, akiről az újságok írnak nyáron. A díszvendég tiszteletére a fagottos dagadt pofával üdvözlést fújt. Én diszkrét tuszt doboltam, ahogy illett.

Meggyújtották a lila fényt, mert ahová a dizőz belépett, kötelező volt a hangulat. A tulajnő, híres hájgombóc asszony, aki most is, mint a régi időkben, civil nőket szállított a válogatós uraknak, nem tudott hová lenni a tiszteletadással. Személyesen töltötte a díszvendégnek a bourbont. Mindenki megszeppenten figyelte őket. Az államtitkárok pislogva nézegettek, mert a népbírósi legfőbb tanács elnöke hatalmasabb volt, mint a miniszterek. Élet és halál ura volt, hiszen a politikai elítéltek kegyelmi kérvényei

hozzá kerültek. Ha rossz napja volt, elutasította a kérvényeket, és kész volt a hatvan centi. Nem kérte rajta számon senki, mit csinál és miért? . . . A tulajnő a zongorás fülébe súgta, hogy harminc éve a piac ütőerén tartja a kezét, ismer minden titkos telefonszámot a városban, ahol el lehet adni a finomabb árut a gavalléroknak, de ilyen úri társaságot még soha nem látott együtt a bárban.

Bárócsedi ültében hajlongott, így üdvözölte az elnököt, aki nyájas kézlengetéssel viszonzta a tiszteletadást. Az elnök díszkommunista volt, strasszos érdemrend villogott a gomblyukában . . . mégis, a bárót és menyasszonyát, a pödrött bajszerű rendőr törzsőrmestert, ezeket a műemlékféle lényeket, akik itt maradtak a régi világból . . . barátságosabban köszöntötte, mint az államtitkárokat, vagy akár Lepsény Jóskát, a jelvényes pártkiválóságot . . . Szemlélttem, mi történik, és észbe idéztem, amit az oktató mondott délelőtt . . ., hogy a komcsik, a vérbeliek, fogcsikorgatva gyűlölik azokat, akik most hamari módon beöltöztek népi demokratáknak. Cefetebbül gyűlölik ezeket, mint a régi publikumot, a burzsujt és a gróft . . . Ügyeltem mindenre, hiszen most már szegről-végről itt a bárban én is hivatalban voltam.

Az elnök, mintha divatlapból vágták volna ki. Mint az angol lord, mikor kaszinóba készül. Olyan volt, mint egy úr, használat előtt. Ruha, cipő, minden mértékre. És nyájasan mosolygott mindenkire, mint egy nagy úr, aki tudja, hogy feltétlenül hatalmas, ezért megengedheti magának, hogy szívélyes legyen, nagy-lelkűen leereszkedő. A dizőz, akivel érkezett, egy ideje éjjel-nappal vele járt . . . szép darab, kövér dísztárgy volt, híres arról, hogy a vésztárgyalásokon, mikor az elnök kihirdette a hatvan centit, ott ült a teremben, mert szórakoztatta az ilyesmi . . . Csira volt, rekedt mollban énekelt, és az volt a specialitása, hogy tudott búgni. A tulajnő félhomályra oltotta a lámpákat, a lila fény, mint a pacsuli bepermetezte a lokált. Áhítatosan lestük, mit rendel a nagy vendég.

A főnök erős munkanap után lehetett, mert kezében a pohárral, lehunyta szemét, és merengett. Aztán súgott a dizőznek, aki engedelmesen a mikro elé állott. És cigarettás, szívből fakadó mollban elhangzott a szívödölesztő dallam:

– Te vagy a fény az éjszakában! . . .

Én csak pianó szóltam közbe, ujjheggyel. A fagottos markírozott, a fősmasszer figyelte, mint aki gyanítja, hogy készül valami. Ez a szakember mindenfelé elkísérte az elnököt . . . éppen csak hogy kéznél legyen, ha a nagy embernek kapásból eszébe jut a tennivaló. A smasszer volt a kivitelező, az elnök gondolatainak a sitiben ő adott kézzelfogható alakot. Amikor elzengett a szívhülyítő nóta, az államtitkárok vörösre tapsolták a tenyerüket. Bárócsedi kitárta a karját, így mutatta, hogy magánkívül van, ilyen szépet csirától még nem hallott. Ő csak tudta, hiszen szakmabeli volt . . . Az elnök felállt, kezét csókolt a művésznőnek, így vezette vissza az asztalhoz. A fősmasszer is felugrott, és buzgalmasan hajlongott, kabátujjal törölte a széket, ahová a dalművésznő leült. A költő tenyerével elfödte a szemét, mint aki nem bírja ezt a földöntúli gyönyörűséget, befele élvez.

Letettem a dobverőket. Az elnök sampuszt küldött a zenének. A hangulatfényben mindenki átszellemült, mintha angyal szállt volna át a lokálon.

Nem mesemondás ez, apacej. Amíg élek, megmarad a szájam-ban az utolsó pohár sampusznak az íze, amit akkor este ittam a bárban. Közel ültem az elnökhöz, és láttam, ahogy a fősmasszer az óráját nézi. Aztán feláll, áthajol az asztalon és bizalmasan mondja:

– Tisztelettel, elvtárs. Mennem kell. Hajnalban szolgálat.

És fél kézzel mutatta, miféle szolgálat. Az elnök elkomolyodott. Bólintott, hangosan mondta:

– Tudom.

– Hatkor – suttogta a fősmasszer. – Páros.

– Menjen csak, Ferenc – mondta az elnök. – Aztán haza, durmolni.

A szaki szélesen mosolygott:

– Igenis, elvtárs – és összecsapta a bokáját.

Kezet ráztak. Amikor katonás léptekkel elment, kis ideig csend volt a lokálban. A dizóz most nekikezdett, hogy prózában bújjon az elnök fülébe, érzékien. Akik messzebb ültek, nem hallották a smasszer szavát, de látszott az arcéleken, nagyjából min-

denki értette, mi történt. A fagottos összefonta a karját, mint aki lelki gyakorlatot tart. A zongorás a billentyűk fölé hajolt, szemüvegét törölgette, ártatlan arccal, mint aki nem tehet semmiről. A harmonikás rágyújtott, így mutatta, hogy egy időre befejezte a művészetet, most nyugdíjas. Nem néztünk össze, de mind a négyen tudtuk, mit jelent az, hogy hatkor, és páros, és aztán durmolni. Nemcsak mi értettük, akik hallottuk a szóváltást. Mások is értették. Mind, akik csak látták a búcsúzást.

Az elnök betelt a cukros dumával, megtapogatta a dizőz húsos felső részét, és intett a pincér elvtársnak, hogy kezdődik a komoly hepaj, jöhet az új üteg. Felénk is kacsintott, úriasan, hogy kezdetjük újra a zenével. Akkor történt, hogy elkezdődött a büdösség.

Először azt hittem, nyitva felejtette valaki a véce ajtaját. Vagy valamelyik vendég megkönnyebbült, és nyekk. Körülnéztem, de nem láttam semmi gyanúsat. Tapintatosan, diszkréten megszagoltam a dizőzt, hiszen közel volt hozzám. A pacsuli sűrű volt körülötte, mint a láp fölött a gáz. De ezen is átütött a büdösség. Elcsodálkoztam, hogy a többiek nem szaglászhatnak velem együtt, mintha nem is éreznék.

A fagottos rákezdte. Szívből működtünk, de a szag nem szűnt, inkább erősödött. Mintha csőrepedés lenne, a kloáka bűze terjengett, elkeverve a pacsuli, a cigarettafüst, a finom kaja és jófajta pia szagával. Másféle büdösség volt ez, mint a kénkő, vagy a moslék, vagy a trágya. És máshonnan jött, nem a folyosóról, nem is a padló alól. Titokban megszagoltam a tenyerem, nem ragad-e rajta valamilyen anyag. De nem észleltem semmit. Csak azt tudtam, hogy elébb soha életemben nem tapasztaltam ilyen büdösséget.

Doboltam, mint a katona a poszton. De émyegni kezdettem. Körülnéztem, és a félhomályban láttam a beszélgető, iddogáló nyájas úri társaságot, a vendégeket. Ahogy elégedetten ültek. Igazi úri társaság volt... nem kapkodták a fejüket, mintha nem is éreznék, hogy fülig ülnek a pokolparfőmben. Facsarta az orrom a szag. De bámultam is, mert ezek a vendégek itt a bárban látnivalóan úgy viselkedtek, mint a régi uraságok, akik diskurálnak,

amikor balhé van, mintha rendjén lenne minden... Eszembe ötlött, amit az üdvöskémtől tanultam, hogy az úrfajták mindig fapofával nyájaskodnak, úgy tesznek, mintha észre sem vennék, mikor elrohad körülöttük valami... Hát ezek is olyanok voltak. Tehették, hiszen ők voltak az új osztály. A megtévedésig olyanok voltak, mintha urak lennének... Csak éppen szagos volt minden körülöttük. Forgott a gyomrom. Egy pianó után felálltam, csendesen kimentem a vécére. Senki nem figyelt reám.

De a bűdösség utánam jött. Álltam a vécében, belebámultam a csészébe. Zavaros volt a fejem, mert az egészből csak annyit érttem, valaminek befellegzett, nem megyek többé vissza dolgozni. Nem az eszemmel gondoltam ezt, inkább a gyomrommal. A ruhatárban lógott egy zekém, még a fateré volt, hűvös reggelekre tartogattam. A tuxedot a szögre akasztottam, felhúztam a zekét, zsebre tettem a fekete nyakkendőt, és megsúgtam a ruhatárosnak, hogy elcsaptam a gyomrom, megyek a levegőre. Már hajnalodott. Egyenest a Keletihez mentem, beültem a váróba. Számoltam, hogy az ávóssal tizenkettőre van randevűm, addig nem keresnek. Egy gyorsított személy indult Győr felé, azt vártam.

Ha megruháznak, akkor sem tudom elmondani, mit gondoltam, amíg a gőzösre vártam. Mesélhetném, hogy honfibú kínzott, meg ez, meg az. De nem éreztem semmi olyasfélét, amit úgy neveznek, hogy hazafias bánat. Mert az egész úgy jött, mint egy mellpor eszmezsere közben. A fater és a muter jutott eszembe, de csak mint a moziban a kép, amikor gyorsan odébb mozog. Mások itt Amerikában később úgy mesélték, törte őket a görcs, amikor elindultak. Volt, aki hazai földet csavart a keszkenőbe. Más fényképeket varrt be a bélés alá. De én nem vittem semmit, csak a fekete csokornyakkendőt, ami kellett a bárban az egyenruhához. Nem is méléztam. Csak arra gondoltam, hogy el kell menni innen, amilyen gyorsan lehet. Győrnek kell menni, hallottam egy szakítól, hogy arra legközelebb a határ. Adott egy címet, olyantól kapta, aki már bejárta az utat. Kiszámoltam, hogy a dohány, ami nálam van, elég lesz az útra. A hátamon vittem, bőrzacsokban.

Volt háromezer százásokban, meg valami apró. Bankba nem tettem soha, gondoltam, ing alatt a zacskó biztosabb.

Most mintha oszlott volna a bűdösség. Megéheztem. A restiben nyeltem egy sonkásat, leengedtem egy kupica seprőt. Abból, ami reám szakadt, mint az istennyila, csak annyit értettem, hogy minden, ami eddig volt, nem számít többé. El kell menni innen, de hová? . . . A sötét, kurva világba, ahol nem értem az emberek szavát? Mert a nyelvtudásom akkor még szegényes volt. Csak annyit tudtam idegen nyelven, hogy davaj meg zsena. Gondoltam, ez kevés lesz a nagyvilágban. De aztán, amíg faltam a sonkást, megjött evés közben az éhség . . . Éhség, hogy el innen. Éhség, messze lenni. Inkább áztasson eső, aszaljon a napguta, de el innen.

Tízre értünk Győrbe. Egy vasasnál vettem olyan füles bádóg bödönt, amilyenben a zsírt teszik el télire. Már régebben kioktattak, hogy így megy a móka, mintha zsírt akarnék venni vidéken. Győrben fölvettem a kapcsolatot. Ketten vártak a menetre, két szoci. Éjjel kettőkor indultunk, szekérrel. Öt kilométerrel a határ előtt, ahol az őrtornyok silbakoltak meg a reflektorok pásztáztak, lehasaltunk. Holdfogyatkozás volt, csepergett az eső. A kutyák ugattak. De a vezető, öreg sváb, komótosan feküdt a sárban, puszogott, hogy nem kell félni, a szél elviszi a szagot. Legelőféle volt, ahol lehasaltunk, sáros kopolya meg gyér fű. Talán egy órát feküdtünk így. Várni kellett, amíg váltják az őrséget. Azt mondta a sváb, akkor simább a mozgás.

Kevés szó esett, az is suba alatt. Az egyik szoci csendesen káromkodott, hogy ő régi mozgalmi, és most így kell elmenni a szép hazából, hason csúszva a sárban . . . Mert hason feküdtünk, vízszintesen, mint a vízihulla, amikor úszik Mohácsra. Akkor történt, hogy a fűbe haraptam.

Emlékezem az ízére ma is. Előbb soha nem rágtam füvet. Úgy esett, hogy hason feküdtem a sáros szülőföldön, és egyszerre azon vettem észre magam, rágom a füvet. Beleharaptam a sárba, agyagos föld is került a szájamba. Valami zúr lehetett velem akkor, tudja a rakamazi . . . Nem tudom, mi volt. Csak éppen rágtam a füvet meg a sarat, mint az állat, mikor belemegy a franc. Vagy mint aki bekávézott dilisre, már nem tudja, mit csinál. Fűbe

haraptam, szó szerint is, másképp is... mint ahogy a csapatnál mondták arról, aki elment hősnék a másik partra. A hosszú dan-gubálás volt az oka, vagy mi?... Megharaptam a szülőföldem. Akkor kaptam észbe.

Nem tartott soká, hamar eszméltem. De nagyon elcsodálkoztam. Mert a fű meg a föld íze a szájamban keserűbb volt, mint a sampusz, amivel órákkal elébb megtisztelt a vészelnök.

Szép kis hazám határán, éjszaka, a sárban, a csillagok alatt. Mint az állat. De másképp is. Mint egy ember, aki először életében eszmél.

Te is tudod, akkortájt meg előbb, sok szó esett a földről. Rágták a földet mások is, képletesen, a népgyűlésen meg az ország házában. Meg a hordó tetejéről. Mindig újra eljött a faluba egy elvtárs és elmagyarázta a népnek, hogy a föld most már az övé. A négy hold, a fateré. Aztán a négyezer, a grófé. Meg mind a csuda sok föld, mindenfelé az országban... pendelyes gyerekkoromban is sokat hallottam már erről, aztán később, mindéig. Amikor már csizmát húztam, azt mondták, enyém a föld. De most csikarta a belem az eszmélet, hogy igazában mi volt nekem életemben az a föld? A haza? Csak arra emlékeztem, hogy mindig szükség volt, meg gürc. Amikor elpucolt a gróf, az osztás után kis időre, mi maradt nekem a földből? Amikor a fater kiköpte a fogait a községházán, mert kuláklistára tették, és nem akarta kézbe venni a tollat, hogy aláírja a belépést a közösbe? A föld, a haza... Forgott a fejem. Mintha zúrós alvás után felébredtem volna.

Feküdtem a hazai földben, mint a frissen mosott hulla, és forgott az agyamban a kerék, mint a vásáron a körhinta. Egy nótát hallottam, kölyök koromban énekeltük a falusi iskolában. Így ment: „Ha a föld Isten kalapja / úgy hazánk bokréta rajta.” Hát ez most visszajött... De hiába szaglásztam, nem ízlelte az orrom semmiféle bokrétának a szagát. Talán, mert a kopolya, ahol lehalsaltunk, mocsaras volt... És ez a nedves sár, a mocsárság visszahozott sok mindent... Sajnáltam a dobverőket, ott maradtak a bárban. Jófajta verők voltak, mogyorófaból. Rómában nem kapni ilyet, New Yorkban nem is kell, hiszen itt kiütötték

a kezemből a művészetet. Azon rágódtam a sárban, mit hagytam még odahaza? . . . Milyen volt igazában a haza?

Nehéz sor ez, testvér. Eszembe jutott, hogy voltam ott halljakend. Aztán bűdösproli. Aztán hallottam, hogy én vagyok a nép, és most már minden az enyém . . . De igaziban soha nem volt semmim. Erre nem gondoltam soha azelőtt . . . Nem is beszéltem én arról, hogy haza meg mi . . . soha senki teremtett élővel. De most, a határon, a sárban, felkavarodott az egész. Úgy tetszett, többféle haza van. Magyarázták, hogy volt az urak hazája. És most van a másik, ami a népé. De mi volt nekem, személyesen? . . . És ha volt, mi történt, hogy most egyszerre kinyiffant alólam, azt se tudom, igazában van-e, és ha van, hol? . . . De valahol volt, mert ott ragadt velem a szaga, a sárban, ahol feküdtem. Sokkal később egyszer az én üdvöském mesélt egy éjszaka . . . arról mesélt, hogy kisleány korában a gödörben, ahol lakott, amikor aludt, a pocok meg az ürge ugrált át rajta. Abban a gödörben is olyasféle szag lehetett, mint amit én szippantgattam később a kopolyában . . . A sár szaga, amit ő lélegzett, mikor megérkezett a hazába. És később én, amikor elmentem onnan. De ez a szag másféle volt, mint ami elkergetett a bárból . . . nem volt fojtogató, inkább ismerős, mint a saját magunk szaga. Mert hát ilyen vagyok, és kész . . . Ez a szag, a föld, a sár szaga elkísért a határig. Mintha nem is maradt volna számomra más a hazából.

Forgott velem a világ. Csak egyet tudtam, ha túl leszek a gye-pűn, nem lesz többé bűdösség az orromban, ami elkergetett a bárból. Ami bennem ragadt, az orromban meg a bőrömben. Mint mikor bájnővel alszik az ember, és megmarad a bőrben a szaga, kefével kell lesikálni. Csak azt tudtam, hogy az életben nem dobolok többé ezeknek. És nem leszek énekes kanári. Inkább nyúljak el a határon, a sárban.

Hajnalodott, amikor kialudt a reflektor. A sváb . . . kútásó volt, aztán csósz, gyöszmékelő ember . . . hozott és vitt csürhe népet, aranypénzt, mindent, amit mozgatni lehetett a határon át . . . megadta a jelt. Négykézláb másztunk, mint a kutyák, kifelé a hazából. Sárosan mentem el hazulról . . . szó szerint, de más-képp is. A többi már rutin volt. Ötszázat blecheltem előre,

másik ezret adtam, mikor túl voltunk a zöld gyepűn. Az osztrák hekus már unta a magunkfaját, hiszen mindegyre jöttek éjjel és nappal, akik megzápultak a népi demokráciában. De a végén minden simán ment. Lágerbe tettek. Nem sokáig maradtam. Nyolc hét múlva megjött Rómából a beutazási. A testvér küldte, aki reám bízta a rebolvert. Megkaptam a munkavállalásit, a digók becsülik a magamfajta művészembert, nagy szükség van ott dobosra. Ősszel már doboltam a bárban.

Várj, megjött a lady. *Welcome, my fair lady. Just a martini dry, as usual. You are served, lady.*

Ezt nézd meg jól, feltűnés nélkül, mert ilyent ritkán látsz. Az a híre, hogy öt év előtt a híres ladyk egyike volt itt a Broadway-n. A szomszéd házban mutogatta magát, a nagy színházban, ahol nem énekelnek, csak duma van. Bődületes sikere volt, drámai. Fekete parókában szaladgált a színpadon, mint a dilis és versben biztatta a férjét, hogy csinálja ki az éjszakai vendéget, egy angol királyt... Törrel a kezében futrikált, és valami olyan neve volt a színlapon... nem tudom pontosan... Lady Makibeki, vagy ilyesmi. Hát elhívták Hollywoodba, hogy ott majd várja a nagy dohány, ő lesz a Miss Frankenstein... De ott készre csinálták. Először a fogait szedték ki, aztán metélni kezdték a bizalmasabb testrészeit. Ez még ment... De amikor felvarrták a pofahúsát a füle mögé, a sebész fél centivel elvétette a mértéket, és a szája mosolygósan nyitva maradt, így, ahogy látod... Nem tudja összecsukni, olyan mintha mindig üdvözülten mosolyogna. Szerepet nyitott szájjal nem kapott többé, de vettek neki egy retúr jegyet és visszaküldték New Yorkba. Itt meg azt mondták az okosok, hogy drámai, nem szavalhat félig nyitott szájjal, más típus. Azóta csak betér ide a bárba. A bundát már eladta. A harmadik martini után jön rá az érzékenyülés, könnyezik. De a szája, amit rosszul varrtak, akkor is nevet. Sírva vigad, mint az ősmagyarok. Ne nézz reá, mert rögtön ideül hozzád, hátha befizetsz... Nálam a könyvben van már egy tucat martinije, hitelbe, de nem szólok. Művészember vagyok, pártolom a kollégát, ha sóher. Neked is eresztenek még egyet. Mit nézel?...

A fényképet? Az útlevelében volt, felnagyítottam. Hová utazt, útlevél nélkül? Hát ahová az angyalok. Ahol nem kell útlevél, sem fénykép. Ahol ékszer sem kell... Nézd csak meg jól. Ilyesféle volt. De igaziban más is volt. Amikor megismertem, már olyan volt, mint a szépséges szezonvirág, amikor közeledik a szezon vége.

Nem szeretek beszélni róla. Tíz éve már, hogy elment. Nem sokkal később én is elzónáztam Rómából, át a nagy vízen. Úgy mondják, ami volt, az volt, minek azon rágni? ... Tudja a jó ég, ez is másképp van. Nem múlik el minden sebtiben... Mert nem ez a fénykép az egyetlen, ami megmaradt belőle. Más is maradt... A hangja. Meg egy és más, amit mesélt. Másféle volt, mint általában a hölgyek, akik átsétáltak az életemen. Mindje elment, nyomuk sem maradt. De erre az egyre emlékezem.

Mert hát tudod, magamfajta művészember életében a csajok egymásnak adják a kilincset. Volt mindenféle, nem kellett bemutatkozni. Volt köztük piti nő. Voltak klassz mucusok, begyes konzumnők, aztán jobb fajták is, nagyságák... az a guszta fajta, aki neszeli, hogy nemsokára fájerábend, és akkor sárlik, és ijedten tüzelni kezd... De mindje azt akarta, nyilvánítsam ki, hogy csak őt imádom örökké.

Ez más volt. Nem volt háklis. Megmondta, himi-humi nélkül, első szóra, nem akar egyebet, csak engedjem, hogy ő imádjon engem. Nem kért cserébe szívszerelmet... Smafu volt neki a dohány, finom élet... csak smárolt és imádni akart.

Elsőbben azt hittem, a művészebe hőbörödött bele, aki vagyok. Nem akarok feszelegni, elismerem, hogy van bennem valami ellenállhatatlan... különösen most, amikor megcsinálták az alsó fogsoromat. Mit röhögsz?... Úgy van, ahogy mondom. Nem azért üldöznek, mert jó kötésű vagyok, másféle, mint az egyszálbélű jampecek, akik a bárókban riszálják magukat... A művész, aki vagyok... még most is, rangrejtve... az írországi özvegy, aki most soron van, az is megvallja... a művész, az a koved, attól széddülnek. Időbe telt, amíg kitudtam, mi a gondja igazában?... Mert volt valakije, aki volt is, meg nem is volt... A férje? Nem, az

régebben eltűnt az életéből, nem is kereste . . . Egy másik volt, aki meglépett. Hát aztán eljött utána Pestről. De lekéste a csatlakozást, a gavallér odébbállott, mielőtt a kisleány Rómába érkezett . . . Kinyújtózott a haszontalan, nem várta meg a hölgyet. Ott porlad, ahol az én kicsim, a római temetőben. Most legalább együtt vannak . . . De amikor megtudta, hogy nem várta meg a lovag, nagyon elbúsult az én kis angyalom. Olyan magányos volt Rómában, mint egy zabi özvegy, aki utána gyászol egy legénynek, mert nem vette el idejében . . .

Egy római presszóban akadtunk össze. Kilátszott a zsebemből egy hazai újság, azon akadt meg a szeme. Mert akkor még vásároltam néha magyar nyomtatványt, ha rámjött a honfibú. Hát aztán összeszagoltunk. Nem akarom hegyezni a sztorit. Az elején kekk volt, de hamar kézhez szokott. Estére együtt maradtunk, velem jött a bárba. Másnap odaköltöztem hozzá a hotelbe. Ott is maradtunk, édes szívszerelemben. Szép idő volt akkor ősszel Rómában. Rövid volt a mézes élet ideje, de elég ahhoz, hogy kitudjam az igazat. Mert egy éjszaka, amikor nem volt többé fecni, mindent elmondott.

Az igazat mondta? . . . Nem biztos. Nőknél soha nem lehet tudni. De úgy rémlett, akkor éjjel minden kijött belőle, fikarc sem maradt. Nem volt szemlesütős, pisis görlice. El akarta mondani egyszer az életben valakinek az igazat . . . vagy azt, amiről azt hitte, ilyen az igazság. Lehet, hogy vargabetűs igazság volt, mint mindig, amikor a nők nagyon nekifenekednek . . . A férjével kezdte, aki még volt valahol, de már nem volt a férje. És a kopaszszal végezte, aki után eljött Rómába . . . utána jött, mint akire reájött a viszketés. Mert akkor már nem volt maradása a demokráciában.

Hát csak elhallgattam, hajnalig. Mert volt akkor éjjel a dumában valami krimiszerű . . . Bizalmasan elmondta, milyen volt az élet az urak világában.

Viszketett a tenyerem, mikor hallgattam. De mindenestől hitelesnek éreztem a mesét, mert ez a kisleány magamszűrű volt, ő is alulról jött fel a szép magyar világra, alantabbrúl, mint én, a zalai.

A föld alól jött, szó szerint, mint a lidérc a temetőben . . . a gödörből jött, ahol pendelyes kisleány korában élt a családdal, a Nyírségben. Kanadás volt a fater, dinnyés. Ez az én üdvöském később aztán cselédnek állott az urak házába, de sokáig csak olyan repedt sarkú lógós pesztonkaféle volt, aki felmossa a nagysága után a végét. A végén egy dilis burzsuj koslatni kezdett utána . . . a gazda fia. Kiéhezette, amíg elvette feleségül az úr. Rövid időre ő is méltósága lett akkoriban.

És aztán egy éjjel elmondta, milyen volt a műszak, amikor abban a finom úri házban a feje tetejére állott minden . . . A régi rend megtötytedt . . . Ezt szívesen hallgattam. Úgy tetszett, a valóságot mondja. De mese is volt, amit mondott, mintha a másvilágról mesélne valaki. Ahová én is szerettem volna bepislogni, a gazdagok mennyországába . . . De én csak a hálóig jutottam néha. A hölgyek nem hívtak soha az ebédlőbe, sem a szalonba.

Hát ez a sztori megmaradt emléke. Mert akkoriban és azóta is sokat hallani arról, hogy most már a vége felé megy az osztályharc, hiszen a prolik győznek. Az urak csak húzzák az időt, túlórának . . .

Ha nincs haver a lokálban, ráérek és eltűnődöm. Győztem én, a proli, úgy istenigazában? . . . A boss itt a kontorban embersége-sebb, mint volt az ispán Zalában. Van kocsim, írországi özvegyem, tivim, jégszekrényem . . . még kreditkártyám is van, szóval igazi úr vagyok, dzsentlemen. Ezt mind reám tukmálták, hitelbe. Ha nyugtalanítana a műveltség, könyvet is vehetnék. De visszartartom magam, mert nehéz sorom volt, szerénységet tanultam. Könyv nélkül is tapasztalom, hogy az osztályharc most már nem az utcán durrog. A proli most is proli, és az úr most is úr. De mostanában másképpen kerülgetik egymást, mint régen. A rosseb tudja, hogyan fordult, de régen úgy volt, hogy a proli gürcölt, amíg összekalapálta mindazt, ami kellett az úrnak. Most inkább az úr töri a fejét, hogyan dűthet be engem, a prolit, hogy konzumáljak mindent, amit a burzsuj fabrikál. Megtöm mindennel, mint a Márton-napi ludat, csak hízzak kövérre, mert ő csak akkor tud burzsuj maradni, ha én, a proli, megveszem mindazt, amit reám tukmál. Bolond világ ez, nem lehet eligazodni . . . Mert min-

den vacakot belém nyom, hitelbe. Te, egy autó!... Itt parkolok a sarkon, új a kocsim. Mikor beülök és begyújtom, eszembe rémlik, mi volt az, kölyök koromban, egy autó!... Mezítlábas vakarc gyerek voltam, és már attól is vakultam, ha elhajtott mellettem az úton a kétlovas fogat, bakon a kocssal, aki pitykés mellényt viselt, sallang lógott le a fővegjéről, és úgy pattogtatta az ostort, mint a csendőr a pofonokat. A fogatot két ló húzta, így utazott egy úr!... De az én szekerebben most már százötven ló van... és amikor ülök a volán mellett, néha elgondolom, lehet, hogy én vagyok a százötvenegyedik, hiszen a földalattival meg a busszal egyszerűbb hazajutni. Nincs költség, nem kell parkolni, és máskülönben sem tudok hová menni a százötven lóval. Szombaton néha beülünk az özvegyel, kihajtok a tengerpartra, ott eszünk egy fasírtot, de nem szállunk ki, mert minek?... Aztán haza. De kell a kocsi, mert ez a státusz. Ahogy kell a magnó! Már bementem a miatyánkot, meg a jenkidudlit, hogy megőrizze az utókor számára a hangom..., de ott porosodik a sarokban, nem jut más az eszembe. Meg számolni sem kell már, törje a nyavalya a szorzást meg az osztást. Jár ide a bárba egy komputeres, eladott egy zsebkitalálót, csak meg kell nyomni a gombokat, és kiugrik az egyszeregy. Most már én is olyan okos vagyok, mint az Edison. Meg a másik masina, amivel nem kell írni, csak le kell fotografálni a szerelmi levelezőből a búcsúlevelet, és kész. Meg az, hogy villannyal kaparom le a pofámról a szórt, meg a fogsort is villannyal pucolom... ezt az újat látod, amit most csináltattam, püspök lehetnék vele, hitelbe! Meg... De elakad a szavam. Van nekem újfajta pikáns fényképezőgépem, csak meg kell nyomni, és készen kiköpi a képet. Ezzel lehet szórakozni hölgytársaságban, bizalmasan, nem kell az előhívóba küldeni a pajkosságot, minden disznóság házilag készül, mint faluhelyt az orjaleves. És ez már mind az enyém, a prolié... A muter, aki élethosszat vájdlingban mosta a gatyát, nem hinne a szemének, ha itt lenne... Vennék neki villanyos gatyamosót meg szárítót. Mert ez most már mind az enyém, a prolié... És enyém ez a széles nagyvilág, hiszen a bellboy, ez a taknyos, most repült a menyasszonyával két hétre Afrikába, Kenyába, hitelbe és részletre. Én is megtehetném...

Aztán, ha urasan szórakozni támad kedvem, befizethetek a grupsexbe. Az olyan, mint volt a tenyészállatvásár Zalában, mikor felvezették a bikát... Ha akarom, bejáratos lehetek oda is. Bámulsz, mi?... Várj csak, most jöttél, még nem tudod, milyen az újfajta osztályharc!... Nézz meg jól, a két szemeddel. Amikor kijöttem ide, ebbe a csuda nagy Amerikába, nem volt egy grandom sem. És ma?... Nézz meg tetőtől talpig, akár hiszed, akár nem, a szent igazság, hogy nekem ma itt nyolcezer kemény dollár adósságom van! Hát ezt csináld utánam, bibas! Eltátod a szájad, látom, nem hiszed. De kérdezz meg akárkit a környéken, mindenki megmondja. Mert elől vagyok a szakmában, győzedelmes, igazi úr!... És ha vársz egy kis időt, lesz még neked is fűnyíród, meg olyan villanyos sütőd, ami vörös fénnel puhítja a fasírtot, tudományosan. És minden hozomra, mert a burzsujnak lóg a nyelve, alig várja, hogy urat csináljon belőled, a proliból. Bekapod te is a konzumfrászt, ahogy én is bekaptam, mint a juh a rühöt.

No, erre egy gyűszűvel. Így..., mert tudod, néha azért feljön bennem, az exproliban, ez a nagy bőség. Ahogy az exgrófban feljön a honfibú. Leginkább az, hogy nem hagynak békén... Mind-egyre döfködnek a hirdetésekkel, hogy vegyem meg ezt vagy azt... és a végén megveszem hozomra a mennybeutazást is, csak legyen már nyugtom. Rómában hallottam, hogy régen, amikor még voltak ott császárok, a római fejések pávatollal csiklandozták a torkukat, hogy aztán, ha már kijött az okádék, maradjon hely a bendőjükben, ahová be lehetett nyomkodni az újfajta ízességet. Ilyen pávatoll manapság a hirdetés... Előre felizgatnak, nemcsak engem, hanem még a kutyát és a macskát is, hiszen az is látja a tiviben a manát, amivel megtömik a belét. Mert így fest ma az osztályharc. Győztünk, szaki!... Csak néha fogom a fejem, helyén van-e még, befér-e még a gusztusomba valami?...

Az én üdvöském, amikor pucolta a vécét, még másféle gazdagságot ismert. Erről mesélt egy hosszú éjszakán át.

Nem emlékezem mindenre, amit mondott. Olyan volt ez a duma, mint a kántálás a búcsún, aminek nincsen vége. De most később felrémlik egy és más. Úgy tetszik, mintha nem is ő beszélt volna, a csaj, aki alulról jött... hiszen nem volt oskolája, mint

a méltóságának, akinél szolgált. Mintha egy magnó beszélt volna, amibe bementa valaki a szöveget... Tudod, mint az a keskeny szalag, ami felvesz minden zörejt, hangot, megőrzi a szavakat... mint a légyapír a legyet. Beleragad, amit mondanak. Lehet, hogy minden nőben van ilyen magnószalag? És ha aztán életükben egyszer akad olyan szpíker, akinek a hangja megfelelő, felvesznek mindent, amit beléjük dumálnak?... A magnó divatos most, és a nők gyorsan tanulják ki a divatot. Az én édeském hamar felcsipegette a tudományt, meg ahogy az úrfélék egymás között titkos nyelven beszélnek, amit csak az ért, aki a családhoz tartozik. Ahogy a morék értik csak igazán a cigány nyelvet, meg a dáadék a karavánban... Van ilyen úri maszekenyelv is. Valahogy nem mondják ki az urak igazában, amit gondolnak, csak körülírják, és aztán finoman mosolyognak hozzá. És hallgatnak, amikor a magunkfajta már káromkodik. És mást zabálnak. És aztán másképp szabadulnak meg a fölöslegtől, mint mi, prolik. Ezt figyelte az én kicsim. Gyorsan tanult... Mikor velem összeakadt, már professzor lehetett volna a főiskolában, ahol a civilizációt tanítják a lelki szegényeknek... Megkapott az uraktól mindent, amiről a gödörben és aztán később, amikor pucolt utánuk, nem is álmodott. Akár hiszed, akár nem, úgy fordult a sora, hogy egy napon már nemcsak ékszere volt, meg bundája, hanem még körömlakkle mosója is volt... Mit nézel? Nem hiszed? Úgy mondom, ahogy van. De ő is szemlesütve beszélt erről, mintha ez már nem lenne tisztességes.

Figyelt ő mindenre, mint a veréb, mikor zabszemét csippent fel a lócitromból. Amíg aztán összeakadt egy kopasszal, valamilyen írófélével, aki másképpen volt tojásfejű, mint az én vendégeim, az illusztrisak itt a bárban... Olyan író volt, aki már nem akart írni. És amit mondott, valahogy a bőre alá ment az édesnek, felizgatta. Azt rebegte, hogy nem feküdt le vele, csak lelkecéztek. Hiszed, ha akarod. De lehet, hogy így volt igaz, hiszen máskülönben talán nem is jön utána Rómába. Valamit súgott neki ez a gyüge, amitől az én kicsim ábrándos lett. Olyasmit davenolt, hogy van még valami, amit nem lehet elvenni a barikádon sem, bombákkal sem... Valami nagyon extra, olyan, mint a hidegrá-

zás szerelem közben, az ágyban. És a proli most már gyanítja, hogy hiába tömik meg minden földi jóval, nem lesz igazi boldogsága a földön, amíg ezt a frászos jó érzést el nem veszi az uraktól.

Valami ilyesmit beszélt neki. Nem értette ezt az én kis angyalom, de úgy látszik, izgatta. És most, később, én is vakarom a fejem, szeretném kitudni, mi az a nyavalya, ami töri a népet? . . . Amit még el kellene venni a burzsujtól? De nehéz elvenni, mert olyan jól eldugták a nyavalyások, hogy a falbontó szakember sem tudja hamarjában megtalálni . . . Viszket a vékonyom, ha erre gondolok. Régen csak az urak engedhették meg maguknak az idegességet. De mostanában látom, hogy a csónadrágos ideges lesz, ha az a másfajta ember telepszik melléje a földalattin. Vagy a moziban, akárhol . . . Ideges lesz, odébb húzza magát, és laposan néz a szomszédra, aki nem magaszőrű . . . gyanakszik, hogy még mindig nem ő a dicsőségesebb, hanem a vasalt, szemüveges niemand, a másféle . . . Nem a modor izgatja, hiszen azt már mi is tudjuk. Magam is olyan finom vagyok már, mint régen volt egy vérbeli, körömpróbás kormányfőtanácsos. Valami más ez, verje meg az öregisten, aki kitalálta.

Az én egyetlenem hamar megtanult mindent, ami kell a jó modorhoz. De besűgött neki valamit a kopasz, amitől nem volt nyugta. Akkor éjjel mintha nem is ő beszélt volna . . . Rajta keresztül beszélt egy ember, mint a hegedűn vagy a zongorán át a muzsika. Mert amikor eltűnt az életéből és a szép Budapestről ez a dilis skribáló slapaj, nem volt nyugta és utána jött . . . A végén kivettem belőle, hogy ott halt meg a lovag Rómában, a szállodaszobában, az ágyban, ahol együtt feküdtem vele, édes kettesben. Ilyenek a nők. Tanulj, szaki, tőlem, az idősebbtől . . . Utána mennek annak, akit egyszer kinéztek maguknak, és aki aztán nem feküdt le velük. Töri őket a meleg görcs, facsarja a szívüket a bosszúság. Nem akarnak mást, csak azt, hogy egyszer szívbeli közülük legyen az ilyenhez. Kijárnak a temetőbe, dúlnak-fúlnak, ha idegen virágcsokrot látnak a hűtlen, megboldogult hapsi sírján . . . Mert azt mondta neki ez a hangyás Petőfi, hogy van valami a világon, ami jobb, mint a kaja meg a pia. Mi az? Hát a műveltség. És még azt is mondta, hogy a műveltség reflex.

Te tudod, mi az? ... Mi sem értettük jól, ő sem, de én sem. Később nem átalítottam, megnéztem a szótárban ... Nem voltam rest, elmentem a könyvtárba, megkerestem a reflex, hogy mi az? Eszik vagy isszák? ... Tudod, olyan hülye szótárban, ahol angol máléknak magyarázzák anyanyelven, mit jelent egy szó ... Betűztem, figyelmesen, de belekeseredtem, mert nem lettem okosabb. Valami olyan móka lehet ez, mint mikor valaki furtonfurt megfogja az orrát, megvan-e még? ... Olvastam, hogy lehet szerzett is, meg örökölt is ... hallottál ilyent?

De ez a muri a műveltséggel, ez is kell most, a státuszhoz. Nem értem, miért törik magukat utána a népek, hiszen a műveltség már nem kunszt. Minden benne van egy hasas lexikonban, csak le kell venni a könyvet a polcról, és már ott a műveltség. Hát akkor mi? ... Meg az, hogy reflex. Szerény ember vagyok, hiszen ismersz. Nem cifrázom a szót, amikor kimondom, hogy én most már igazán művelt vagyok, csak rám kell nézni. Igaz, már nem dobolok, de reflexem van még ... Otthon, ha egyedül vagyok az én jótékony, vallásos özvegyemmel, néha előveszem a dobot. Úgy dobolok, mint a tiviben láttam a néger papot, amikor zsongítja a népet. Az özvegy ilyenkor elandalodik, vállamra hajtja a fejét, és így piheg, amíg beugrik neki a reflex. Nem mondhatja rám senki, hogy nincs reflexem ... Hát akkor még mindig proli vagyok? Még mindig van valami, amit el kell venni az uraktól? Amit nem akarnak ideadni? ... A komcsikat közelről láttuk, te is, én is. Nekünk zenélhetik, milyen az, amikor minden a népé. Az unionos hapcsik itt kitanulták, hogy a Grófröckefellerrel meg a Ford herceggel könnyebb dülőre jutni, mert többet fizetnek, mint mikor a szociális termelésből fakad a jólét ... Mi már tudjuk, hogy ez mind csak pofázás és világcsalás. Mégis lehetséges, hogy még mindig nincs vége az osztályharcnak? ... Van még valami, amit eldugott a burzsuj? ... És ezért ideges a proli? ...

Várj egy pillanatra, már sír a lady. Nem bírom nézni, amikor sír a szeme és nevet a szája. A balzsamozót is el kell látni ... irigyen figyeli a ladyt, hiszen annak már megcsinálták az üdvözült mosolyt örökre, parafin nélkül.

... Ilyen volt, egy perccel előbb, mint amikor elrepült, retúrjegy nélkül. Nézegetsd csak nyugodtan a képet. Én is elnézem néha.

De egy éjjel akadt más is, aki nézte. Esztendő előtt, éjfél felé, amikor már üres volt a lokál, bejött két fogyasztó. A színdarab a szomszédban éppen megbukott, mert prózai volt, megint olyan lelki dolog. Éjfél felé jöttek, ide ültek, ahol most darvadozol. Szemben ültek a polcokkal, ahol tartom az árut. Meg a fényképet.

Csendesen ittak, művelten. Látszott, hogy jobb fajták, van reflexük. De látszott az is, hogy nyugdíjasok. Ilyesmit rögtön látni, havi háromszáznolcvan meg a betegségi. Egyik már hófehér volt, mint a santaclaus. A másik pofaszakállas, mint aki még szeretne mutatni valamit, de már nem telik egyébre, csak egy kevés extra szőrre a füle mellett. Nem nagyon figyeltem a dumára, de hallottam, hogy másképp beszélnek angolul, mint általában a vendégeim... úgy ejtegették a szavakat, mint aki nem örökölte, csak tanulta az angolt. De nem itt tanulta, New Yorkban, hanem régen valahol Angolországban. Mind a kettő szemüveges volt, viseltes ruházatú. Feltűnt, hogy a santaclaus kabátujja hosszabb, mint amilyen illett neki, mert nem mértékre csinálták, hanem készen vette az ócskásnál... megsaccoltam, nem adott érette többet, mint két lincolnt. Mindenestől jó modorú emberek voltak... szóval olyan, akinek nincs pénze.

De azért bludimerit ittak, mint akinek sürgős a nirvána. Csendesen davenoltak. Fél füllel hallottam, amint eszmét cserélnek arról, hogy ebben a nagy gazdagságban, Amerikában, kevés az elégedett ember. Erre felfüleltem, mert magam is neszeltem ilyesmit. Ha valaki kívülről jön, a nagy vízen túlról, nem érti... De ha bemelegszik, törzsökös lesz, mint most már én is... Én is gondolok erre, és közben dörzsölöm az állam, mint aki elfelejtett beretválni. Mert kár tagadni, hogy itt, ahol már mindenük van az embereknek, ami kell a jó élethez, örömük... tudod, olyan igazi, mosolygós örömük... mintha még nem lenne. A szomszédban, a Macynál, igazán kapni már mindent, ami kell a földi boldogsághoz. Még örök égő öngyújtót is kapni, tokban. De örömet ott sem árulnak, a vitamin osztályon sem.

Erről beszélt a két fogyasztó. Igazában csak a pofaszakállas szó-

lott, a santaclaus bólogatott. És ahogy elmerültek a bölcsességben, egyszerre mintha megint az én üdvöském hangját hallottam volna. Ő mondott utolsó éjszaka valamit arról, hogy a műveltség meg az öröm ugyanaz... így hallotta a tollforgató lovagjától. Akkor nem értettem. Most sem értem jól, de mikor a két kuncsafatot hallgattam, eszembe jutott a kiszólás. Odafigyeltem, diszkréten.

Nem sokáig elmélkedtek erről. Csak úgy mellékesen mondta a pofaszakállas, hogy ebben a nagy országban van szórakozás, de ritka az emberek között a szívbeli öröm. Ha visszagondolok a dumára, úgy tetszik, odaát Európában már kezd kihűlni az öröm. Itt New Yorkban mintha még nem gyulladt volna be. A hóhér érti ezt... De ők sem értették jól, mert a tojásfejű, aki tudományos ember lehetett, slusszt csinált, és azt mondta, legheylesebb lenne, ha a kormány felemelné a nyugdíjakat, akkor egyszeribe lenne minek örülni. Ebben egyetértettek. Aztán fizetett és elment. A santaclaus maradt, kért még egy cseppet, rágyújtott. Mikor tüzet adtam neki, hüvelykujjával a fénykép irányába bökött és magyarul..., de mellékesen, mintha csak úgy szólna, társalgás közben... megkérdezte:

– Maga ott volt, amikor meghalt?

Két marékkal a pultnak dőltem, egyensúly végett. Jól megnéztem. Megismertem. Ő volt a férje.

Megmondom neked, nem resteltem... Dobolt a szívem a mejjemenben, mintha odabenn a dobütővel verné valaki. De aztán nyeltem egyet. Csak annyit mondtam, hogy nem voltam ott. Hajnalban, amikor megjöttem a bárból, még meleg volt az arca. De már nem szólt.

Bólintott, nyájasan, mint aki ezt várta. Csendesen kérdezgetett, és néha mosolygott hozzá. Megkérdezte, volt-e szükség-e valamiben, végig kitartottak-e az ékszerek? Megnyugtattam, hogy nem voltak gondjai, hiszen mellette voltam, és vigyáztam. Ezt is nyugtázta, fejbólintással, mint a pap a gyóntatószékben, aki mindent meghallgat, és aztán kioszt három miatyánkot. Tudni akarta..., de mindig udvariasan, barátságosan... tisztességes

volt-e a temetés, annak rendje és módja szerint? Engedelmesen feleltem a kérdésekre. Csak éppen összeszorítottam az öklöm. De nem váltott hangot.

Soha nem tudtam ki, később sem, honnan szedte a tudományát? Hogyan talált meg? Kitől hallotta a részleteket, a hotelt, az ékszereket? . . . Soha nem láttam előbb a bárban. A magyar utcában, a jobb parton, érdeklődtem, a nevét sem hallották. De ő mindent tudott rólam, még azt is, hogy a művésznevem Ede. Mert megkérdezte, megint csak barátságosan:

– És maga elégedett, Ede? . . .

Mint egy régi jó ismerős. Nem, másképp . . . Mint a főnök, aki találkozik egy alkalmazottal . . . Mintha ő lenne még mindig a tulaj és én a slapaj. Felelgettem, udvariasan. De ahogy mondtam, ökölbe szorítottam a markom . . . Mert kezdett megvilágosodni, hogy engem itt valaki átejtett. Tudod, az, hogy olyan csendesen beszélt. Olyan nyájas volt, természetes. Mintha arra sem volnék méltó, hogy rám ordítson. Vagy lestricizzen, bánom is én . . . Úgy szólt, mintha nem lennék ellenfél. Ezért gyúlt fel a harag az öklömben. Mert ha reám ordít, hogy mindent tudok, meséld el . . . akkor egál vagyunk. Ha azt mondja, figyelj, Ede, én már kész vagyok, használat után, de még mindig én vagyok a doktor úr . . . hát felelek, ahogy tudok. Ha azt mondja, bolond muri volt azzal a nővel, de már elmúlt minden. Meséld el, milyen volt a vége? . . . morgok valamit, hogy sorry, nem tehetek róla, így esett . . . Ha mellbe üt, visszaütöm. Talán gurulunk a padlón, amíg a boss telefonál, és mindkettőnket elvisznek a hekusok . . . ez is rendjén való lett volna, ahogy illik két úrhoz. De ez a csendes beszélgetés az irdatlan nagy cefet világban, itt a bárban . . . ettől kezdett sűrűsödni a vér a fejemben. Mert közöttünk a csendes szó, tudod, az sértés volt. Bizsergett az ujjam hegye, kezdettem zabos lenni.

Kivett a zsebéből egy linkolnt. Láttam, hogy reszket a keze. Nekikezdtém lezárni a kasszát. Nem szólt, nem is sürgetett. A pultnak könyökölt, kacsintott, mint mikor már eggyel több van az úriemberben, mint föltétlenül szükséges. És mosolyogni kezd, mint aki üdvözült.

Jól megnéztem, oldalvást. Látnivaló volt, hogy ez a mister kész. Ócska ruha, aztán az ing, többnapos... és üveges nézésű szemek az üveg mögött. Nem kellett nagy szemrevételezés, könnyű volt látni, hogy ez az ember, akit doktor úrnak kellett szólítani... erre emlékeztem... , aki ostrom után, a Duna-parton, úgy búcsúzott az üdvöskéntől, mintha nem is az a nő lenne, aki után egyszer megőrült, hanem egy alkalmazott, akire már nincs szüksége... ez az ember már jogerősen alul van. És még mindig azt hiszi, hogy ő az úr?... Feljött a slejm a torkomon, sűrűt nyeltem. Valamilyen csuda nagy izgalom dolgozott bennem. Ha ez a szivar most elmegy, és nem vallja meg, hogy vége a hepajnak... és én vagyok az, aki felülmaradt... Szóval, érted. Félttem, hogy ebből balhé lesz. Átnyújtotta a linkolnt.

– Volt három – mondta. És levette, törölgette a szemüveget. Mereven nézett maga elé, rövidlátóan. A ceh háromhatvan volt. Visszaadtam egyegyvenet. Intett:

– Ez a magáé. Tartsa meg, Ede.

Ez volt a veszélyes pillanat. De nem figyeltem reám, megkísérelte, hogy felálljon. A testgyakorlat nem ment könnyen, megkapaszkodott a pultban. Néztem a tenyeremben az egyegyvenet, tűnődtem, a szemébe csapjam-e? De nem jött ki hang a torkomból. Mert ügyel-bajjal kiegyenesedtem, indulni készült. Utána szóltam:

– Messze parkolt, doktor úr?

Fejét rázta, cigarettásan köhögött. Rekedten mondta:

– Nincs kocsim. Hazamegyek a föld alatt.

Rászoltam, erős hangon:

– Itt a kocsim a szomszédban. Új kocsim. Hazaviszem.

– Nem – és csuklott egyet. – Majd a sub. Az hazavisz.

Ráordítottam:

– Nem így, uram. Én, a büdösproli, hazaviszem az új kocsimmon a doktor urat.

Otthagytam a pultot, léptem feléje egyet. Úgy gondoltam, ha ellenkezik, leütöm. Mert egyszer már végre rendet kellett csinálni... Megbicsaklott a nyelve. Kancsin nézett:

– Oké – mondta. És biccentett. – Vigyél haza, büdösproli.

Átkaroltam, így mentünk a kijárat felé. Ahogy olyan férfiak tudnak csak szívbéli barátságban együtt menetelni, akik ugyanazzal a nővel feküdtek a takaró alatt. Mert látod, ez az igazi demokrácia.

A százas utcánál... ott, ahol a szerencsenyország kezdődik... kiszállott. Eltűnt, mint a cementesláda a vízben. Soha többé nem került elő.

Jönnek az írók. Jobb, ha tüstént elfarolsz, balra. Lehet közöttük régi hazai muszos... Nem árt vigyázni. A hét végén nézz be újra. És vigyázz, hogy cementesnek még a közelébe se menjél.

– *Welcome, gentlemen. You are served, sir.*

San Diego, 1979.

JEGYZET

Ez az írás folytatása és befejezése *Az igazi* című regénynek, amely a negyvenes évek elején a Révai Irodalmi Intézet kiadásában jelent meg Budapesten.

A társadalmi átrétegződésnek ebben a menetében, tehát az osztályharc korunkbeli váltópillanatában – amikor már nem a birtokosok és birtokon kívüliek ütköznek, hanem két civilizáció viaskodik – nemcsak életformák, erkölcsi normák, jogviszonyok változnak, hanem a nyelv is. Olvasók, akik – már vagy még – nem otthonosak a jelenkori magyar jassz nyelv szókincsében (amely már inkább tájnyelv, mint tolvajnyelv), szemantikus felvilágosítást nyerhetnek az alábbi szerény válogatásból:

Bakizik: nyelvbótlást követ el; *dangubál*: ácsorog; *fuser*: kontár; *gimpli*: balek; *lapaj*: esetlen; *lafanc*: rongy; *krapek*: férfiember; *klassz csaj*: szemrevaló nőszemély; *hepaj*: muri; *hatvancenti*: a hóhér kötele; *davenol*: fecseg; *megerdőz*, *megruhá*: verést ad valakinek; *kopolya*: gödör, *napcsi*: aranypénz; *koved*: tiszteletadás; *grimbusz*: veszekedés; *balhé*: botrány; *bedeszkáz*: kipécéz; *dafke*: azért is; *defter*: bedőfi az utolsót; *melózik*: tesz-vesz, mintha dolgozna; *hadova*: tolvajnyelv; *fecni*: vacak; *smárol*: nyal-fal, csókolózik; *smasszer*: börtönőr; *sáros*: nincs pénze; *koledál*: énekel, így gyűjtöget; *lüke*: mafla; *éget egy húszast*: odalök egy bankjegyet.

Lóhering, *rebolver*, *Klauzár-tér*: ha agyonverik, akkor sem mondja másképp.

Az amerikai magyar slangben: *linkoln*: ötdolláros; *franklin*: százas; *bludimeri*: Véres Mária, tömény gugyi; *bingo*: szerencsejáték.

Judit... és az *utóhang* magyar nyelven most először jelenik meg.

M. S.

[Ez az előző kiadásra vonatkozik.]

Kiadta az Akadémiai Kiadó és a Helikon Kiadó. A kiadásért Zöld Ferenc főigazgató és Molnár Magda igazgató felel. Készült a Gyomai Kner Nyomdában, a nyomda alapításának 110. esztendejében (felelős vezető Szász Imre ügyvezető igazgató), 1992-ben. Felelős szerkesztő Steinert Ágota. A sorozatot tervezte Szántó Tibor. Műszaki szerkesztő Badics Ilona és Ondrejovics Gabriella. Megjelent 8,71 (A/5) ív terjedelemben, a Fűzfői Papírgyár Helikon ofszetpapírján. ISBN 963 055 754 1 (életmű) Akadémiai Kiadó / ISBN 963 06 63 70 3 (kötet) Akadémiai Kiadó / ISBN 963 208 061 0 (életmű) Helikon Kiadó / ISBN 963 208 251 6 (kötet) Helikon Kiadó / HE 371

Ára: 840,- Ft áfával